

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE MADEN İŞLETMELERİ: İVRİNDİ ANTİMON
MADENİ İŞLETMESİ (1880-1920)

YÜKSEK LİSANS

Uğur ONUR

OCAK-2023
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MADEN İŞLETMELERİ: İVRİNDİ ANTIMON
MADENİ İŞLETMESİ (1880-1920)**

**MINING OPERATIONS IN THE OTTOMAN STATE: İVRİNDİ ANTIMONE
MINE ENTERPRISE (1880-1920)**

YÜKSEK LİSANS

Uğur ONUR

**OCAK-2023
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MADEN İŞLETMELERİ: İVRİNDİ ANTIMON
MADENİ İŞLETMESİ (1880-1920)**

**MINIG OPERATIONS IN THE OTTAMAN STATE: İVRINDI ANTIMONE
MINE ENTERPRISE (1880-1920)**

YÜKSEK LİSANS

Uğur ONUR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Merve KARAÇAY TÜRKAL

**OCAK-2023
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Osmanlı Devleti’nde Maden İşletmeleri: İvrindi Antimon Madeni İşletmesi (1880-1920)**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

24/01/2023

.....
Uğur ONUR

TEŞEKKÜR

Tez konusunun seçilmesinde ve yüksek lisans eğitimim boyunca tezimin hazırlanmasında yn gösteren, destek ve emeklerini esirgemeyerek beni yreklendiren, her türlü yardımını ve değerli bilgilerini benimle paylaőan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Merve KARAÇAY TÜRKAL'a, kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNBAY'a, Dr. Öğr. Üyesi Banu YILMAZ'a, Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK'e ve tarih alanında geliőimimi sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŐ ve Prof. Dr. Serkan YAZICI'ya çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca bana her türlü maddi ve manevi destek olan anneme, babama, her zaman yanımda olan ve bana sonsuz destek veren sevgili eőim ile minik kızıma sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum.

Uğur ONUR
GÜMÜŞHANE – 2023

ÖZET

Bu çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nde bulunan madenlerin işleyişi ile ilgili genel bir literatür taraması yapıldıktan sonra bundan hareketle Balıkesir'in İvrindi bölgesinde çıkarılmış olan Antimon madenleriyle ilgili araştırmalar yer alacaktır. Yapılan bu araştırmanın, İvrindi bölgesinde yer alan antimon maden ocaklarının yerlerinin tespit edilmesi, bölgede bulunan antimon madenin işletilmesi sürecinin ele alınması, antimon ocaklarının bölgenin sosyal ve iktisadi hayatına etkilerinin tespit edilmesi ve aynı zamanda 19. yüzyıl Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi alanında yapılan çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın sınırları, İvrindi bölgesinde bulunan antimon madenleri ile ilgili 1880 ile 1920 yılları arasını kapsayan dönemdeki faaliyetlerdir.

Yapılan çalışma sürecinde arşiv belgeleri başta olmak üzere, dönemle ilgili yazılı, görsel eserler ve diğer araştırma eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İvrindi tarihi hakkında araştırma yapılmıştır. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde madencilik konusu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise tezin asıl konusu olan İvrindi nahiyesinde bulunan antimon madeni hakkında çalışmalar yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Antimon, Ekonomi, İvrindi, Maden, Osmanlı

SUMMARY

In this study, firstly, a general literature review about the operation of the mines in the Ottoman Empire will be made, and then researches on the Antimony mines that were mined in the İvrindi region of Balıkesir will be included. The purpose of this research is to determine the location of the antimony mines in the İvrindi region, to deal with the operation of the antimony mine in the region, to determine the effects of the antimony mines on the social and economy life of the region, and also to contribute to the studies in the field of 19th century Ottoman socio-economy history is intended.

The limits of this study are the activities related to the antimony mines in the İvrindi region between 1880 and 1920.

During the study process, especially archival documents, written and visual works and other research works related to the period were used. The descriptive method was used in the study.

This study consists of three main parts. In the first part, a research has been made about İvrindi history. In the second part, the subject of mining in the Ottoman Empire is discussed. In the third chapter, the main subject of our thesis, antimony mine in İvrindi township has been studied.

Keywords: Antimony, Economy, İvrindi, Mine, Ottoman

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLOLAR DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XI
EKLER DİZİNİ.....	XII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Antimon Madenin Tarihçesi	1
1.2. Antimon Madenin Kullanım Alanları	2
2. İVRİNDİ TARİHİ VE COĞRAFYASI.....	3
2.1. İvrindi Tarihi	3
2.2. İvrindi Coğrafyası	7
2.3. İvrindi Ekonomisinde Tarım ve Hayvancılık.....	8
2.4. İvrindi’de Gündelik Hayat	9
3. OSMANLI DEVLETİ’NDE MADENCİLİK.....	11
3.1. Maden Tarihi ve Osmanlı Devleti’nde Madencilğin İlk Dönemi.....	11
3.2. Osmanlı Devleti’nde Madenlerin Aranması	14
3.3. Osmanlı Devleti’nde Maden Mülkiyeti	14
3.4. Osmanlı Devleti’nde Maden İşletme Usulleri.....	18
3.5. Osmanlı Devleti’nde Maden Arama ve İşletme Ruhsatlarının Alınması.....	23
3.6. Osmanlı Devleti’nde Madenlerin Korunması	2625
3.7. Osmanlı Devleti’nde Maden Görevlileri.....	28
3.8. Osmanlı Devleti’nde Madenlerin Aydınlatılması, Havalandırılması ve Tahkimat İşleri.....	34
3.9. Osmanlı Devleti’nde Madenlerin Nakliyatı	36
4. İVRİNDİ ANTİMON MADENİ İŞLETMESİ	40
4.1. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madenleri.....	40
4.2. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madenin Çıkarılması ve İşlenmesi	42

4.2.1. Kullanılan Araç ve Gereçler.....	43
4.3. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeninin Sosyal ve İktisadi Etkileri.....	45
4.4. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeninin İmtiyaz ve Feshi.....	47
4.5. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeni İhalesi.....	53
4.6. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeni Sahibinin Mirası.....	56
4.7. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madeninin Devir Fesih İşlemleri.....	57
4.8. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madeni Konulu Mahkemeler.....	59
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	63
KAYNAKÇA.....	66
EKLER.....	74
ÖZGEÇMİŞ.....	87

TABLÖLÄR DİZİNİ

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Bulunan Antimon Madenleri.....	44
---	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Edremit ve çevresini gösteren harita.....5

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Antimon Madeni.....	76
Ek 2. Türkiye Geneli Antimon Madeni Yatakları.....	77
Ek 3. Balıkesir İli Maden Haritası.....	78
Ek 4. 30 Ocak 1887 Karesi Vilayetinin Haritası.....	79
Ek 5. Balıkesir İli İvrindi Nahiyesi'nin Güngörmez Mevkisindeki Antimon Madeni Haritası. EHT (Ölçek 15000).....	80
Ek 6. Karesi Sancağı, İvrindi Nahiyesi Dahilinde Bulunan Kalınoba Adlı Mahaldeki Antimon Madeni. EHT (Ölçek 15000).....	81
Ek 7. Karesi Vilayeti Dahilinde Balıkesir Sancağına Tabi İvrindi Nahiyesinin Küçük Yenice Köyü Civarındaki Antimon Madeni. EHT (Ölçek 15000).....	82
Ek 8. İvrindi Antimon Madeninin İhalesi.....	83
Ek 9. İvrindi Antimon Madeninin İhalesi 2.....	84
Ek 10. Jean Lorando'nun Mirası.....	85
Ek 11. Jean Lorando'nun Mirası 2.....	86
Ek 12. İvrindi Nahiyesindeki Antimon ve Simli Kurşun Çıkaran Yerli Bir Şirketle Fransız Bir Şirket Arasındaki Davanın Müzakeresi.....	87
Ek 13. İvrindi Nahiyesindeki Antimon ve Simli Kurşun Çıkaran Yerli Bir Şirketle Fransız Bir Şirket Arasındaki Davanın Müzakeresi 2.....	88

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
BEO.	: Bâb-1 âli Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Defterleri
DH.	: Dahiliye
DH. MUI.	: Dahiliye Muhaberat-1 Umumiye İdaresi
DH.MKT.	: Dahiliye Mektubi Kalemi
DRB.	: Darphane
H.	: Hukuk
HR. HMS.İŞO.	: Hariyice Nezareti İstişare Odası
HR.UHM.	: Hariciye Nezareti Umur-1 Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti
İ.	: İrade
İ.İMT.	: İmtiyaz ve Mukavelat
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
Nr.	: Numara
OM.	: Orman ve Maadin
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
ŞD	: Şûrâ-yı Devlet
T.	: Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezaretleri
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
Y.MTV.	: Yıldız Mütevenni Maruzat

1. GİRİŞ

1.1. Antimon Madeninin Tarihçesi

Antimon madeni, Eski Çağ'dan günümüze kullanılan ve günümüzde de kıymetli bir metaldir. Metalürjik olarak demir dışı metaller grubunda yer alan antimonun sembolü “sb” ve atom numarası 51'dir. Antimonun atom ağırlığı 121.8'dir, 630 °C de kaynar, yeryüzündeki bolluğu 0.2 ile 0.5 ppm arasında değişir. Isı ve elektrik geçirgenliğinin az olması, kalay ve kurşun gibi metallere sertleştirici olarak katılması ve aşınmayı engellemesi gibi nitelikleri sebebiyle çeşitli sanayi dalında hammadde olarak kullanılmaktadır.¹

Antimon rengi gümüş beyazı olup, kolay şekil verilebilen, elektrik ile ısı geçirgenliği sebebiyle kristal yapıya sahip doğal bir elementtir. Antimon kükürtle kolayca etkileşim gösterebilen bir element olup, kükürt dışındaki bakır, kurşun ve gümüş gibi ağır metallerle de birleşme özelliğine sahiptir.²

Eski zamanlardan beri bilinen antimon karışımları, çoğunlukla ilaç ve kozmetikte toz şeklinde kullanılmıştır. Antimonlu kalay ile kurşun karışımları, lehim ve mermi benzeri dayanıklı nesnelere imalatı için uygundur. Antimon karışımları alev geciktiricilerde doğal alternatif malzeme olarak kullanılabilir. Plastik veya paslanmaz çelik ürünleri, emaye kaplama yerine kullanılabilir. Türkiye'de antimon metal, akü yapımında, bazı askerî ekipmanların yapımında, ulaşım ve makine imalat işkolunun dışında antimon oksit olarak boya üretiminde ve antimon pentasülfür olarak lastik yapımında kullanılmaktadır.³

MÖ. 2500 yılında, antimon bakır karışımından oluşan bir nesne bulunmuştur. Romalı filozof Plinius, doğa araştırmaları isimli eserinde antimon madeninin hekim ilaçlarının yapımında kullanıldığını söz etmektedir. 815 yılında İslam bilgini Cabir bin Hayyan antimon madeninin izolasyonunu tarif etmiştir. Metal antimonun varlığı Alman kimyager Andreas Libavius aracılığıyla belirlenmiştir. Antimon, etimolojik olarak geç Bizans döneminde Orta Çağ Latin formunda adını “*antimonuyum*” olarak almıştır. Antimonun Yunanca anlamı “yalnız başına bulunmayan metal”dir.⁴

¹ “Antimuan”, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, erişim 05 Ocak, 2022, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/metalik-madenler/antimuan>.

² Aybars Güven, Gülten Kartal, Özgenur Kahvecioğlu ve Servet Timur, “Metallerin Çevresel Etkileri III”, İstanbul Teknik Üniversitesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Dergisi, Sayı 136, 2004, s. 64.

³ “Antimuan”.

⁴ Güven, Kartal, Kahvecioğlu ve Timur, a.g.e., s. 66.

1.2. Antimon Madeninin Kullanım Alanları

Antimon madeni endüstri, tıp, silah sanayi gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Antimon madeninin, sertliği ve mekanik mukavemeti arttırdığı bilinmektedir. Yelkenli teknelerin gövdesinin esnemesini ve gerilmesini sağlamak ve dayanma gücü kazandırmak amacıyla antimon ile kurşun karışımından oluşan metaller kullanılmaktadır. Alev geciktirici olarak kullanılan antimon madeni, ayrıca çocuk kıyafeti, oyuncaklar, uçak ve otomobil koltuk kılıfları ve uçak motor kapakları üretiminde de kullanılmaktadır.⁵

Sürtünme önleyici özelliğinden dolayı mermilerde, boya, cam, elektrik kablo kılıfı ve lehim yapımında, polyester üretiminde kullanılan antimon, tepkime hızlandırıcı olarak da kullanılabilir. Antimon sülfürleri, televizyon camındaki mikroskobik kabarcıkların çıkarılması için inceltici bir madde olarak da kullanılmaktadır. Antimon üretim kapasitesinin artırılmasıyla Avrupa ülkelerine önemli satışlar yapılmaktadır.⁶

Antimon madeni biyoloji ve tıp alanında da terletici ve kusturucu özelliklerinden dolayı çeşitli hastalıkların tedavisinde ve ilaç sanayisinde kullanılmıştır. Antimon ile karışımları insan teninin yumuşatılmasında da kullanılmaktadır. Ezilmiş antimondan elde edilen tozun, göz enfeksiyonlarını iyileştirdiği saptanmıştır. Antimon bileşenleri hayvanlarda besleyici ve canlandırıcı olarak uygulanmıştır. Buna karşılık antimonun insan sağlığı üzerindeki etkilerini içeren çalışmalar oldukça sınırlıdır.⁷

⁵ Güven, Kartal, Kahvecioğlu ve Timur, a.g.e., s. 70.

⁶ Mert Gencay Özdoğan, "Kütahya-Cebrail Antimon Ocağının Kaynak Kestirimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2021, s. 5.

⁷ Güven, Kartal, Kahvecioğlu ve Timur, a.g.e., s. 69.

2. İVRİNDİ TARİHİ VE COĞRAFYASI

2.1. İvrindi Tarihi

İvrindi, günümüzde Balıkesir ilinin güneybatısında yer almaktadır. İlçe, Balıkesir il merkezine 37 kilometre uzaklıktadır. Bölgede yürütülen kazı çalışmalarında İvrindi ilçesinin yerleşim tarihinin MÖ. 8000-3000 yılları arasında olduğunu göstermiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Balıkesir ili ve ilçelerinde pek çok sayıda mağara, höyük ve yerleşim alanları ortaya çıkartılmıştır.⁸

Arkeolojik araştırmalar sonucunda İvrindi ilçesinde çok fazla Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait eserler bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda ilçeye bağlı Yağlılar köyündeki Aslantepe’de orta Paleolitik döneme ait çok sayıda alet bulunmuştur.⁹

İvrindi bölgesinde ilk yerleşim yerlerinin temelleri MÖ. 1. ve 2. yüzyılları arasında atıldığı, 1974 yılında Bursa bölge müdürlüğünce yapılan kazı ve etüt çalışmaları sonucunda saptanmıştır. İlçenin adı “*Aya Rindi*” ya da Rumca pınar, pınarın başı ya da suyun kaynağı anlamına gelen “*Avrandi*” kelimesinden gelmektedir.¹⁰

Eski Çağ’da İvrindi’nin bulunduğu bölgenin genel adı “*Mysia*” olarak adlandırılmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı önceki isminin “*Akirus*” ya da “*Akiraos*” olduğunu, *Mesalikü'l Ebsar*’da da “*Memleket-i Ekira*” olarak geçtiğini belirtmiştir.¹¹ Misya ya da Mysia bölgesinin batısında Ege Denizi, doğusunda Atranos Çayı, güneyinde Lidya bölgesi ve kuzeyinde Marmara Denizi bulunmaktadır. Avrandi yani İvrindi ise Misya ya da Mysia bölgesinin tam ortasında yer almaktadır.¹²

Anadolu’da meydana gelen siyasi olayların İvrindi’ye de tesir ettiği ve İvrindi’nin zaman zaman büyük devletlerin hakimiyeti altına girdiği görülmektedir. Misyalılar tarih boyunca bir devlet kuramamışlardır ve ilk olarak Hitit Kralı IV. Tuthalya döneminde Hitit egemenliğine girmişlerdir. Truva savaşlarında da Truva şehrini desteklemişlerdir. Truva Savaşı sonrasında Mysia bölgesine Frigyalılar egemen olmuştur. Anadolu’nun

⁸ Balıkesir Valiliği, Balıkesir Valiliği Yayınları 1999.

⁹ Halime Hüryılmaz, (2003), “Antik Dönemde Balıkesir”, Bitez Kent: Balıkesir, ed. F. Özdem, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: s. 17- 27.

¹⁰ Abdülmecit Mutaş, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2003, s. 111.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2000, s. 4.

¹² Zeki Arıcan, *Mysia Panormos’tan Bandırma*, Bandırma: İlkhaber Yayınları I. Baskı, (2004), s. 26.

doğusundan başlayan Pers işgalleri sonucunda MÖ. 546 yılında Lidyalılar ile Persler arasındaki savaşı Perslerin kazanması ile Mysia bölgesi Pers egemenliğine girmiştir.¹³

MÖ. 336 yılında Makedonya Kralı II. Filip'in suikast sonucu ölmesinden sonra devletin başına geçen oğlu İskender, başarılı seferler ile ülkesinin sınırlarını Anadolu'ya kadar genişletmiştir. İskender, MÖ. 334 yılında Perslerle Biga bölgesinde yaptığı Granikos Savaşı'nı kazanarak Mysia bölgesine egemen olmuştur. İskender'in ani ölümü sonucunda Makedonya toprakları İskender'in komutanları tarafından paylaşılmış ve bu paylaşım sonucunda Mysia bölgesine Komutan Lisimakus egemen olmuştur. MÖ. 241 yılında ise Mysia bölgesinde Bergama Krallığı hüküm sürmeye başlamıştır. Bergama Kralı II. Ataleus'un memleketini Roma İmparatorluğu'na vasiyet etmesi üzerine MÖ. 133 yılında Mysia bölgesi Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Romalılar Misyalıları uzun süre vergi ve kölelikle sömürmüş, ülke halkını baskı ile yönetmiştir. Kavimler Göçü nedeniyle 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılma sonucunda Mysia bölgesine Doğu Roma yani Bizans Devleti egemen olmuştur.¹⁴

1071 yılındaki Malazgirt Savaşı sonucunda Anadolu'ya Türk akınları gerçekleşmiştir. Yaşanan Türk göçleri sonucunda 1076 tarihinde Balıkesir ve çevresi Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedilmesi ile bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1077 yılında, merkezi İznik olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Devletin kurulmasıyla birlikte İvrindi bölgesi ve civarında Türk egemenliği güçlenmiştir. Süleyman Şah 1086 yılında Suriye Valisi Tutuş ile yapmış olduğu Ayn Seylem Savaşı'nda vefat etmiştir. Süleyman Şah'ın vefatından sonra devlette yaşanan iç karışıklıklar neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin bölgede etkisi azalmıştır.¹⁵ Bunun sonucunda 1091 yılında Çaka Bey İvrindi, Edremit ve Ayvalık bölgesini ele geçirmiştir. Bizans Devleti'nin kışkırtmalarıyla Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. Kılıç Arslan, kayınpederi ve aynı zamanda Çaka Beyliği'nin hükümdarı olan Çaka Bey'e karşı, Bizans Kralı I. Aleksios ile ittifak yapmıştır. Bu ittifak sonucunda I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'i Çanakkale'de bir ziyafet sırasında zehirleyerek öldürmüştür. Çaka Beyliği'nin yıkılmasından sonra İvrindi ve çevresine tekrar Bizans Devleti hâkim olmuştur.¹⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'da çok sayıda Türk beyliği ortaya çıkmıştır. İvrindi ve çevresinde 8. yüzyıl sonlarına doğru ilk olarak Karesi Beyliği kurulmuştur. Karesi Beyliği'nin doğusunda Germiyanogulları, batısında

¹³ Uzunçarşılı, (2000), a.g.e., s. 5.

¹⁴ Uzunçarşılı, (2000), a.g.e., s. 16.

¹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1969, s. 218.

¹⁶ Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Mücteba İlgürel, İstanbul, 1993, "Çaka Bey", maddesi, s. 186-188.

Çanakkale Boğazı ile Ege Denizi, güneyinde Saruhanoğulları Beyliği, kuzeyinde ise Osmanlı Beyliği yer almaktadır. Uzunçarşılı, Karesilerin, Danişmendlerin soyundan gelen Kalam Bey ve onun oğlu Karesi Bey tarafından kurulduğunu belirtmiştir. Karesi Bey, Anadolu Selçuklu Devleti'nin önde gelen emirlerindedir. Kendisi Batı Anadolu bölgesinde önemli başarılar elde ederek Karesi Beyliği'ni kurmuştur.¹⁷

Karesi Beyliği kurulduğunda ilk başlarda Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı yaşamış, daha sonra Moğolların Anadolu'yu istila etmesiyle İlhanlıların hâkimiyetine girmiştir. Moğol saldırılarından kaçan Ece Halil, Sarı Saltuk Türklerini Karesi ülkesine getirerek bölgedeki Türk nüfusunu artırmıştır. Karesi Beyliği, Çaka Beyliği'nden sonra Anadolu'daki en önemli denizci beyliktir. Beylik, oluşturmuş olduğu deniz gücü ile Ege Denizi'nde önemli başarılar elde ederek Ceneviz ve Venedik denizcileri ile de mücadele etmiştir. Uzunçarşılı, Karesi Beyliği donanmasının Ege Denizi'nde Latinlerle mücadele edecek ve Midilli Adası'na yağma akınları düzenleyecek kadar güçlü olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Piri Reis *Kitab-ı Bahriye* adlı eserinde, Edremit Körfezi hakkında vermiş olduğu bilgilerde bölgenin kâfirlerle dolu olduğundan, gemilerden ve küçük bir limanın varlığından söz etmektedir.¹⁹

Şekil 1. Edremit ve çevresini gösteren harita.²⁰

Karesi Bey'in ölümünden sonra beylik gücünü kaybetmeye başlamış ve Karesi Bey'in üç oğlu arasında paylaşılmıştır. Balıkesir İvrindi ve çevresine Demirhan Bey, Bergama ve çevresine Yahşi Bey, Bandırma ve çevresine de Dursun Bey egemen

¹⁷ Uzunçarşılı, *Kitabeler I*, İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını, 1927, s. 44.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, s. 96-97.

¹⁹ Uzunçarşılı, (1969), a.g.e., s. 97-98.

²⁰ Piri Reis bin Hacı Muhammed, *Kitab-ı Bahriye*, İstanbul, tarihsiz, 58. varak.

olmuştur. Dursun Bey'in Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesiyle Bandırma ve çevresinin hakimiyeti Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Karesi Beyliği toprakları Osmanlı Devleti'ne savaş yapmadan katılmıştır. Beyliğin Osmanlı Devleti'ne iltihakı 1345 yılında gerçekleşmiştir. Karesi Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasının önemli getirileri olmuş, Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki gücü artmıştır. Yine beyliğin önde gelen emirleri Ece Halil, Hacı İlbey ve Evrenos Gazi'nin Osmanlı hizmetine girmelerinden itibaren Osmanlı Devleti Rumeli'ye geçmiş ve Balkanlarda yayılmaya başlamıştır.²¹

İvrindi'nin Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesiyle, bölgedeki Türk varlığı ve iskân faaliyetleri artmıştır. Bölge, şehzadelerin sancak merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Karesi Beyliği, Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra, merkezi Kütahya olan Anadolu Beyler Beyliği'ne bağlanmıştır.²²

Karesi Beyliği içinde yer alan İvrindi Bölgesi, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesiyle birlikte gelişmeye başlamış ve zamanla Osmanlı Devleti'nin bir nahiyesi olmuştur. İvrindi, 1864 yılına kadar Karesi livasına bağlı, kaymakamlıkla idare edilen bir kaza idi. İvrindi, 1864 Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi düzenlenmesine göre Karesi sancağının Edremit Kazasına bağlı bir nahiye olmuştur. 1874 yılında ise Balıkesir merkeze bağlanmıştır. 1910 yılında Balya'nın kaza olması nedeniyle nahiyeliği düşürülüp Balya'ya bağlanmıştır. Kısa bir süre sonra da "*ehemmiyet-i mevkisine binaen*"²³ tekrar nahiye yapılarak merkeze bağlanmıştır. 1910 yılında İvrindi askeriyesi, Balıkesir Redif Tabur'una bağlanarak askerî işlemleri de merkeze bağlanmıştır. Bu tarihte İvrindi, müdür tarafından idare edilmekte olup, ayrıca naib vekili, nahiye katibi, vergi ve tahrir katibi müftü gibi memurlukları da vardı. Bölge, 1345 yılından 1 Kasım 1922 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmıştır.²⁴

Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin bozulmasıyla İvrindi bölgesinde soygun ve eşkıyalık olayları yaşanmıştır. Merkezi otoritenin bozuk olması, güvenlik görevlilerinin olmaması, eşkıyaların kolay kazanç sağlaması ve korkudan dolayı kendilerine hürmet gösterilen köy gençleri, eşkıyalığı meslek haline getirmişlerdir. Dahiliye Nezareti'nin Karesi Mutasarrıflığına gönderdiği şifreli telgrafta, İvrindi taraflarında ortaya çıkan eşkıyanın yakalanması için gereken 500 kuruşun örtülü ödenekten karşılanması hususunda Karesi Mutasarrıf Vekili Şevket Efendi'ye verilen

²¹ Uzunçarşılı, (1969), a.g.e., s. 100.

²² Uzunçarşılı, (1969), a.g.e., s. 101.

²³ BOA.DH. MUİ, D.48, nr. 63.

²⁴ Uzunçarşılı, (2000), a.g.e., s. 126.

emir, olayın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.²⁵ Bu dönemde eşkıyalık olayları sadece İvrindi'ye özgü bir olay olmayıp, bölgenin tamamında yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı nedeniyle, eşkıyalık olaylarının önüne geçilememiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle bu eşkıya çeteleri Kuvayı Milliye birliklerine katılmışlar, Yunan birliklerine büyük zarar vermişlerdir.²⁶

Yaşlı, çocuk ve kadınların İvrindi bölgesine göç etmeye başlamasıyla Yunanistan'ın Bergama ve Ayvalık'ı işgal etmesinin ilk tesirleri hissedilmiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 11 Ekim 1919 tarihli nüshasında 30.000 kişinin Soma, İvrindi ve Karesi bölgelerine göç ettiği yazılmıştır. Gazete haberinde; yiyeceksiz kalan kişilerin açlık tehlikesi altında olduğu, bazılarının giyecek elbisesi olmadığı, bunlara sadece Reddi İlhak heyetinin yardım ettiği yer almıştır.²⁷ Bergama ve Ayvalık'ın işgal edilmesiyle İvrindi, Soma ve Akhisar bölgelerinde cepheler kurulmuştur.²⁸

İvrindi bölgesi I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Bölge halkı işgallere karşı mücadele etmiştir. Balıkesir bölgesi Milli Mücadele Dönemi'nde önemli bir yere sahip olmuştur. Milli Mücadele Dönemi başında İvrindi nahiyesinin genel durumu şu şekildedir: Savaş döneminde İvrindi'de bir Hristiyan mahallesi bulunmaktaydı. İvrindi'deki Hristiyanların çoğu ticaret ile uğraşmaktaydı. Bu nedenle İvrindi esnafının çoğu Gayrimüslimdi. Hristiyan ahali çocuklarını kilise okuluna gönderiyordu. Savaş başladığında İvrindi nahiyesinde 136 hane Müslüman, 71 hane Hristiyan olmak üzere 207 hane yer almaktaydı. Toplam nüfusu 952 kişiydi. O dönemde İvrindi'ye bağlı 40 köy bulunmaktaydı. Üç mahalleye ayrılan nahiyede on bir dükkân vardı. Bunlardan yedisi Hristiyanlara aitti. Merkezde dört cami, dört odalı harap medrese, üç han ve tarihi bir de hamam vardı.²⁹

2.2. İvrindi Coğrafyası

İvrindi, Marmara Bölgesi'nin güneyinde, Balıkesir ilinin güneybatısında yer alır. İlçenin doğusunda Savaştepe ve Balıkesir, batısında Havran ve Burhaniye, kuzeyinde Balya, güneyinde ise Manisa ile İzmir illeri bulunmaktadır. İvrindi İlçesi, Madra Deresi'nin yanına kurulmuştur. İlçe, engebeli bir yapıya sahip olup, şehrin etrafında yükseklikleri 400-800 metre arasında değişen küçük tepeler yer almaktadır. İlçenin

²⁵ BOA.DH.H., D.29-1, nr. 30.

²⁶ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Ege ve Çevresi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları Yayınları, 1994, s. 23.

²⁷ Özkaya, a.g.e., s. 25.

²⁸ Balıkesir Heyet-i Merkeziye Karar Defteri, Karar No: 1-3.

²⁹ Hakan Karaburçak, *"Milli Mücadele'de İvrindi"*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2002, s. 2.

batisındaki Şap Dağı 910 metre, güneyindeki Madra Dağı ise 1384 metre ile bölgenin önemli dağlarıdır.³⁰ Şehrin yüz ölçümü 751 km² olup, denizden yüksekliği 190 metredir. İneşir, Yağlılar ve Okçular gibi köyleri yüksek kesimlerde yer alır. Gökçeyazı, Korucu ve Sarıbeyler gibi köyleri düz geniş ovalara sahiptir. Bölgede Akdeniz iklimi görülmektedir. Bölge genelinde meşe, zeytin, kızılçam, kestane gibi ağaçlar bulunur.³¹

2.3. İvrindi Ekonomisinde Tarım ve Hayvancılık

İlçenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İvrindi bölgesinde dağlık ve yüksek kesimlerde hayvancılık yapılırken, alçak bölge ve ovalarda ise tarım yapılmıştır. Ekim alanlarına buğday, yulaf, çavdar, arpa, mısır ve baklagiller ekilmiştir. Kestane, ceviz ve kekik diğer önemli tarım ürünleri arasında yer almıştır. Hayvancılık ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur. İvrindi kuzusu kendisine has fiziki özellikleri nedeni ile coğrafi işaret almıştır. En çok koyun, camus ve sığır beslenirdi. İvrindi’de temettuat dökümünün gerçekleştiği 1840 tarihinde nahiyede büyük ve küçük baş hayvancılık, yük ve binek hayvancılığı ile arıcılık yapılmaktadır.³² 1880 tarihinde İvrindi bölgesinde 5640 adet büyükbaş, 4377 adet küçükbaş ve 1592 adet yük ve binek hayvan kaydı bulunmuştur.³³ Engebeli alanlarda küçükbaş hayvancılık yapılırken düz engebeyesiz alanlarda büyükbaş hayvancılık yapılmıştır. 1880 tarihinde İvrindi bölgesinde en çok yük ve binek hayvanı Kiresun, Ergama ve Sarıbeyler köylerinde bulunurken, en çok koyun da Kiresun, Sarıbeyler ve Çarkacı köylerinde bulunmaktaydı.³⁴ İvrindi bölgesinde en çok keçinin olduğu köyler ise Geçmiş, Bozvıran ve Çarkça’dır.³⁵ Yakın geçmişte süt ve süt ürünlerine ağırlık verilerek sanayileşmeye gidilmiştir. Bölgenin kelle koyun peyniri ve hoşmerimi meşhurdur. Son yıllarda tavuk besiciliği de gelişmiştir.

İvrindi bölgesinde arıcılık, bağcılık ve zeytincilik de yapılmıştır.³⁶ Tarihte İvrindi bölgesinde zeytincilik yapan ailelerin zeytinleri genellikle Edremit Körfezi’nde yer almıştır.³⁷ Kınık, Sarıbeyler ve Mallica gibi arazilerde ekili ve dikili tarla sayısı diğer köylere daha fazla olmuştur. Köylerde el dokumacılığı da yapılmıştır. Pamuk, domates ve zeytin toplayıcılığına giden çok sayıda insan vardı. Kayapa bölgesinde desti, Korucu bölgesinde lüle yapılırdı. Bugün ilçe topraklarında antimon, taşkömürü, linyit, kaolin,

³⁰ Abdullah Köse, *İvrindi ve çevresinin coğrafi etüdü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1997, s. 2-3.

³¹ Köse, a.g.e., s. 5.

³² Arzu Dünder, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyal ve Ekonomik Durumu (8276 Numaralı Temettuat Defterlerine göre)”, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2010, s. 77.

³³ Dünder, a.g.e., s. 78.

³⁴ Dünder, a.g.e., s. 85.

³⁵ Dünder, a.g.e., s. 89.

³⁶ Dünder, a.g.e., s. 70.

³⁷ Dünder, a.g.e., s. 69.

kireç ve mermer yatakları bulunmaktadır. İlçede turizm fazla gelişmemiştir. İlçenin güneydoğusunda yer alan Deliktaş'a yol olmadığından patikalardan gidilmektedir.

2.4. İvrindi'de Gündelik Hayat

1880 yılında İvrindi nahiyesinde 21 köy bulunmaktaydı. İvrindi'de 1890 salnamesinde 63, 1906 nüfus cetvelinde ise 76 köy adının yer aldığını belirtilmiştir.³⁸ Temettuat defterlerine göre İvrindi bölgesinde en büyük köyler Kiresun, Sarıbeyler ve Korucu köyleridir. En küçük köyler ise Fındık, Gömeniç ve Dadalar'dır.³⁹

Günümüzde İvrindi'nin, Korucu, Kapaya, Büyük Yenice ve Gökçeyazı olmak üzere 4 beldesi, 66 köyü bulunmaktadır. İlçede her sene "panayır" adı verilen şenlikler düzenlenmektedir. Bu panayır alanında lunapark, kıyafet pazarı ve yemek yerleri bulunmaktadır. Bu etkinlik ilçenin 3 km kuzeyinde Çetmi alanı denilen yerde yapılmakta ve 3-4 gün sürmektedir. Yöre halkı burada sosyal, kültürel, eğlence yeri ve pazar gibi pek çok etkinliği birlikte yapmaktadır. Panayır etkinliği ilçedeki diğer beldelerde de çeşitli zamanlarda yapılmaktadır.

Temettuat defterlerini incelediğimizde İvrindi bölgesinde rençber, hatip, lüleci, demirci, imam, redif, kâhya, sipahi, süvari-i müntazam, berber, asker-i muntazam, deştban, asker-i redif, kahveci, redif, topçu, deveci gibi meslek grupları bulunmaktadır. Bu meslek gruplarından lüleci ve rençberlik ön planda yer almıştır.⁴⁰

İvrindi bölgesinde asker ve vergi ihtiyacını karşılamak için nüfus sayımları ilk olarak 15. yüzyılda III. Murat döneminde yapılmıştır. Yapılan sayımlar bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bize bilgiler vermektedir.⁴¹

Temettuat kayıtlarına göre 1840 yılında İvrindi bölgesinde 1408 hane ve 7040 kişi yaşamaktadır. 1890 yılında İvrindi nüfusu 12.348 ve 1892'de 13.717 olarak kaydedilmiştir.⁴² 1906 yılında ise İvrindi'nin nüfusu 17.654 kişiye ulaşmıştır.⁴³ İvrindi nüfusunun artmasını doğal nüfus artışının yanı sıra, göçebelerin yerleşik hayata yerleştirilmesi, Rumeli'deki savaşlar nedeniyle Anadolu'ya göç eden aileler sağlamıştır. İnsanların büyük bir bölümü geçimini tarım ve hayvancılık ile sağlamışlardır. Erkekler hayvan olatma ya da tarla işleri ile uğraşırken kadınlar ev işleri ve ağılda bulunan hayvanlarla ilgilenirlerdi. İvrindi ilçesindeki erkekler kış mevsiminde evlerindeki işleri yaparken ilkbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte ilçe dışına çıkıp çeşitli işlerde

³⁸ Nahide Şimşir, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Balya Kazası'nın Demografik Durumu", Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, s.8, 2000, s. 171.

³⁹ Dündar, a.g.e., s. 64.

⁴⁰ Dündar, a.g.e., s. 59.

⁴¹ Oktay Özel, Osmanlı Demografi Tarihi Açısından Avârız ve Cizye Defterleri, Ankara: *Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Bülteni*, 2001, s. 37.

⁴² Mutaf, a.g.e., s. 111.

⁴³ Şimşir, a.g.e., s. 162.

alışmışlardır. Kadınlar da domates, pamuk ve zeytin hasatlarında gündelik çalışmaya giderlerdi. İlkbaharın gelmesi ile köylerde nevrız kutlamaları olur, köy halkı bir araya gelerek yemekli hayır yaparlardı. Kadınlar halı kilim dokuma işleri ile uğraşırlardı.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MADENCİLİK

3.1. Maden Tarihi ve Osmanlı Devleti'nde Madenciliğin İlk Dönemi

Yeryüzündeki bazı kesimlerde türlü iç ve dış doğal etkenlerle meydana gelen maddi bakımdan değerli olan minerallere maden denilmektedir.⁴⁴ Yer altı zenginliği olan madenlerin ekonomik getirileri, devletlerin ekonomik yönden gelişmesini sağlamıştır. Madenler hem değerli olması hem de birçok alanda kullanılması gibi ekonomik özelliklerinin yanı sıra medeniyetlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve askerî yönünde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle madencilik sektörü dünyanın gelişimine, ekonomisine ve siyasetine yön vermiştir.

Madenler, tarihin şekillenmesinde etken olmuştur. Tarihi devirlerin oluşumunda insanların kullanmış oldukları madenî malzemeler rol oynamış, ilk önce Taş Devri ve Maden Devri olarak adlandırıldıktan sonra Maden Devri de kendi içerisinde bakır, tunç ve demir olarak çeşitli çağlara ayrılmıştır. Madenler sanayinin gelişiminde devletin gelir kaynakları için önemli bir yere sahiptir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen belgeler, bölgede İlk Çağ'dan itibaren madencilik yapıldığını göstermiştir. Anadolu'daki şehir devletlerinde metalik madenlerin işlendiği bilinmektedir.⁴⁶ Hititlere ait belgelerde Boğazköy ve çevresinde demir madeninin çıkarıldığını görmekteyiz. Lidya Kralı Kroisos, Sard şehrinde Gediz Nehri'nden çıkarılan altın ve gümüş karışımı madenden elektron denilen ilk parayı bastırmıştır. Diyarbakır Ergani bölgesinde bakır madeni, Afyon bölgesinde mermerin, Çanakkale ve Balıkesir bölgesinde kurşun madeninin işlendiği görülmektedir. Artvin, Aydın, Gümüşhane, Sivas ve Yozgat gibi şehirlerde ise gümüş madeni yatakları bulunmuştur.⁴⁷ Tekstil boyanmasında kullanılan şap ise Kütahya bölgesinde çıkarılmıştır.⁴⁸

⁴⁴ "Maden", Türk Dil Kurumu, erişim 19 Mart 2022, <https://sozluk.gov.tr/maden>.

⁴⁵ Şerife Yorulmaz, "Aydın Vilayetinde Madenler (1850-1908)", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994, s. 14.

⁴⁶ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Murat Turan, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, "Madenciliğimizin Tarihi Gelişimi", s. 1325.

⁴⁷ Özkan Savaş, *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (M.Ö.2. Bin Yılında) Madencilik ve Maden Kullanımı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 9.

⁴⁸ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 243.

Hasankeyf'te Artuklular tarafından çıkartılıp işlenen gümüş madeninden sikkeler bastırılmıştır.⁴⁹

Türklerin yapmış oldukları fetih hareketlerinde atı iyi bir şekilde kullanmalarının yanında madenciligi de iyi bilmelerinin önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Türk, Arap ve Çin kaynaklarında Türklerin atalarının demirci olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁰ Türkler demir madeninden kılıç, kalkan, mızrak gibi savaş aletleri yapmıştır.

Madenler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti, sınırlarının genişlemesiyle birlikte fethettiği toprakların altındaki ve üstündeki zengin kaynakları etkili bir şekilde işleyip kullanmaya başlamıştı. Bu konuda Rumeli'deki madenler de önemli bir yere sahiptir. Rumeli'de fethedilen yerlerdeki madenleri çalışır halde ele geçiren Osmanlı Devleti, bu madenlerde bir değişiklik yapmadan madenlerin işletmeye devam etmişti. Osmanlı Devleti'nin zapt ettiği topraklarda uygulanan madencilik hukuku alanındaki bilgileri, kendi kanunlarıyla sentezleyip hazırladığı maden kanunnameleri; ocaklardaki amelelerin vazifeleri, cevherin çıkarılması, analizi, ihraç edilmesi gibi konuları içermektedir.⁵¹

Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemlerinde madenlerin işlenmesine yönelik yeni kanunnameler çıkarılmıştır.⁵² Fatih Sultan Mehmet döneminde dokuz tane maden kanunnamesi ve üç tane maden yasaknamesi, II. Bayezid döneminde on iki tane maden kanunnamesi ve bir tane de maden yasaknamesi yayınlanmıştır. Kanuni döneminde eski kanunnameler toparlanıp düzeltilmiş, üç adet de yeni maden kanunname çıkarılmıştır. III. Mehmet döneminde kanunnamelerin önemi azalmış, bunların yerine layiha, risale ve siyasetnameler önem kazanmıştır ve Tanzimat Dönemi'nden itibaren kanunnamelerin yerine nizamnameler kullanılmaya başlanmıştır.⁵³

Osmanlı Devleti, çeşitli bölgelerde geniş bir toprak parçasına sahip olmasına rağmen madencilik sektörü genellikle Batı Anadolu ve Balkan coğrafyasında gelişmiştir. II. Mehmet dönemindeki fetihler sonucunda Anadolu ve Balkanlarda ele geçirilen maden ocakları ile devletin maden çeşitliliği ve rezervi artmıştır. Osmanlı Devleti sahip olduğu çeşitli maden kaynakları ile devletin malî, askerî, mimarî alanlardaki her türlü gereksinimini karşılamıştır. Ordunun gereksinim duyduğu aletlerin yapımının gerçekleştirildiği İstanbul'da bulunan Tophane-i Amire ve Tersane-i

⁴⁹ Hüseyin Yurttaş, "Hasankeyf'de Artuklu, Eyyübî, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi Mimarî Eserleri", *Türkler*, C. 8, 2002, s. 113.

⁵⁰ Abdülkadir İnan, "Türklerde Demircilik Sanatı: Tarihte ve folklerde Türk Kültürü", *Makaleler ve İncelemeler*, C. 2, 1998, s. 38.

⁵¹ Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik", *Türkler*, C. 10, 2016, s. 792.

⁵² Mehmet Bayartan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 10, S: 1, 2008, s. 137.

⁵³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990, s. 161.

Amire'nin gereksinim duyduğu bakır, demir, antimon, kurşun gibi madenlerin teminini kendi topraklarından sağlamıştır. Bu madenlerden kılıç, kalkan, mızrak, top, top mermisi, humbara, tüfek ve tüfek mermisi gibi çeşitli savaş aletleri yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde padişah ve devlet adamlarının zırhları da değişik madenlerden yapılmıştır.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde madenlerin elde tutulması sağlanmış, özellikle altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülke dışına çıkarılmasına planlı bir madencilik politikasıyla engel olunmuştur.⁵⁵ Osmanlı Devleti izlemiş olduğu bu politika ile madenlerden çeşitli savaş aletleri yapmış ve bu aletleri diğer devletlere satarak ekonomik bir getiri elde etmiştir. Elde edilen bu gelirler Osmanlı Devleti'nin hazinesine önemli bir katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki madenlerin idaresi 18. yüzyıla kadar Hazine-i Amire tarafından yürütülmüştür. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren maden işletmelerini Darphane-i Amire yürütmüştür. Klasik dönemde madencilik alanında devletin izlemiş olduğu kendi kendine yeterlilik politikası izlenmiş, madenlerin çıkarımı ve temizlenmesinde olduğu gibi, taşınmasında da dikkatli davranılmış ve bütün bu işler merkezden disiplinli bir şekilde denetlenmiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki madenler hem devlet hem de özel kişilerce işletilmiştir. Osmanlı Devleti madenlerinde emanet usulü en yaygın işletme uygulamasıydı. Böylece madenlerin iyi ve doğru bir şekilde işletilmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde maden ocağındaki işlerin yapılmasında ocağa yakın yerleşim yerlerindeki halk görevlendirilmiştir. Bölgedeki reaya yalnızca madenin çıkarılmasında değil, aynı zamanda madenin nakli ve maden ocakları için gerekli malzemelerin teminiyle de ilgilenmişlerdir. Maden ocaklarında geri işlerde çalışan işçilerin teminiyle görevli köy ve kazalar vardı.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından olan madenler, devlet hazinesi aracılığıyla idare edilir ve Şer-i Hukuk ile yönetilirdi. Maden arazileri dört kısımdan oluşur. Bunlar metruk, miri, mülk ve vakıf arazileridir. Metruk arazi, herkesin yararlandığı arazidir. Bu arazilerde belirlenen madenlerin beşte biri devlete geriye kalan miktarı bulan kişiye verilirdi. Miri arazi, devletin arazisi olup, burada belirlenen madenlerin tamamı devlete aktarılır, devlet bu madenleri ya işletir ya da işlettirirdi. Mülk arazi, kişilere ait olan arazilerdir. Bu arazilerde belirlenen madenlerin beşte biri

⁵⁴ Salim Aydıöz, "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 10, 2011, s. 4.

⁵⁵ Zeki Arıkan, *Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 297.

⁵⁶ Altunbay, a.g.e., s. 799.

⁵⁷ Yaşar Öcal, "Akdağ Maden-i Hümayun İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)", Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2016, s. 100.

devlete, geri kalanı kişiye kalırdı. Vakıf araziler, mülkiyeti vakıflara ait olan arazidir. Bu arazilerde belirlenen madenlerin beşte biri devlete geri kalanı vakfa kalırdı.⁵⁸

3.2. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Aranması

Osmanlı Devleti'nde madenler iki şekilde aranırdı. Birincisi; Osmanlı Devleti gelirlerini arttırmak için hizmetindeki ve köylerde yaşayan usta kişileri topraklarında yeni maden bölgeleri aramaları için görevlendirirdi. İkincisi ise Osmanlı topraklarında yaşan halk, tesadüf eseri maden bulabilirdi. Yapılan çalışmalar sonucunda maden bulunursa padişah fermanıyla bölge kadısına veya vilayet ayanına bildirilmesi ve gerekli çalışmaların yapılıp sonucunun raporlanarak merkeze gönderilmesi istenmekteydi.⁵⁹

Bundan sonra çıkarılan madenden örnek alınarak en yakındaki maden işleme tesisine getirilir, burada maden incelenir ve cinsine bakılırdı. İncelenen maden kıymetli ve işletmeye değer ise madenin açılmasına onay verilirdi. Maden bölgesinde yapılan geniş çaplı incelemeler sonucu bölgede bulunan madenin miktarı tespit edilmeye çalışılır ve sonuç olarak tespit edilen maden miktarı az ve bölgeye yapılacak yatırımı karşılamıyor ise maden işletmesi açılmazdı. Devlete önemli bir getirisi olacak ise maden ocağının açılmasına karar verilirdi. Madenin yeraltından çıkarılması ve işletilmesi için büyük bir insan topluluğu görev alırdı. Maden ocağının işlerinin yürütülmesi için devlet tarafından bir heyet oluşturularak, ocağın işletilmesi için gerekli olan araç gereçlerin temini sağlanırdı. Maden ocağı bölgesindeki köylerden madende çalıştırılmak için işçiler toplanır bu işçilerden devlet vergi almazdı. Madende çalışan işçilerin eğitilmesi için yakın maden ocaklarından usta işçiler getirilir ve maden ocağının düzenli bir şekilde işletilmesi sağlanırdı. Maden nizamnamelerinde ocakta işlenecek işçiler madenin yöresindeki köylerden zorunlu tutulmasına rağmen buna çoğu zaman uyulmadı.⁶⁰

3.3. Osmanlı Devleti'nde Maden Mülkiyeti

Osmanlı Devleti'nde madenin olduğu bölge belirlendikten sonra bölgenin mülkiyeti ve işletme usulleri oluşturulmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren madenlerin işletilmesi konusunda Divan-ı Hümayun'da yazılı belgeler mevcuttur. Divan-ı Hümayun'daki ilk belgeler genellikle savaş aletleri yapmak

⁵⁸ Akgündüz, a.g.e., s. 157-158.

⁵⁹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar", *Türk Tarih Vesikaları*, C. 2, 1942, s. 418-419.

⁶⁰ Fatma Emek, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde İzmir'de Madencilik", Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2013, s. 22.

ve çıkarılan madenlerin ihracı için maden eminlerine veya maden kadılarına yazılan fermanlardır. Divan-ı Hümayun'daki belgelerde, madende çalışan kişilerden madenin çıkarılıp işlenmesinden, ihtiyaç duyulan yerlere götürülmesine kadarki süreç yer alırdı.⁶¹ Osmanlı Devleti kuruluşundan 19. yüzyıla kadar madenlerin mülkiyetine sahip olmuştur. Madenlerin Osmanlı Devleti'ne ait olmasının iki nedeni vardır. Birincisi; madenlerin devlet için önemli bir gelir kaynağı olmasıdır. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nde mülkiyetin devlete ait olmasıdır. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda da Avrupalı girişimcilere madencilik alanında imtiyazlar vermeye başlamıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin madenler üstünde mutlak mülkiyet hakkına sahip olduğunu göstermektedir.⁶²

Osmanlı Devleti'nde madenlerin hukukî durumunun oluşmasında alimlerin ve mezheplerin önemli bir etkiye sahip oldukları görülmüştür. Osmanlı Devleti ağırlıklı olarak Hanefî mezhebine sahiptir. Bu nedenle madenlerin hukukî yapısının oluşturulmasında Hanefî mezhebi etkili olmuştur. Hanefî mezhebine göre çıkarılan madenlerin beşte birinin devlet hazinesine ait olması gerekmektedir.⁶³ Bulunan maden, mülk arazide bulunmuş ise beşte biri devlete, geri kalanı mülk sahibine; metruk ve mevat arazide bulundu ise beşte biri devlete, geri kalanı bulana; vakıf arazide bulunur ise beşte biri devlete, geri kalanı vakfa; miri arazide bulunanlarınsa tamamı devlete ait olurdu. Maliki hukukçuları ise madenlerin özel mülkiyete mevzu olamayacağını, tümünün devlete ait olduğunu, sadece devletin müsaadesi ile madenlerin işletilebileceğini belirtmişlerdir.⁶⁴

Osmanlı hukukçuları madenleri; açık madenler ve gizli madenler olmak üzere iki sınıfa ayırmışlardır. Çıkarılması ve işletilmesi kolay, bütün insanların yararlandığı madenler açık madenler olarak, yerin derinliklerinde olan, çıkarılması ve işlenmesi için çok emek sarf edilen, maddi yatırım gerektiren demir, kurşun, antimon, gümüş, altın gibi değerli madenler ise gizli madenler olarak sınıflandırılmıştır.⁶⁵ Söz konusu mezhep imamları madenlerin kırkta birinin de zekât olarak verilmesi gerektiği görüşündedirler.⁶⁶

Osmanlı maden mülkiyeti ve işletme usullerinin oluşumunda şerî hukukun yanı sıra örfî hukuk da etkili olmuştur. Şerî hukuk kapsamına girmeyen konularda hükümdarın kanun koyma yetkisi vardır.⁶⁷ Padişahın maden hukuku alanında

⁶¹ Anhegger Robert ve Halil, İncelik, *Kanûnâme-i Sultânî Ber Muceb-i Örf-i Osmanî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956, s. 3-16.

⁶² Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri", *Doğumunun 50. Yılı ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı*, Isparta 1991, s. 293.

⁶³ Halil cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi I*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995, s. 298.

⁶⁴ Cin ve Akgündüz, a.g.e., s. 251.

⁶⁵ Hamza Aktan, *İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1986, s. 30-31.

⁶⁶ Aktan, a.g.e., s. 47.

⁶⁷ Halil İncelik, (2009), a.g.e., s. 238.

oluşturmuş olduğu hukuk kuralları kanunname ile işleme konulmuştur. Bu kanunlar genel olarak çıkarıldığı gibi, bölge veya şahıslara göre düzenlemeler de yapılmıştır.⁶⁸

Fethedilen bazı bölgelerde fetih öncesi maden kanunları geçerli olurken bazı bölgelerde gereksinimlere göre yeni kanunlar da oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşanan taht değişiklikleri nedeniyle yeni padişah olan kişiler de pek çok konuda olduğu gibi madenler konusunda çeşitli kanunnameler hazırlatmışlardır. Yeni padişah eski kanunları aynen uygulayabildiği gibi, eski kanunlara yeni maddeler koyarak kullanılmasına devam ettirebilir ya da yeni bir kanunname yayınlatabilirdi. Osmanlı Devleti'nde her madene özel kanunname yazılmamıştır. Kanun-i Kadim olarak adlandırılan genel bir kaide uygulanmıştır. Osmanlı maden hukuku hakkında bilgi veren ilk kaynak, Robert Anhegger tarafından yayınlanan ve 5 sayfa ve 21 maddeden meydana gelen maden fermanı 1525 yılına aittir.⁶⁹ İkinci kaynak 1536 tarihli olup “*Turski Rudarski Zakoni*” ismiyle Fehim Spaho aracılığıyla yayınlanmıştır. Üçüncüsü ise II. Mehmet ve II. Bayezit devirlerine ait maden hükümlerini kapsayan “*Kânûnnâme-i Sultânî Ber Mûceb-i Örf-i Osmânî*”dir.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nde maden kanunlarının toplu bir halde bulunmasında II. Bayezit dönemindeki çalışmalar etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemesiyle birlikte, fethedilen bölgelerdeki maden kanunlarında bazı değişiklikler yapılmıştır.⁷¹ Osmanlı Devleti 12. Ve 13. yüzyılda Bosna ve Sırbistan'daki madenleri ıslah etmiş, bölgede bulunan Sakson madencilerden teknik ve hukukî açıdan etkilenmiştir. Bu nedenle Osmanlı maden kanunlarında Alman kaynaklı çok sayıda maden terimi yer almıştır. Osmanlılarda maden kayıtları ve malî işlerle nişancı ve defterdar ilgilenirdi.⁷²

Osmanlı Devleti'nde maden işçilerinden vergi alınmazdı. Önemli yetkileri olan vali ve kadılar madenlere müdahale edemezlerdi. Madenlerde çıkan olayların mahkemesi olayın yaşandığı bölgede görülürdü. Bunun nedeni maden üretiminin durdurulmasına engel olmamaktı.⁷³ Maden olaylarındaki mahkeme kararlarını maden emînleri vermekteydi. Osmanlı maden kanunnameleri, işçilerin yaşantılarını, sorumluluklarını, maden cevherini çıkarma, ayrıştırma, çeşitli kurumlara gönderme gibi bütün kademelere ait hükümleri kapsamaktadır. Kanunnamelere göre, madende çalışanlara özgü bazı ekonomik muafiyetler verilmiştir. Maden nizamnamelerine göre

⁶⁸ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI'inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1943, s. 46.

⁶⁹ Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 8.

⁷⁰ Hamit Şafakçı, “Bozkır'da Madencilik (1776-1839)”, Doktora Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2013, s. 59.

⁷¹ Tızlak, a.g.e., s. 6.

⁷² Anhegger ve İnalçık, a.g.e., s. 14.

⁷³ Necdet Sevinç, *Osmanlılarda Sosyo Ekonomik Yapı I*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1978, s. 137.

maden ocaklarında çalışan işçilere askerî ve sivil idarecilerin müdahale etmesine olanak verilmemiştir.⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde 1858 yılında maden mülkiyeti ve toprak rejimi için bir kanunname çıkarılmış fakat çıkarılan bu kanunname fazla etkili olmamıştır. Yabancı devletlerle yapılan ticari anlaşmalar ve devletin maden endüstrinin öneminin farkına varması üzerine 17 Temmuz 1861 tarihli bir maden nizamnamesi hazırlanmıştır.⁷⁵ Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nde nizamnameler tarihi başlamıştır. 1861 Maadin Nizamnamesi'ni takiben 17 Mart 1869, 7 Eylül 1887 ve 9 Nisan 1906 tarihlerinde de Maadin Nizamnameleri yayınlamıştır.

1861 tarihli maden nizamnamesi, önsöz ve maden, maden araması, maden cevherinin çıkarılması, kurulacak tesis ve madende çalışacak işçilerin vazifelerine dair hususlar olmak üzere beş bölümden ve elli maddeden ibarettir. 1869 tarihli maden nizamnamesinde madenin kısımları, madenin temizlenmesi, kalhane ve fabrikalara dair olmak üzere dört bölüm ve doksan sekiz maddeden oluşmuştur. Her bölüm kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. 1869 tarihli maden nizamnamesi 1810 Fransa yasasına göre hazırlanmıştır. 1887 tarihli maden nizamnamesi madenin kısımları, umumi hükümler, maden arama usulleri, ihale usulleri, imtiyaz sahiplerinin hukuk ve vazifeleri, madenin denetim ve kontrolü, madenin terk edilme şekilleri, eskiden verilmiş olan imtiyazların durumu gibi çeşitli başlıklara ayrılmış on bölüm ve doksan iki maddeden oluşturulmuştur. 1887 tarihli maden nizamnamesinde 1906 tarihinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklere göre maden arama süresi sekiz aya çıkartılmıştır. Yapılan bir diğer değişiklik ise Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Osmanlı Devleti'nin sınırlarında maden aranmasına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Maden ruhsatnamelerinin başkasına devir ve satış işlemleri Bab-ı Ali'den verilecek izne bağlanmıştır.⁷⁶

Osmanlı Devleti'nde hazineye ait olan arazilerin belirli şartlar ve ücret karşılığında bir kişinin tasarrufuna verilmesi sistemine mukataa denilmektedir.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde maden sahası ve gelirlerine göre mukataa çeşitleri vardır. Mukataa kayıtlarının takibi ve kontrolü, İstanbul'daki defterdarlık merkezinde bulunan maden büroları tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devleti madenlerin işletimini, nakliyesini ve ticaretini sıkı bir şekilde denetlemiştir. Madenin bulunduğu araziye bir kişi

⁷⁴ Mustafa Ünlü, "Türkiye Madencilik Tarihi", Lisans Bitirme Tezi, Karabük Üniversitesi, 2015, s. 47.

⁷⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VI*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 246-247.

⁷⁶ Ercüment Balcı, "Osmanlı Maden Rejiminde Nizamnameler Dönemi ve İmtiyazlar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994, s. 50.

⁷⁷ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s. 229.

kullanıyorsa ve bu kişinin madeni çıkartmaya gücü yetiyorsa çıkarılan madenin beşte birinin devlete verilmesi şartıyla o şahsın işletmesine devlet izin verirdi.⁷⁸

3.4. Osmanlı Devleti'nde Maden İşletme Usulleri

Osmanlı Devleti'nde madenlerin işletimi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devlet denetiminde yapılmıştır, ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde maden ocakları özel işletim usulü ile işletilmeye başlanmıştır. 1861 tarihinde hazırlanan ilk maden nizamnamesinde maden işletmeciliği devlet tekelinden çıkarılarak özel teşebbüse açılması planlanmıştır.⁷⁹

Madenin bulunduğu zaman, bulunduğu yer, ekipman, yakıt, madenin değeri, işçi ücretleri gibi nedenler madenlerin işletim usullerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin teşkilatlı bir yapıya ulaşmasından 19. yüzyıla kadar olan dönemde, madenler emanet, iltizam ve ihale gibi usuller ile işletilmiştir. Devletin ilk yıllarında madenler, devletin görevlendirdiği maden emini tarafından, emanet usulüyle yönetilmiştir. Sonraki yıllarda iltizam işletme usulüyle işletilen maden ocakları oluşmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde yaşanan mevzuat değişiklikleriyle bir diğer işletme şekli olan ihale usulü uygulanmıştır. Diğer yandan kanunnamelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde madenler her devirde her yerde aynı şekilde işletilmemiştir. Madenler; kullanım amaçları, maden çeşitleri, bulunmuş oldukları yerlerin özellikleri, devletin stratejisi ve zamana göre değişik şekillerde işletilmiştir. Madenlerin işletim şekillerinin belirlenmesinde sermaye miktarı da önemli bir yere sahip olmuştur.⁸¹

Emanet Usulü: Emanet Arapça bir kelime olup sözcük anlamı bir kişiye belirli bir süre bırakılan ve teslim alınan kişi tarafından korunması gereken mal, mülk ya da insan anlamına dayanmaktadır. Başka bir anlamı ise eşyanın belli bir bedel mukabilinde geçici bir süre bırakıldığı yerdir.⁸²

Emanet usulü işletilen madenlerin yönetiminde maden mukataasında maden emini ya da maden nazırı görev alırdı. Yönetimi esasen devlete ait olan madenler, maden emini ya da maden nazırı aracılığıyla işletilirdi.⁸³ Maden emini, ocaktaki en üst düzey yetkili, aynı zamanda ocakta en fazla maaşı alan kişiydi. Emanet usulü maden

⁷⁸ Neşet Çağatay, Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku, AÜDTCF Dergisi, C. 2, S. 1, Ankara, 1943, s. 120.

⁷⁹ Şafakçı, a.g.e., s. 74.

⁸⁰ Şafakçı, a.g.e., s. 63.

⁸¹ Şafakçı, a.g.e., s. 64.

⁸² "Emanet", Kubbealtı Lugatı, erişim 28 Ocak, 2022, <http://lugatim.com/s/emanet>.

⁸³ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 4.

işletmeciliğinde gelir (hasılat) ile taahhüt tarzında iki farklı usulde işletilmiştir. Hasılat usulünde ne kadar maden cevheri çıkarılıp işlenirse o kadar maden merkeze gönderilirdi. Buradaki amaç fazla üretim üzerine planlanmıştır. Maden ocağında çıkarılan maden cevherinin devlet merkezindeki darphaneye götürülüp teslim edilmesi sistemine hasıl sistemi denilmiştir. Taahhüt uygulaması ise belirtilen maden ocağında bir yılda hedeflenen maden cevherinin çıkarılıp işletilmesi üzerine planlanmıştır. Taahhüt işletim uygulamasında madene atanan maden emini için İstanbul'da yaşayan bir sarraf kefil olmak zorundaydı. Kefil olan sarrafın da güvenilir olup olmadığı araştırılırdı. Bu sistemde belirtilen cevher miktarı merkeze gelmez ise maden cevherinin karşılığı olan meblağ kefil olan sarraftan alınır böylece devletin zarar etmesi önlenmiş olurdu. Sarrafların görevleri, sahip oldukları muafiyetler ile atamaları konusundaki bilgilere Maden-i Hümayun belgelerinden bilgi sahibi olmaktayız.⁸⁴

Maden yönetimi için gönderilen maden emini ya da maden nazırına yardımcı olması için tartıcı ve kâtip görevlendirilirdi. Maden emininin önemli sorumlulukları ve görevleri vardı. Madenlerde çalışan işçiler direk maden eminine bağlı kılınmıştı.⁸⁵ Maden emininin bir diğer görevi de işçilerin düzenli çalışmasını sağlamak ve bunlara ceza veya ödül vermektir. Maden ocaklarının sağlıklı bir şekilde işletilmesi için bölgede yer alan devlet yapıları, ocağın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde koordine edilmişti. Madenlerin büyüklüğüne ve değerine göre, düzenli bir şekilde işletilmesi ve maden giderlerinin karşılanması için devlet tarafından sermaye akçesi tahsis edilirdi. Maden ocakları zarar ettiğinde maden eminleri zararı ödemezlerdi.⁸⁶

Maden eminlerinin maden ocağında oluşan zararlardan sorumlu olmamaları nedeniyle maden gelirlerini az göstererek buradan kazanç sağlamalarının önüne geçmek için Osmanlı Devleti'nde ber vech-i iltizam emanet yönetiminin yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Bu nedenle maden ocaklarından çıkan maden cevheri her işlem sonucunda tartılarak ocağın kayıtlarına işlenmiştir. Maden ocağında kötü bir işletim söz konusu olursa maden emininin görevine son verilirdi.⁸⁷

Sermaye akçesiyle madende kalıcı yapılar inşa edilir, madenin odun, kömür gibi ihtiyaçları karşılanır ve maden çalışanlarının maaşları ödenirdi. Her yıl sonunda ya da maden emininin değiştiği dönemlerde maden ocağının muhasebesi yapılırdı. Maden eminlerinin madenin zararından sorumlu tutulmaması görevlerinde keyfi hareketlerde

⁸⁴ Mustafa Ünlü, "III. Selim Devri Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti Madenleri", Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, 2017, s. 249.

⁸⁵ Hasan Yüksel, *1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri*, Sivas: Dilek Matbaası, 1997, s. 13.

⁸⁶ Çağatay, a.g.e., s. 125.

⁸⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi II*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 232.

bulunmalarına açık kapı bırakılmıyordu. Maden emini yıl sonunda oluşan kayıp ya da zarardan sorumlu tutulmazdı.⁸⁸

Maden ocağında çalışan işçilerin ihtiyaç ve istekleri maden kethüdarları tarafından sağlanırdı. Maden kethüdarları madencilerin haklarını korur ve madende çalışan kişilerin görevlerini yapmasını sağlardı. Ocaktan çıkarılan cevher maden kethüdası öncülüğünde tartılıp kapalı ve mühürlü şekilde depolara yerleştirilip emine teslim edilirdi.⁸⁹

Maden eminleri, madenleri işleyip sattıktan sonra maden ocağının ihtiyaçlarını karşılar, geri kalan parayı da bağlı bulunduğu devlet merkezindeki hazineye yollardı. Emanet usulü maden işletmeciliği Osmanlı Devleti'nde çok sık kullanılmıştır. Maden ocağının işletimine maden emininden başka kimsenin müdahale etmesi kanunen yasaklanmıştı. Emanet usulü işletmenin başında bulunan ve devlet tarafından atanan maden emini, maden gelir giderlerini kontrol edip listeler, maden ocağının ihtiyaçlarını karşılar, madenin sağlıklı ve güvenli bir şekilde işletilmesini sağlardı. Mukataaların boş kalması, talip çıkmaması veya mukataaların vergilerin belirlenmesinde maden emini etkili olmuştur.⁹⁰

Maden eminleri uzun yıllar bir madende görev yapamaz belli aralıklarla maden eminlerinin yerleri değiştirilirdi. Emanet usulü maden işletmeciliğinde maden eminleri mart ayında göreve atanır, bir yıl sonra şubat ayında görevleri biterdi. Görev süresi biten maden eminlerinin gerek görülürse görevi mart ayında yenilenirdi. Maden eminlerinin yerlerinin değiştirilme nedeni maden ocaklarının suistimalini önlenmektir. Maden emininin maaşı devlet tarafından karşılanırdı. Tanzimat Dönemi'yle birlikte emanet usulü işletmelerde de değişik çalışmalar yapılmıştır. Maden işletmelerinden sorumlu olarak bu dönemde maden emini yerine maden müdürleri görevlendirilmiştir. Tanzimat Dönemi'nde maden müdüriyetlerinin kurulmasıyla serbestiyet sistemideki değişim ile birlikte özel işletmeler oluşmaya başlamıştır.⁹¹

İltizam Usulü: Malikâne usulü olarak da adlandırılmaktadır. İltizam devlet gelirlerinden birinin toplanmasını belli şartlarla üstüne alma, bu hakkın devlet tarafından birisine verilmesidir.⁹² İltizam sistemi, bir kişinin yani mültezimin devlete ait gelirlerden bir bölümünün belirli bir bedel karşılığında bir yıl üzerine almasıdır.⁹³ Bunun yanı sıra malikâne usulüyle işletilen madenler de vardır.⁹⁴ Araştırmalar

⁸⁸ Diyanet İslam Ansiklopesi, Halil Sahillioğlu, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, "Emin" maddesi, s. 112.

⁸⁹ Aslan Kansız, "Osmanlı Devleti'nde Bir Maden Mukataası: XVIII. Yüzyılda Karahisar-ı Şarki Şaphanesi", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2018, s. 50.

⁹⁰ Kansız, a.g.e., s. 7.

⁹¹ Öcal, a.g.e., s. 23.

⁹² "İltizam", Kubbealtı Lügatı, erişim 01 Şubat, 2022, <http://www.lugatim.com/İltizam>.

⁹³ Diyanet İslam Ansiklopesi, Mehmet Genç, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, "İltizam", s. 154.

⁹⁴ Tızlak, a.g.e., s. 11.

madenlerin, doğrudan devlet tarafından işletilen madenler, devlet desteği ve gözetimi altında madenciler aracılığıyla işletilen madenler ve belirli süre belirli bir bedel karşılığında işletilenler olmak üzere üç işletim şekli olduğunu göstermiştir.⁹⁵

İltizam usulüyle işletilen maden ocaklarının bulunduğu mukataayı belirli bir bedel ödeyerek satın alan mültezimler, maden ocağının işletme sorumluluğuna ve gelirlerine sahip olmuşlardır.⁹⁶ İltizam işletme usulüyle devlet hazinesine önemli gelir sağlanmıştır.⁹⁷ Mukataanın kapsamı genellikle dalyanlar, tuz ocakları, maden ocaklarının yanı sıra gümrük, ispenç gibi vergilerin tahsilinden oluşurdu. Mültezimler maden mukataalarını açık arttırma usulüyle satın alırlardı. Açık arttırma usulünde en çok bedeli veren kişiye maden ocağının işletilmesi verilirdi.⁹⁸

Mültezimlerin madenin değeri veya ocakta bulunan maden miktarına göre madenleri işlettikleri görülmektedir. Mültezimler kendilerine fazla getirisi olmayan madenlerin işletiminde yer almadıkları zaman madenler yine emanet işletme usulüne göre işletilmiştir.⁹⁹

Madendeki kâr durumu şüpheli olan ve emaneten işletilen madenler daha sonra açık arttırma yoluyla iltizama verilmiştir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde madenlerin iltizam usulüyle işletilmesinde mültezimler mukataalarını üç yıllık bir süreyle satın alırdı.¹⁰¹ Mültezimler satın aldıkları mukataaların ücretlerinin bir kısmını peşin verirken kalan kısmını ise taksitler halinde devlete öderlerdi. Mültezimlerin mukataalarına karşılık devlete ödedikleri ücretten sonra elde edilen kâr kendilerine kalırdı. Devlet açısından iltizam usulünün en önemli sorunu ise güven sorunudur.¹⁰² Mültezimler taahhüt etmiş olduğu sorumluluklarını yerine getirmediği zaman mültezimin malları satılır, borçları ödenir, satılan mallar borçlarını ödemezse hapse atılırdı.¹⁰³

İltizam usulünün işletilmesinde önemli olan unsurlardan biri de kefalet uygulamasıdır. Osmanlı Devleti gelirlerini garanti altına almak için mültezimlerden maden ocağının bulunduğu bölgeden veya İstanbul'dan kefil isterdi. İstanbul sarrafları

⁹⁵ Çağatay, a.g.e., s. 123.

⁹⁶ Genç, a.g.e., s. 155.

⁹⁷ Çağatay, a.g.e., s. 123.

⁹⁸ Öcal, a.g.e., s. 23.

⁹⁹ Şafakçı, a.g.e., s. 73.

¹⁰⁰ Suraiya Faroqhi, *Türkiye Tarihi C.2*, İstanbul: Cem Yayınları, 1997, s. 174.

¹⁰¹ Bilgehan Pamuk, "XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, 2006, s. 171.

¹⁰² Çakır, a.g.e., s. 119.

¹⁰³ Halil Sahillioğlu, (1962). Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Darphane Mukataaları, İÜİFM, C. 23, S. 1-2, İstanbul, s. 146.

maden ocağı işleten mültezimlere belli bir kâr karşılığında kredi verirdi.¹⁰⁴ Alınan kredi ile maden ocağının gereksinimleri karşılanır, işçilere avans verilirdi. Mültezimler, maden ocağından çıkarılan maden cevherini satar, elde edilen parayla da maden giderlerini karşılar, çalışanların maaşlarını, devlete ve sarrafa olan borçlarını öderdi.¹⁰⁵

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl sonlarına doğru yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı iltizam sahiplerine kaydı hayat şartıyla malikâne usulüyle yeni bir işletim sistemi oluşturulmuştu. Malikane usulüyle işletilen maden ocaklarıyla, Osmanlı hazinesinde ortaya çıkan dengesizliklerin önüne geçmek için mukataa ücretleri peşin alınır. Malikane usulü işletilen maden ocaklarında mukataa sahipleri anlaşma şartlarını karşıladıkları sürece ömür boyu maden ocaklarını işletmeye devam ederlerdi.¹⁰⁶ Mültezimlerin fazla kâr sağlamak için maden gelirlerini düşük gösterme, yükümlüleri zorlama, yöre halkına adaletsiz davranma gibi hususlarda iltizam sözleşmesi feshedilirdi.¹⁰⁷ Mültezimlerin fazla gelir etmek amacıyla maden ocağında çalışan kişileri haddinden fazla çalıştırması nedeniyle bu sistem uzun ömürlü olmamıştır.¹⁰⁸

İhale Usulü: Osmanlı Devleti'nde maden işletme usullerinden bir diğeri de ihale usulüdür. İhale, devlet veya bir kuruluşa ait olan ve açık arttırmaya çıkarılan bir işi en uygun şartları teklif edene bırakma anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ İhale sistemi 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır. İhale usulünde maden ocakları arttırmaya çıkartılır ve bir kişi veya şirkete uzun süreli kiralanırdı. Maden ocaklarının ihale edileceği önceden bildirilerek özel kişi veya şirketlerin ihaleye girmesi sağlanırdı. Yapılan açık arttırmayla devlete en çok teklifi veren kişi veya şirkete maden ocağının işletmesi verilirdi. İhaleyi kazanan kişi veya şirket, belirli bir sürede maden harcını yatırarak maden işletme fermanını almak mecburiyetindeydi.¹¹⁰

İhale işletme usulü devletin kırsal kesiminde olan madenlerin araştırılıp ortaya çıkarılmasında yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Çıkarılan maden cevherinin özelliğine göre anlaşma bedelinin %3'ü peşin alınır. İhale işletme usulünde yılda iki adet vergi toplanırdı. Bu vergiler resm-i mukarrer ve resm-i nisbidir. Resm-i mukarrer vergisi, maden ocağının her bir dönümünden alınan bir vergidir. Senede bir kere alınır. Resm-i nisbi vergi, maden cevheri işletildikten sonra alınan vergi çeşididir.¹¹¹

¹⁰⁴ Genç, a.g.e., s. 155.

¹⁰⁵ Diyanet İslam Ansiklopesi, Halil Sahillioğlu, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, "Altın" s. 534.

¹⁰⁶ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 3.

¹⁰⁷ Çakır, a.g.e., s. 118.

¹⁰⁸ Çağatay, a.g.e., s. 123.

¹⁰⁹ "İhale", Kubbealtı Lügatı, erişim 05 Şubat, 2022, <http://www.lugatim.com/s/ihale>.

¹¹⁰ Ercüment Balcı, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Maden İşletmeleri (Bulgardağı Maden İşletmesi Örneği) 1825-1908", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001, s. 24.

¹¹¹ Balcı, a.g.e., s. 18.

Osmanlı Devleti'nde 1861 tarihinde oluşturulan maden nizamnamesinde, maden işletmeciliğinin devletin hakimiyetinden çıkarılıp özel sektöre açılması öngörülüyordu.¹¹² Bu nizamnamedeki en önemli şartlardan biri, Osmanlı vatandaşı olan maden sahiplerinin, madenlerini Osmanlı vatandaşı olmayan başka birisine devredememesiydi. Devletin, ilerleyen yıllarda maddi zorluk çekmesi ve maden sahiplerinin sermaye bulmakta zorlanması nedeniyle, nizamnamede yer alan bu şart, maden ocaklarının işletimine devam edebilmesi için değiştirilmiş, işletme sahipleri yabancı ortaklar ile ocağı işletmeye devam etmişlerdi.¹¹³

Maden işletme usulleri bu dönemde nizamnameler ile düzenlenmiştir. Maden nizamnamelerinde bir kişi kendi toprağında veya başkasının toprağında mal sahibinden izin alarak maden araması yapardı. Arama sonucunda maden bulunursa ve bulunduğu çevreye zarar vermiyorsa madenin çıkarılmasına izin verilirdi. Madenlerin imtiyaz süreleri, yabancıların maden ihalelerine girmeleri, madenlerin tasnifi gibi pek çok bilgi, dönemin gazetelerinde yayımlanmıştır. İhale işletme usulüyle Osmanlı Devleti'nde maden ocakları özel kişi veya şirketlere en fazla doksan dokuz yıllığına kiraya verilebilirdi.¹¹⁴

Osmanlı Devleti'nde maden ocaklarının emanet, iltizam ve ihale usulü ile işletilmelerinin yanı sıra, vergi muafiyeti karşılığında ya da ücret mukabilinde işletilen maden ocakları da vardı. Maden ocakları; miri arazide vazifesi olan müsellemler, sipahizade veya dirlik sahibi kişiler tarafından vergi muafiyeti karşılığında işletilirdi. Bu kişiler, rüsum-ı örfiyye, tekalif-i şeriyye ve avarız-ı divaniye gibi çeşitli vergilerden ayrıcalık elde etmiştir. Bir diğer işletme usulü, ücret mukabilinde yapılan işletme tarzıdır ki bu usul genellikle, verimsizleşen ve bu nedenle de rağbeti azalan maden ocaklarında uygulanırdı. Bu maden ocaklarının zamanla faydasızlığına karar verilerek terk edildiği görülmüştür.¹¹⁵

3.5. Osmanlı Devleti'nde Maden Arama ve İşletme Ruhsatlarının Alınması

Osmanlı Devleti'nde maden kanunname ve nizamnamelerinde belirlenen kurallar gereğince, maden çıkarmak ve işletmek padişahın iznine bağlıydı.¹¹⁶ Maden işletmek için ilk olarak maden arama ruhsatının alınması gerekirdi. Arazi sahibinin ruhsat

¹¹² Balcı, a.g.e., s. 19.

¹¹³ Bülent Varlık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenlerde Çalışma Koşulları", *Ekonomik Yaklaşım*, C. 4, 1985, s. 918.

¹¹⁴ Balcı, a.g.e., s. 61-62.

¹¹⁵ Çağatay, a.g.e., s. 124.

¹¹⁶ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 6.

almasına gerek yoktu¹¹⁷ fakat kendisine ait olmayan bir miri arazide maden araması yapacak kişilerin devletten maden arama izni alması gerekirdi.¹¹⁸

Maden arama dilekçesi, maden aranacak kaza, sancak veya eyalet yöneticilerine teslim edilirdi. Bu dilekçe madenin arandığı sırada veya işletimi sırasında oluşabilecek zararların karşılanacağını taahhüt etmekteydi. Maden arama dilekçesinin idareye tesliminden sonra maden bölgesinde çeşitli araştırmalar yapması için idare, maden mühendislerini görevlendirir ve mühendislerin görüşlerini alırdı. Arama ruhsatı iki yıllığına verilir ve bu süre izin çıktığı günden itibaren başlardı. 1868 yılında nizamnamede yer alan bu süre bir yıla indirilmiştir.¹¹⁹

Maden mühendislerinin, arama ruhsatlarının süresi ilgili görüşlerine önem verilir, ilk yılın sonunda gerekli ise arama ruhsatının süresi aylık sürelerle uzatılırdı. İdare meclisinde yapılan görüşmeler sonucunda maden arama ruhsatı belirtilen şartları yerine getiren kişilere verilmiştir. Verilen maden arama ruhsatının bir sureti de Nafia Nazırlığına gönderilirdi.¹²⁰ Maden arama ruhsatını alan kişi, üç ay içinde arama çalışmalarına başlamazsa bunun nedenleri sorulur, mazeretlerin uygun bulunması durumunda arama ruhsatı iptal edilir, varsa başka talibe ruhsat verilirdi.¹²¹ 1869 nizamnamesinde bu süre altı aya çıkarılmıştır.¹²²

Özel bir kişi veya şirket maden arama ruhsatını aldıktan sonra belirtilen bölgede maden aramasını gerçekleştirir. Yapılan aramalar sonucunda bölgede maden cevheri bulunursa maden işletme ruhsatı alması gerekirdi.

Maden arama ruhsatının verilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. İşletme ruhsatı için istenen şartlar şunlardır; keşfedilen maden cevheri işletmeye değer olmalı, maden ocağının yakınında bir fabrika veya başka bir maden ocağı olmamalı, işletmecileri yeterli sermayeye sahip olmalı ve madenin çıkarılması ve taşınmasında en kolay usul tercih edilmelidir.¹²³ İlk başlarda maden işletme ruhsatı sadece Osmanlı halkına verilirken, 1866 yılında çıkartılan “*Tasarruf-ı Emlak*” kanunuyla onaylanan yabancı kişi veya şirketlerin de maden işletme ruhsatına hissedar olmasına izin verilmiştir.¹²⁴ Ayrıca maden işletme ruhsatı önceleri süresiz verilirken 1861 nizamnamesinde bu uygulamada bir düzenleme yapılmış bu süre “*bir müddet-i münasibe*”¹²⁵ olarak değiştirilmiştir. 1868

¹¹⁷ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 1.

¹¹⁸ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 3.

¹¹⁹ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 14.

¹²⁰ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 14.

¹²¹ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 7.

¹²² 1869 Maden Nizamnamesi, mad. 16.

¹²³ BOA, Maden ve Ziraat..., s. 502.

¹²⁴ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 13.

¹²⁵ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 13.

yılındaki nizamnamede bir düzenleme daha yapılmış ve maden işletme ruhsatı doksan dokuz yıllığına verilir olmuştur.¹²⁶

Madenin, arama çalışmaları yapıp maden cevherinin işlenecek nitelikte bulunmasından sonra işletme ruhsatı alınması için gerekli işlemlere başlanırdı. Maden sahibi işletme ruhsatı almak için maden bölgesinin bulunduğu mahalli idareye ruhsat dilekçesi verir, idare verilen dilekçeyi aynı gün işleme alırdı. Verilen dilekçeye maden cevherinin örnekleri ile teknik araştırmaları ilave edilerek valilik aracılığıyla Ticaret-Orman ve Maadin Nazırlığına teslim edilirdi.¹²⁷

Maden işletme ruhsatı dilekçesinde, maden sahibi veya şirketin adı, adresi, maden mevki gibi bilgilerin yanı sıra maden bölgesinin sınırlarının belirlendiği üç adet harita da bulunurdu.¹²⁸ Maden bölgesinin idaresi, kendisine verilen dilekçe, numune ve haritaların incelenip karara bağlanması için İstanbul'a gönderilirdi.¹²⁹ İstanbul'a gönderilen numuneler merkezde incelenir gerekli araştırmalar, tahliller yapılır ve yapılan çalışmaların masrafları maden sahipleri tarafından karşılanırdı. Araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlar, tahlil defterine¹³⁰ kaydedilir ve ilgili kişilere gönderilirdi. Başvuru sahibinin dilekçesi, teknik çalışma evrakları, Harbiye Nazırlığının tetkiki, tahlil raporu ve Maadin Nazırlığınca düzenlenen sözleşme ile yaptırım tasarıları Şûrâ-yı Devlet'e gönderilir burada madenin devletin menfaatine uygun olup olunmadığına karar verilirdi. İmtiyaz sahibi izin aldığı bölgede başka bir maden bulursa aynı işlemlerin tekrar yapılması gerekirdi.¹³¹

Osmanlı Devleti'nin onayı alınmadan bir maden cevherinin çıkarılması durumunda çıkarıcı kişilere para cezası verilmesinin yanında çıkardığı madenlere de el konulurdu.¹³²

Maden ocağı işletmesinin sahibi kişi veya şirketin, devlete vermesi gereken vergileri bir gerekçe göstermeden vermediği takdirde ruhsatnamesi feshedilirdi.¹³³ İmtiyaz sahibi kendisine verilen ruhsatın verildiği günden itibaren bir yıl içinde maden işletme faaliyetlerine başlamaz ise yine imtiyazı feshedilir ve bu gazetelerde yayınlanırdı.¹³⁴

¹²⁶ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 6.

¹²⁷ Ünlü, a.g.e., s. 22.

¹²⁸ 1861 Maden Nizamnamesi, mad. 17.

¹²⁹ BOA, Maden ve Ziraat..., s. 505.

¹³⁰ Tahlil defteri: Osmanlı Devleti'nde yapılan aramalar sonucunda bulunan maden cevherinin özelliklerinin yer aldığı defter.

¹³¹ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 35.

¹³² 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 36.

¹³³ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 49.

¹³⁴ 1868 Maden Nizamnamesi, mad. 50.

3.6. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Korunması

Osmanlı Devleti'nin son döneminde meydana gelen savaşlar, saldırılar ve Anadolu'da yaşanan güvenlik sorunları maden ocaklarını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yaşanan olaylar, maden ocaklarının büyük hasara uğramasına, üretim faaliyetlerinin yavaşlamasına veya sonlanmasına, madencilerin gasp edilmesine, öldürülmesine ya da firar etmesine neden olmuştur.¹³⁵ Anlaşılan odur ki maden ocağının sınırlarında ve hâkimiyeti altındaki yerlerin sahiplik ve idare edilmesi konusunda anlaşmazlıklar ve güvenlik sorunları yaşanmıştır. Madenler işlenen cevherin maddi değerleri nedeniyle eşkıyaların her zaman ilgisini çekmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren yaşanan savaşlarda merkezi otorite taşrada zayıflamış, bundan dolayı başıboş gezen eşkıya grupları güvenlik sorunu oluşturmaya başlamıştır. Eşkıya grupları genellikle madenlerin nakliyesi sırasında baskınlar yaparak maden ocaklarına büyük zarar vermişlerdir. Bu nedenle nakliye yollarında çeşitli tedbirler alınarak yolların güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Maden ocaklarına zarar veren eşkıyalar arasında eskiden maden ocağında çalışmış işçiler de bulunmaktaydı. Bu nedenle eşkıyalar maden ocaklarına ait her türlü bilgiye sahip olmuşlar ve baskınlar yaparak kolaylıkla maden ocaklarını tahrip etmişlerdir. Madenlere genellikle gece yarısından sonra saldırılar yapılmakta ve maden çalışanları ve güvenlik görevlileri hazırlıksız yakalanmaktaydı. Madenlerin bulunduğu alanların genellikle dağlık, engebeli ve ormanlık olması nedeniyle ocaklar saldırılara açık haldeydi.¹³⁶

Bu saldırılar maden üretiminin ve ödemelerin düzenli yapılamamasına, maden işletme sahiplerinin zarara uğramasına ve maden ocağının işletilmesinde bozulmalara neden olmuştur. Eşkıyaların maden bölgesine yaptıkları saldırılar bölge yöneticilerini sindirmiştir. Bazı zamanlarda bölge yöneticileri de eşkıyalar ile iş birliği yapıp maden ocaklarına ciddi zararlar vermişlerdir. Bazen de bölgelerdeki yöneticilerin, eşkıyaların faaliyetlerini engelleyememesi nedeniyle maden ocaklarında ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Bu olumsuzluklardan dolayı maden ocağındaki görevliler ve bölge halkı buldukları yerleri terk etmişlerdir. Yaşanan olaylardan da anlaşılacağı üzere mukataa sahipleri eşkıyaların faaliyetlerini engelleyememişlerdir. Eşkıyalar özellikle, maden işleten kişilerin devlete vermesi gereken yıllık vergilerin ödendiği dönemlerde baskınlar yaparak, toplanan vergileri almışlardır. Eşkıyaların maden ocaklarına baskınlar yaparak işletme sahiplerinden haraç aldıkları da olmuştur.¹³⁷

¹³⁵ Altunbay, a.g.e., s. 792.

¹³⁶ Altunbay, a.g.e., s. 104.

¹³⁷ Altunbay, a.g.e., s. 110.

Maden cevherinin toprak altından çıkarılıp, nakliyesi yapılmaya kadar bekletildikleri alana mahzen denilmekteydi. Eşküyalar bu mahzenlere de baskınlar yaparak maden cevherini çalarlardı. Madenlerin çalınmasında maden görevlilerinin de etkisi vardı. Kantarcı maden cevherinin çıkarılıp tartılması sırasında tartım sonuçlarını maden defterine eksik kaydederek madenlerin çalınmasında etkili olmuşlardır.¹³⁸

Maden ocakları, saldırılara karşı madende çalışan işçilerden, maden ocağının bulunduğu yöredeki insanlardan veya askerî kesimden oluşturulan güvenlik görevlileri tarafından korunmaya çalışılmıştır. Askerî kesimden; voyvodalar, zabıtlar, martaloslar, tüfekçi ve tüfekçibaşı, subaşı, delibaşı, bölükbaşı ve sekbanlar madenlerin korunmasında görev almışlardır.¹³⁹

Askerî kesimden maden ocaklarının güvenliğinden özellikle sorumlu olan kişiye tüfekçibaşı denirdi. Tüfekçibaşının emri altında bulunan görevlilere ise tüfekçi denilmekteydi. Tüfekçibaşının görevi madeni muhafaza etmek, maden eminini korumak, eşkıyaları takip etmek, onları yakalamak ve teslim olmazlarsa eşkıyalar ile savaşmaktı.¹⁴⁰

Tüfekçilerin sayıları maden ocaklarının büyüklüklerine göre değişmekteydi. Ücretleri kişi başı aylık 2-3 kuruştı. Madenlerin korunmasında kışlakçılar da görev almaktaydı. Kışlakçıların görevi ise kışın madenin ve madenlerde bulunan fırınların korunmasını sağlamak, bakım ve onarımını yapmaktı.¹⁴¹

Maden eminleri, madenlerde tehlike oluşturacak eşkıyalık faaliyetlerine karşı yakın bölgede olan askerî birliklerden yardım isterdi. Maden emininin güvenliğini sağlamak ise maden ocaklarında bulunan serdarın görevi idi.¹⁴²

Maden ocaklarının güvenliğinin ve korunmasının sağlanmasında çalışan bir diğer görevli ise madenci bölükbaşısıdır. Madenci bölükbaşı, ocağın bulunduğu yörelerdeki kişilerden seçilirdi.¹⁴³

Ocakların güvenliği için madenlerde bulunan köpekler de kullanılmıştır. Köpekler oluşabilecek saldırılara güvenlik görevlilerini önceden uyarırlardı. Maden işletmelerinin korunması için gözetleme kuleleri de yapılarak madene karşı oluşturulabilecek saldırıların önceden tespit edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Serdivangan ve başbuğ adı

¹³⁸ Ünlü, a.g.e., s. 273.

¹³⁹ Turan. a.g.e, s. 50.

¹⁴⁰ Şafakçı, a.g.e., s. 180.

¹⁴¹ Ünlü, a.g.e., s. 253.

¹⁴² Ünlü, a.g.e., s. 253.

¹⁴³ Ünlü, a.g.e., s. 253.

verilen görevliler de maden ocaklarının güvenliklerinin sağlanmasında görev almışlardır.¹⁴⁴

3.7. Osmanlı Devleti'nde Maden Görevlileri

Osmanlı Devleti'nde maden ocaklarının işletilmesi için maden işçilerine ihtiyaç vardı. Maden ocakları, Tanzimat Dönemi'ne kadar şerî hükümlere göre yönetildiği için maden çalışanları ile ilgili düzenlemeler şeriata bağlı yapılırdı. Osmanlı maden ocaklarında çalışanlara genel olarak kürekçi denilmektedir.¹⁴⁵ Maden ocaklarında madenlerin özelliklerine, buldukları bölgeye ve mevsim şartlarına göre madenlerde çalışan işçiler mevsimlik olarak veya sürekli çalışmışlardı. Maden ocağında teknik işlerde çalışacak kişiler merkezden ya da maden ocağına yakın eyaletlerden gönderilirdi. Maden ocaklarında kalifiye olmayan tecrübesiz işçiler, maden ocağının bulunduğu bölgeden temin edilirdi. Tecrübesiz işçilere çalışmaları karşılığında bir miktar maaş verilir, bazı vergilerden de muaf tutulurlardı.¹⁴⁶

Madenlerde çalışan işçilerde madencilik babadan oğula geçerdi. Ocaklarda çalışan kişi öldüğü veya çalışamayacak duruma geldiğinde, yerine oğlu, kardeşi veya en yakın akrabası getirilirdi. 1868 maden nizamnamesinin 61. maddesinde geçen “*maden imalinde ahaliden istihdam olunacak amele ücret-i layika ve kendi rızalarıyla kullanılıp bu yüzden kimseye bir gün zarar ve hasar vukû götürülmemesini vali, vilayet ve mühendisleri tarafından daima takayyüd ve ihtimam olunacaktır*” ifadeyle, maden ocaklarında mecburi çalışma engellenmiştir.¹⁴⁷

Maden ocaklarının işletim şekillerine göre, maden ocağından çıkarılan cevhere göre veya maden ocağının bulunduğu bölgeye göre maden işçilerinin sayılarında, niteliklerinde veya görevlerinde değişiklikler olmuştur.

Madenlerde yalnızca ustalar, yerlerine bir temsilci görevlendirmesi şartıyla kısa süreli olarak vazifeli oldukları ocaklardan ayrılabilirdi.¹⁴⁸ 1906 yılındaki maden nizamnamesinde “*Maden İdaresi cenabından her vilayet merkezinde bir maden mühendisi bulundurulacaktır*” yazmaktadır. Bu mühendis maden ocaklarının yer aldığı bölgelerde binaların ve yeraltı odalarının durumunu denetler, maden işçilerinin de iş yerindeki güvenliklerini sağlardı.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Ünlü, a.g.e., s. 254.

¹⁴⁵ Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri*, İstanbul: Enderun Kitapevi, 1989, s. 5.

¹⁴⁶ Refik, a.g.e., s. 5.

¹⁴⁷ 1868 Maden Nizamnamesi, Mad. 61.

¹⁴⁸ Varlık, a.g.e., s. 917.

¹⁴⁹ BOA, Maden ve Ziraat, s. 518.

Maden ocaklarında çalışan kişilerin iş güvenliği için kanunlar hazırlanmış ve iş kazalarına karşı yapılması gerekenler nizamnamelerde belirtilmişti. Maden çalışanlarının iş güvenliği ve tazminat hakkı için 1868 yılındaki maden nizamnamesinin 67. maddesinde bu konu ile ilgili bir hüküm yer almıştır: “*Madende imalattan dolayı kazazede olanlara ve ailelerine itası mahkeme-i nizamiyede hükm olunacak tazmin ve ianeyi imtiyaz sahipleri ifaya mecbur olacakları gibi eğer o kaza madenin sû idaresinde ve kezâ lazım olan şeylerin noksanından neş’et itmiş ise onun için dahi başkaca 5 Osmanlı altınından 20 altına kadar ceza-i nakdi alınacaktır*”.¹⁵⁰ Buna göre maden ocağında kaza yapan işçi veya yakınlarına verilecek tazminat miktarı nizamname ile garantiye alınmıştır. Osmanlı Devleti’nde maden ocaklarında çalışan işçiler 1880’li yıllarda 2-5 kuruş arasında ücret alırken, bu ücret 1890 yılında 6-10 kuruş ve 1900 tarihinden itibaren de ortalama 11 kuruş idi.¹⁵¹

Genel olarak tüm maden ocaklarında eminler, mühendisler, kâtipler, yaya ve müsellemler, Yörükler, Gayrimüslimler, kantarcı, kethüda, hazinedar, baltacı, çakılcı, ameleler, gece nazırı, arayıcı, hizmetçi, lağımçı, demirciler, marangozlar, ustalar, güvenlik görevlileri ve esirler çalışırdı.¹⁵²

Maden ocaklarının başında bulunan ve ocağın bütün işlerini karşılayan, işletilmesini sağlayan ve güvenliğinden sorumlu olan kişi maden emini idi.¹⁵³ Darphane nezaretine karşı sorumlu olan maden emini, maden ile ilgili bilgileri belirli aralıklarla darphane nezaretine bildirirdi. Maden emini maden cevherinin çıkarılıp üretiminin başlangıcından İstanbul’a teslimine kadar olan sürede tüm işleri kontrol ederdi.¹⁵⁴

Bunlar genellikle vezir, paşa gibi belirli konumdaki kişilerden seçilirdi.¹⁵⁵ Maden emini atamalarında görevlendirilecek kişinin öncelikle maden işinden iyi anlamasına önem verilirdi. Ayrıca yardıma muhtaç kişileri koruyan, güvenilir ve sadakatli olmaları da gerekirdi. Bu eminlerinin görevlendirmeleri ise bir yıllık süre ile yapılırdı. Yine buldukları bölgede gerektiğinde devlet adına vergi de toplarlardı. Toplanmış olan vergilerle maden ocağının ihtiyaçları karşılanır ve yine bu vergilerle maden keşif çalışmaları yapılırdı. Maden eminleri, ocakların iyi bir şekilde işletilmesi için haftalık denetlemeler yapardı ve ocağın bütün ihtiyaçlarını temin ederdi.¹⁵⁶

¹⁵⁰ 1868 Maden Nizamnamesi, Mad. 67.

¹⁵¹ Yorulmaz, a.g.e., s. 262.

¹⁵² Şafakçı, a.g.e., s. 149.

¹⁵³ Ali Özütopçu, “Osmanlı Devleti’nde Maden İşletmeciliği”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 20, 1986, s. 20.

¹⁵⁴ Çağatay, a.g.e., s. 44.

¹⁵⁵ Yüksel, a.g.e., s. 5.

¹⁵⁶ Ünlü, a.g.e., s. 219.

Maden eminleri, himayesi altında bulunan işçilerin sorunlarının çözümü için davalara da bakar ve gerekli hükümleri verirdi. Bir yandan bulunduğu bölgede sosyal hayatın iyileştirilmesi için çalışmalar yaparken aynı zamanda cami, türbe, kilise, okul gibi yapıların tamiratında da görev alırlardı. Yine, devlet için ocağın bulunduğu bölgeden asker temin etme ve askerlerin belirlenen yerde orduya katılımlarını sağlama gibi bir görevi de vardı. III. Selim döneminde oluşturulan yeni ordu için maden eminlerinden, bulunmuş olduğu bölgedeki yetenekli gençlerin seçilip merkeze gönderilmesi istenmişti.¹⁵⁷

Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra, maden eminleri artık maden ocaklarının bulunduğu bölgeden seçilirlerdi. Maden ocaklarının büyüklüklerine göre 2.500 kuruş ile 15.000 kuruş arasında maaş alırlardı. Maden eminleri görevinden alınabilir veya görev yerleri değiştirilebilirdi. Görevleri süresince kendilerinden kaynaklı bir sorun meydana gelirse sorunun çözüm yeri bölge mahkemesi idi. Görevden alınmalarda veya yer değişikliklerinde maden hesaplamaları yapılır daha sonra yeni gelen emin göreve başlardı. Devir teslim töreni mart ayında yapılırdı.¹⁵⁸

Maden eminlerinin görevlerinden alınma nedenleri arasında; sağlık sorunları, görevlerini suistimal etmeleri veya maden bölgesindeki halkın eminden memnun olmaması sayılabilir. Ocak işletmesinde olası yolsuzluklara karşı ocaklar sık sık denetlenirdi.¹⁵⁹

Maden ocaklarında eminin en önemli yardımcısı kâtiptir. Maden ocağının bütün gelir-giderleriyle ilgilenir, maden masraflarını kayıt altına alır, çıkarılan maden cevherlerini maden defterine kayıt eder, bağlı bulunduğu nezaret ile maden ocağındaki yazışmaları sağlardı.¹⁶⁰ Maden kâtipleri devletin merkezinden berat ile tayin olurlardı. Bunlar, maden emininin madende olmadığı dönemlerde onun görevlerini devralırlardı. Maden eminden sonra ocakta en yüksek maaşı alan kişi kâtipler olup görevlerini çocuklarına devredebilirlerdi. Maden ocaklarının büyüklüklerine göre birden fazla kâtip ocakta görev alabilirdi. Belirli miktarda maaşın yanında maişet adı altında geçim yardımı da yapılırdı. Maden kâtipleri uzun yıllar ocaklarda görev alırlar ve gerektiğinde vergilerin toplanmasını sağlardı.¹⁶¹

Konak, çiftlik, maden ocakları veya çeşitli iş yerlerinde devlet adamı ya da zenginlerin işlerini yapan kişilere kethüda denirdi.¹⁶² Maden eminleri, ocak işlerinin

¹⁵⁷ Ünlü, a.g.e., s. 229.

¹⁵⁸ Ünlü, a.g.e., s. 232.

¹⁵⁹ Ünlü, a.g.e., s. 234.

¹⁶⁰ Tızlak, a.g.e., s. 89.

¹⁶¹ Çağatay, a.g.e., s. 45.

¹⁶² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, II, III*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 251.

görülmesi için ocaklara kethüda atamışlardı. Maden eminlerinin genellikle kardeşini, oğlunu veya akrabasını kethüda olarak görevlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bunlar, maden eminleri öldükten sonra, yerine atanan yeni emin gelene kadar ocağın işletmesini sağlamışlardır.¹⁶³

Osmanlı Devleti'nde görev alan kadılar, kazaların adli işlerini, belediye işlerini ve vergilerin toplanması işini yaparlardı. Aynı zamanda madenlerin açılması, maden cevherinin çıkartılması, hisselerin paylaşılması ve maden ocaklarında ortaya çıkan anlaşmazlıkların giderilmesi de kadınların önemli görevleri arasındaydı.¹⁶⁴

Kadınların görevleri arasında maden ocaklarının her senenin sonunda denetlenmesi de yer alırdı. Maden eminlerinin atanmasından sonra ocağın bulunduğu bölgedeki yöneticilere geri bildirimler yaparak karışıklıklarının önüne geçilmesine çalışırlardı. Kadınlar, maden eminlerinin görev değişimi sırasında hakemlik görevini de üstlenirdi.¹⁶⁵

Maden ocağından çıkartılan maden cevherini tartmakla görevli kişilere kantarcı denilmekteydi. Bunlar maden cevherinin çıkartılması, depoda bulunması ve nakliyesi aşamalarında maden cevherinin tartılmasında görevliydi.¹⁶⁶

Sarraflar, kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştirme ve senet alım satımı yapan şahıslardır. Maden ocaklarının genelinde sarraflar yer almıştır. Bunlar maden ocaklarının ihtiyaçlarının sağlanması için sermaye yardımı yaparlardı. Maden işletme sahiplerine kredi vererek maden cevherinin işlenmesini sağarlardı. Maden işleten kişiler sarraflardan aldıkları teminat veya borcu kendi üzerlerine alırlar ve maden ocağından çıkartılan cevher satışı sonrasında ettikleri gelir ile borçlarını öderlerdi. Devlet tarafından maden işletme ruhsatı verilmesi sarrafların kefil olması şartına bağlı idi.¹⁶⁷

Maden işletmesinde maden hazinesinin korunması ve yönetilmesinden sorumlu kişiye hazinedar denilmektedir.¹⁶⁸ Bunların bir diğer görevi de maden ocağının gelir ve gider işlerinin karşılanması için gerekli olan paranın hazineye giriş-çıkış kayıtlarını tutmaktır. Ayrıca maden ocaklarında çıkarılan maden cevherlerinin muhafazasından sorumluydular.¹⁶⁹

¹⁶³ Ünlü, a.g.e., s. 240.

¹⁶⁴ Hamit Şafakçı, "Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Bozkır Kazasında Gayrimüslimler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Konya, S. 29, 2011, s. 9.

¹⁶⁵ Çağatay, a.g.e., s. 45.

¹⁶⁶ Çağatay, a.g.e., s. 48.

¹⁶⁷ Tızlak, a.g.e., s. 152.

¹⁶⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 1251.

¹⁶⁹ Pakalın, a.g.e., s. 785.

Maden ocaklarında haberleşmeyi sağlayan görevliler postacılarıdır. Bazen bu posta işini yapan kişilere “sai” de denilmekteydi.¹⁷⁰ Maden ocaklarında haberleşme görevine getirilen kişilere giyecek yardımı da yapılırdı. Bunlara verilen ücretler hazinedar tarafından hazine defterine yazılırdı. Postacılar maden ocağının bulunduğu bölgelerden temin edilirdi.¹⁷¹

Ocaklarda bulunan maden cevherinin çıkarılıp işlenmesinde teknik görevliler yer alırdı. Bunların görevleri ve sayıları maden ocaklarının yapılarına göre değişiklik gösterirdi. Maden ocaklarında teknik görevliler genellikle mühendis olarak adlandırılırdı ve onların yanında yardımcı işçiler yer alırdı. Bunlar kömürcü, oduncu, lağımçı gibi işçiler ve ustalardı. Kuyucular maden kuyularının açılmasında ve ölçülmesinde görevliydi. Hutmanlar da kuyuculara yardım ederlerdi. Şafarlar ise kuyu inşaatından sorumluydular. İfrazlar, madendeki suların tahliyesini yaparlardı. Marangozlarda maden ocaklarının çökmemesi için mağaralardaki tahkimat işleriyle uğraşırlardı.¹⁷²

Osmanlı Devleti’nde maden ocaklarının büyüklüklerine göre bir veya daha fazla mühendis görev yapardı. İnsanların çeşitli gereksinimlerini karşılayan bina, yol, köprü, fabrika gibi teknik inşa işlerini yapan kişilerdir. İlk dönemlerde madenlerde çalışan mühendisler Osmanlı halkından seçilirken Tanzimat’tan sonra yabancı mühendisler de madenlerde görev almışlardır. Maden mühendisleri maden ocaklarının bütün teknik işlerinden sorumlu kişilerdi. Mühendisler maden cevherinin çıkarılmasından başlayıp, sevk edilmesine kadar olan süreçlerin hepsinde görev alırdı.¹⁷³

Madende mühendisten sonra teknik işlerden görevli olan kişilere usta, ustabaşı veya piristatbaşı denirdi. Bunlar madenlerde çalışan işçilerin temininden ve düzenli bir şekilde çalıştırılmasından sorumluydular. Maden mühendisini ve ustayı göreve alan kişi maden emindir. Ustabaşının görevi maden cevherinin yeraltından çıkarılması, işlenmesi ve nakil işlerine nezaret etmektir. Ustabaşı olan kişiler maden bölgesinden ve madencilik konusunda bilgisi olan kişilerden seçilirdi. Maden ustaları vefatı veya yaşlılığından dolayı görevini sürdüremezse, yerine oğlu veya akrabası getirilirdi. Maden ocaklarının masraflarının karşılanması için ustabaşılara haftalık sermaye verilirdi.¹⁷⁴

Maden ocaklarının en önemli unsuru olan işgücünü amele adı verilen kişiler karşılardı. Amelelerin maden ocağındaki işler hakkında pek fazla bir bilgisi olmazdı. Genellikle ocaklarda kazma, taşıma gibi işlerde kullanılırlardı. İlk başlarda vasıfsız olan

¹⁷⁰ Pakalın, a.g.e., s. 420.

¹⁷¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi, 1997, s. 591.

¹⁷² Şafakçı, a.g.e., s. 202.

¹⁷³ Öcal, a.g.e., s. 72.

¹⁷⁴ Ünlü, a.g.e., s. 266.

bu kişiler zamanla tecrübe kazanarak maden cevherinin işlenmesinde de görev alırlardı. Maden hakkında fazla bilgisi olmayan genellikle ocaklarda kazma, taşıma gibi işler amaleler tarafından yapılırdı. Ocaklarda görev alan bu kişiler, maaşlarını yapmış oldukları işe göre alırlardı. Vasıfsız olan bu kişiler genellikle maden ocağının bulunduğu bölgelerden temin edilirdi.¹⁷⁵

Maden ocaklarında ateşten kor ve kül çıkarmak için kürek bağlayıcılar denilen kişiler de görev almışlardır. Kürek bağlayıcılarına aylık ortalama 700 kuruş ücret verilmiştir.¹⁷⁶

Maden ocakları için önemli bir yere sahip olan kömür ihtiyacının karşılanması için kömür ağası, kütük ağası, kömür memuru, kömür başı veya baltacılar görev alırlardı.¹⁷⁷ Kömür temini için görevlendirilen kişilere kömürkeş denilirdi. Kömürkeşler maden bölgesindeki ormanlardan ağaçları kesip belirli bir yere yığarak burada odunları yakar ve kömür elde ederlerdi. Yakılan ağaçların kömür haline gelmesinden sonra kömürler ocaklara taşınırdı. Bu işi yapan kişilere baltacı da denilirdi. Baltacılar aynı zamanda ocağın tahkimat işleriyle de ilgilenirdi. Kütük görevlileri ise dağlardan kütükleri teslim alır, keser ve nakliye işlemlerini yapardı.¹⁷⁸

Maden cevherinin yerin altında olması nedeniyle açılan mağaraların çökmemesi için mağara içlerine odunlardan iskeletler yapılırdı. Maden ocağındaki kuyu, baca, çalışanların barındıkları yerleri ve maden emininin konağını yapan kişilere de duvarcı veya neccar denirdi.¹⁷⁹

Maden ocağında çıkarılıp, üretilen maden cevherinin taşınmasında merkepçiler görev alırdı. Merkepçiler, cevherin taşınmasında kullanılan eşek, katır, at, deve gibi hayvanların teminini sağlardı. Bu kişiler, temin edilen hayvanların bakımından da sorumlu idiler.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde yeni maden ocakları bulmak için maden cevheri olabilecek yerleri araştıran görevlilere arayıcı denirdi. Maden eminleri arama işini bilen kişileri yeni madenler bulmaları için görevlendirirdi. Bunlara bölge yöneticileri ve halkı engel olmayıp aksine yardımcı olurlardı.¹⁸¹

Maden ocağındaki kuyuların içindeki lağımaları temizlemek ve sularını aktarmakla görevli olan kişilere lağımçı ya da “*abkeşan*” denirdi.¹⁸²

¹⁷⁵ Ünlü, a.g.e., s. 269.

¹⁷⁶ Şemsettin, Sami, Kamus-i Türki Osmanlıca-Türkçe Lügat, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 1194.

¹⁷⁷ Tızlak, a.g.e., s. 195.

¹⁷⁸ Ünlü, a.g.e., s. 269.

¹⁷⁹ Ünlü, a.g.e., s. 274.

¹⁸⁰ Ünlü, a.g.e., s. 269.

¹⁸¹ Ünlü, a.g.e., s. 271.

¹⁸² Çağatay, a.g.e., s. 58.

Maden ocaklarında bulunan maden cevherinin mağara içerisindeki toprak veya kayalardan ayırmakla görevli kişilere çakılcı denilmiştir. Çakılcılar, kuyularda maden kazma ile cevher çıkarma işlerinde görev almışlardır.¹⁸³ Çakılcı amelesi günde 100 kilogram maden cevheri çıkarabilmekteydi.¹⁸⁴ Kazıcılar genellikle günde 15-20 kuruş ücret almışlardı. Çakılcılar genellikle maden ocağının bulunduğu bölgeden istihdam edilirdi.¹⁸⁵

Maden yataklarından çıkan taşı, toprağı ve cevheri taşıyan işçilere tekneçiler ismi verilirdi. Yine madenlerde taşıma işlerinden sorumlu başka bir görevli kişi dolapçıdır. Dolapçıların temel görevi maden kuyularından cevher, toprak, taş, su gibi malzemeler çıkarmak için at ya da eşek ile dolapları kontrol etmektir.¹⁸⁶

Maden ocaklarının işe ihtiyacını karşılayan kişilere konakçı denilirdi. Konakçılar maden işletmesinin ihtiyacı olan yiyecek ve içecekleri maden eminden bir miktar para alarak maden bölgesindeki köy, kaza veya sancaklardan temin ederek maden ocağına getirirlerdi.¹⁸⁷

Maadin-i Hümayun emînleri ile vekillerinin maiyetinde yer alan çukadarlar, emînlerin kamu kurumlarındaki resmi işlerini yapmakla vazifeli idiler. Dolayısıyla çukadarlar, maden ocağının dış işleri ile de ilgilenmişlerdir. Çukadarların maden ocaklarının büyüklüklerine göre sayılarında değişiklikler olabilirdi.¹⁸⁸

3.8. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Aydınlatılması, Havalandırılması ve Tahkimat İşleri

Maden cevheri yerin altında bulunduğundan dolayı ocaktaki görevliler cevherin bulunduğu yeri kazarak ilk önce kuyu daha sonra mağara oluşturarak cevheri çıkartırlardı. Mağaralar karanlık olduğundan çalışabilmek için aydınlatılması gerekmektedir. Mağaralardaki aydınlatma mum ile yapılmaktaydı. Maden ocaklarının dışında lağım da mum ile aydınlatılmıştır. Maden ocaklarının aydınlatılmasında ve işçilerin mağara içerisinde yönlerini bulmasında meşaleler de kullanılmıştır.¹⁸⁹

Mum ve meşalenin yanında hayvanların yağlarından yapılan don yağı veya mağara yağı ile de maden ocakları aydınlatılmıştır. Mum ve meşaleler, mağaraların aydınlatılmasının yanı sıra mağara içerisinde bulunan havanın temiz olup olmadığını da gösterirdi. Mağaralarda oluşan zehirli gazlar insan hayatı için tehlikelidir. Maden

¹⁸³ Çağatay, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁴ Ahmet Hamdi, "Bulgardağı Madeni", *Türkiye İktisat Mecmuası*, S. 5, Konya 1922, s. 129-131.

¹⁸⁵ Ünlü, a.g.e., s. 269.

¹⁸⁶ Ünlü, a.g.e., s. 247.

¹⁸⁷ Ünlü, a.g.e., s. 247.

¹⁸⁸ Ünlü, a.g.e., s. 247.

¹⁸⁹ Şafakçı, a.g.e., s. 209.

ocağında zehirli bir gaz var ise bunun kontrolü mum veya meşale ile yapılmıştır. Madenlerin ihtiyacı olan mum, don yağı ve meşalelerin temini maden emini tarafından karşılanırdı. Mum, mağara yağı ve meşalelerin maden ocaklarında bulunmaması durumunda ocak işleyemez maden cevheri çıkarılamazdı. Kısaca Mum, hayvan yağı veya meşale ocak içerisinde kazılacak yolun belirlenmesi ile içeride temiz hava olup olunmadığının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁰

Maden ocaklarında çalışmak işçiler için oldukça tehlikeliydi. Madenlerde göçük, yangın, su basması, zehirlenme gibi tehlikeler oluşmaktaydı. Maden çalışanlarının rahat bir şekilde işlerini yapabilmeleri için ocağın içindeki havanın temiz olması gerekirdi. Madendeki mağaralara dışarıdan çalıştırılan körükler vasıtasıyla galerilere hava basılması ile ya da yer altından yanlamasına ve yukarıya doğru havalandırma oyukların delinmesiyle havalandırma sağlanırdı. Maden ocaklarında pis ve zehirli gazın tahliye edilmesi için mağaraların üstüne delikler açılırdı. Maden ocaklarının havalandırılması için açılan deliklere nefeslik denirdi.¹⁹¹

Maden cevherinin yerin altında olması nedeniyle işçiler ilk olarak kuyular açar daha sonra bu kuyuları geliştirerek bunları mağaralara dönüştürürlerdi. Oluşturulan mağaralarda zamanla yeraltı suları birikmeye başladılar. İşçilerin mağaralarda rahat bir şekilde çalışabilmesi, cevherin kazılıp mağara dışına çıkartılabilmesi için mağaralarda oluşan suların dışarıya tahliye edilmesi gerekirdi. Mağarada su çıkmaya başladığı zaman, belirlenen bir alana çukur kazılarak su çukurda toplanırdı. Toplanan su, tulum ile mağara lağımına aktarılırdı. Mağarada lağım bulunmaz ve su çok olursa mağara içine dolap sistemi kurularak bargirler ile su mağara dışına çıkartılırdı. Maden ocağındaki suların tahliye edilmesi için kullanılan başka bir teknik de suyun tulumla vasıtasıyla ocağın dışına çıkartılmasıydı.¹⁹² Mağaralardaki suların temizlenmesinde kazma, kürek, kepçe, urgan, mağara yağı, meşale, kova gibi alet ve malzemeler kullanılırdı.¹⁹³

Maden ocaklarında karşılaşılabilecek en büyük tehlike, ocakta meydana gelen göçüklerdi. Madende çalışan görevliler göçüklerin meydana gelmemesi için mağaraların içine ağaçlardan iskeleler kurarak göçüklerin oluşmasına engel olmaya çalışırlardı. Maden ocağındaki görevliler belirli aralıklarla mağara içinde çeşitli kontroller yaparak göçüklerin oluşmaması için gerekli tedbirleri alırlardı. Mağaralarda yapılan tahkimat

¹⁹⁰ Şafakçı, a.g.e., s. 210.

¹⁹¹ Altunbay, a.g.e., s. 32.

¹⁹² Tızlak, a.g.e., s. 101.

¹⁹³ Şafakçı, a.g.e., s. 213.

işlerinde genellikle çam ve ardıç ağaçları kullanılırdı.¹⁹⁴ Mağaralarda doğal nedenlerle oluşan göçüklerin yanı sıra kaçak yapılan kazılar neticesinde de göçükler oluşmaktaydı. Madencilerin yer altında birbirlerinin sınırlarına tecavüz etmemeleri yani gizlice başka ocaklardan üretim yapmamaları için çeşitli cezai hükümler konulurdu.¹⁹⁵

3.9. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Nakliyatı

Osmanlı Devleti'nde maden ocaklarında çıkarılıp işlenen maden cevheri, ülkenin çeşitli bölgelerine sevk ediliyordu. Maden cevheri ocaktaki mağaralardan çıkartılarak belirlenen bir yerde depolanırdı. Çıkartılan maden cevherinin kapasitesi nakliye için belirlenen miktara ulaştıktan sonra depolardaki maden cevheri paketlenerek nakliye araçlarına yüklenirdi. Maden cevherinin nakliyesinde ilk başlarda kara yolu kullanılırken, bilim alanında yaşanan gelişmeler ile madenler deniz ve demir yolu ile de taşınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yoğun olarak kara yolu da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bütün yollar devletin merkezi olan İstanbul'da birleşmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde yol sistemi iki ana unsurdan oluşmaktaydı. Kara yolu sistemi Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki ana kola ayrılırdı. Anadolu ve Rumeli olarak ayrılan yol sistemi kendi içinde de sağ kol, sol kol ve orta kol olarak üçe ayrılırdı. Çalışmamız açısından önemli olan Anadolu da oluşturulan üç kol sistemi şu şekildeydi. Üsküdar, Gebze, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya yolu ile Halep, Şam ve Hicaz'a kadar uzanan yol sağ kolu temsil eder. Üsküdar, Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Tokat, Sivas, Malatya, Harput, Diyarbakır, Nusaybin, Musul, Bağdat ile Basra yolunu orta kolu oluşturmaktadır. Orta kolun Merzifon'a kadar uzandığı yerden Ladik, Niksar, Karahisar-ı şarki, Kelkit, Aşkale, Erzurum, Hasankale yoluyla Kars'a ve oradan Tebriz'e ulaşan güzergah ise sol kol olarak adlandırılmaktaydı. Oluşturulan bu yol sistemi ile Osmanlı Devleti'nde bulunan maden cevherleri kolay bir şekilde taşınırdı.¹⁹⁶

Maden ocakları genellikle ıssız, ormanlık, dağlık ve engebeli alanlarda açıldığı için bu ocaklara giden düzgün bir yolu yoktu. Maden ocağının açılmasına karar verildiğinde yol yapımına da başlanırdı. Bu yol maden ocağını en yakın ana yola bağlardı. İvrindi bölgesinde çıkartılan maden cevherlerinin İstanbul'a nakliyesi kara, deniz ve demir yolu ile sağlanırdı. İvrindi bölgesindeki madenler kara yolu ile Edremit limanına sevk edilirdi. Oradan deniz yoluyla İstanbul'a nakliyesi sağlanırdı. İvrindi'deki

¹⁹⁴ Mustafa Yılmaz, "Bozkır ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990, s. 276.

¹⁹⁵ Hüseyin Efendi Hezarfen, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin Al-i Osman*, Çev. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998, s. 190-191.

¹⁹⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, İstanbul: İlgürel Kültür Sanat Yayıncılık, 2014, s. 4.

maden cevherinin nakliyesindeki üçüncü yol ise demir yoluydu. Söz konusu cevher Karesi'ye kadar kara yoluyla nakledir, buradan da tren vasıtasıyla İstanbul'a gönderilirdi. Oluşturulan nakliye yollarında kullanılan ulaşım araçları, bölgelere göre değişiklik göstermekteydi. Taşıma araçlarını eşek, at, deve, öküz, katır gibi hayvanlar çekerlerdi.¹⁹⁷

Hayvanlar belirli aralıklarla dinlendirilirdi. Dinlenme alanına gelindiğinde hayvanların üzerindeki yükler indirilir ve hayvanlar otlatılırdı. Madenlerdeki nakliye işlemleri genellikle ilkbahar ile sonbahar mevsimlerinde yapılırdı. Taşıma işlemlerinin ilk ve sonbaharda yapılmasının nedeni iklim şartlarıdır. Olumsuz iklim şartlarına göre çok sıcak veya çok soğuk durumlarda nakliye işlemleri yapılmazdı.¹⁹⁸

Ayrıca maden taşıyan kişilerden vergi de alınmazdı. Maden kervanları günde ortalama 6-12 saat arasında mesafe kat etmekteydi ve ücretleri ağırlıkları oranında 25 ila 80 kuruş arasında değişirdi. Bu süre mevsimlere göre de değişiklik göstermekteydi. Yolculuk sabah namazı ile başlayıp saat on bire kadar sürer, öğle arasında hayvanların dinlenmesi ve yem yemesi için ara verilirdi. Öğleden sonra saat üç gibi tekrar yola çıkılır ve hava kararınca kadar yolculuğa devam edilirdi. Geceleri genellikle kervansaraylarda konaklanırdı.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti'nde maden taşımacılığında kullanılan hayvanlar genellikle maden bölgesinden karşılanmaktaydı. Maden bölgesindeki hayvanlar yetersiz kalırsa komşu sancak ve eyaletlerden temin edilirdi. Taşıma işleminde kullanılan hayvanlar taşıdıkları fazla yükten, bozuk yollardan ve olumsuz iklim şartlarından dolayı telef olmaktadır. Katır, at ve develer konar-göçer Türkmen aşiretlerden temin edilirdi.²⁰⁰

Demir yolunun inşası ile birlikte demiryolu ile deveçiler arasında bir çekişme başlamıştı. Develere duyulan gereksinim demiryolunun yapımıyla zamanla azalmıştı. Bunun birlikte deveçilerin taşımış oldukları eşyaları zamanında yerine teslim edememeleri de bu duruma sebep olmuştur. Demiryolu bir seferde 800 develik yükü taşıyacak imkana sahip olduğu için deveçiler zamanla itibarını yitirmişti. Deveçilerle demiryolu hattı arasında başlayan çekişme ile birlikte demiryolu şirketinin, deveçilere verdiği zarardan dolayı tazminat ödemesi üzerine aralarında uzlaşma sağlanmıştır. Böylece deve kervanları ile demiryolları birbirlerini tamamlayan bir aktarma düzeni

¹⁹⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s. 42.

¹⁹⁸ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar", Derleyen: Salih Özbaran, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 140.

¹⁹⁹ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı". Osmanlı Devleti Tarihi, Der., Ekmeleddin İhsanoğlu, C.2, İstanbul: Feza Yayınları, 1999, s. 590.

²⁰⁰ Mehmet Taştemir, "Klasik Devirde Osmanlı'da Kara Ulaşımı ve Yollar". Osmanlı'da Ulaşım, (Editörler: Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları, 2012, s. 15.

kurmayı başarmışlardır.²⁰¹ Demir yolu taşımacılığı uzun mesafelerde tercih edilirken kara yolu taşımacılığı kısa mesafelerde tercih edilmiştir. Demir yolu taşımacılığının tercih edilmesinde uzun mesafeli taşıma işlemlerinde kısa sürede daha fazla yük taşıyabilmesi önemli bir etken olmuştur.²⁰²

Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'nin yaşandığı dönemde mevcut kervan sisteminin yetersizliği ve demiryollarının önemini idrak etmişti.²⁰³ Yapılan demir yollarıyla ülke genelindeki maden ocaklarından çıkarılan maden cevherlerinin, İstanbul'a nakliyesi kolaylaşmıştı. Demir yolları ülkenin coğrafi yapısından dolayı doğu-batı şeklinde yapılmıştı. Demir yolu, kara yoluna göre ucuz, güvenli ve hızlı olması nedeniyle tercih edilmekteydi. Develerin üç günde gittiği yere trenler 3-4 saatte ulaşıyordu.²⁰⁴

Osmanlı Devleti'nde maden cevherinin taşınmasında genel olarak deniz yolu tercih edilirdi. Kara yolları ile deniz yolları arasında sıkı bir bağlantı vardı. Kara yolları genellikle deniz yolları ile birleşirdi. Kara yollarının bitiminde önemli iskeleler bulunmaktaydı.²⁰⁵ Osmanlı Devleti'nde Akdeniz ve Karadeniz'de çok sayıda iskelenin var olmasıyla birlikte bilhassa bazı iskelelerin aralıksız kullanılmaları, devletin deniz yolu ile nakliyeye de önem verdiğini göstermektedir.²⁰⁶ Madenlerin nakliyesinde ucuz ve güvenli olması nedeniyle en fazla deniz yolu tercih edilmiştir. Ardından demir yolu gelmekteydi, en pahalısı ise kara yolu taşımacılığı olmuştur. Deniz taşımacılığında maden cevherinin miktarına göre küçük, orta ve büyük gemiler kullanılırdı. Küçük ve orta gemiler ülke içerisindeki limanlar arasında kullanılırken ülke dışına çıkacak olanlarsa büyük gemilerdi. Osmanlı ülkesindeki limanlar arasında küçük ve orta gemiler kullanılırken Osmanlı ülkesinin dışına taşınacak madenler için büyük gemiler kullanılmıştır.²⁰⁷

Osmanlı ülkesinde yapılacak deniz taşımacılığında Türk gemiciler tercih edilirken, ülke dışına yapılacak taşıma işlemlerinde yabancı gemiciler de kullanılmıştır. Deniz yoluyla yapılacak nakliye işlemlerinde devlet gemileri ya da özel gemiler kullanılmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ülkesinde deniz taşımacılığında yabancı şirketler etkiliydi. 1840 yılında Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire

²⁰¹ Emek, a.g.e., s. 114.

²⁰² Emek, a.g.e., s. 113.

²⁰³ Nuray Özdemir, "Cumhuriyet Dönemi Karayolu Politikası (1923-1960)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006, s. 13.

²⁰⁴ Mehmet Karayaman, Uşak'a Demiryolunun Gelişi ve Sonuçları, CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu (Uşak: 14-17 Nisan 2011), s. 779.

²⁰⁵ Orhonlu, a.g.e., s. 142.

²⁰⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s. 199.

²⁰⁷ Davut Hut, "Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehir yolu Ulaşımı", Osmanlı'da Ulaşım, (Editörler: Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları, 2012, s. 72.

tarafından vapur şirketleri kurulmaya başlanmış, limanlardan İstanbul'un ihtiyacı olan ürünlerin nakliyesi yapılmıştır. Madenlerin gemilerle gönderilmesi durumunda nevl adı altında kiralama ücreti ödenirdi.²⁰⁸ Tersane-i Amire'ye ait olan tekneler, İstanbul'un tahıl ve diğer gereksinimlerini karşılayan İzmir, Edremit, İzmit, Tekirdağ ve Bandırma gibi iskelelerden İstanbul'a sistemli sevkiyatlar yapardı.²⁰⁹ Maden cevheri deniz yolu ile taşınırken genellikle mayıs ve ekim ayları tercih edilirdi. Bunun da nedeni kışın denizlerde oluşan olumsuz hava koşullarıydı.²¹⁰

Sevkiyatlarda görevli olan hayvanlara verilecek bedel ve zarurî emniyet ile beslenme tedbirleri yine devlet aracılığıyla karşılanmaktaydı. Derbentçiler ve menzilciler yolların güvenliği için sık sık görevlendirilirdi. Maden cevheri sevkiyatı sırasında karşılaşılabilecek güvenlik sorunları güvenlik görevlileri tarafından çözüldü. Maden cevherinin geçeceği güzergâhların güvenliğinin sağlanması için kaza kadıları da önceden bilgilendirilir ve görevlendirilirdi.²¹¹

²⁰⁸ Devellioğlu, a.g.e., s. 829.

²⁰⁹ Hut, a.g.e., s. 76.

²¹⁰ Ünlü, a.g.e., s. 200.

²¹¹ Mustafa Altunbay, "Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 290.

4. İVRİNDİ ANTIMON MADENİ İŞLETMESİ

4.1. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madenleri

Osmanlı Devleti'nde 1857-1920 yılları arasında farklı bölgelerde on sekiz antimon maden ocağı açılmıştır. Antimon maden ocakları genellikle Batı Anadolu bölgesinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde en fazla antimon maden ocağı Hüdavendigar²¹² vilayetinde bulunmaktadır. Bu vilayette yer alan on üç antimon maden ocağının dokuzu Hüdavendigar vilayetine bağlı Karesi sancağında iken, diğer dördü ise Hüdavendigar vilayetine bağlı başka sancaklarda yer almaktadır. Bunlar: Biga sancağına bağlı Lapseki kazasının Serçiler köyü, Kütahya sancağına bağlı Simav kazası, yine Kütahya sancağına bağlı Gediz kazasının Cebrail köyü ve Bilecik sancağıdır. Karesi sancağında ise merkeze bağlı bir köy ve Edremit kazasına bağlı Kızılçam köyü dışında antimon madenlerinin bulunduğu tüm köyler İvrindi kazasına bağlıdır. Bu köyler: Susuz Yayla, Yağlılar, Kale Obası, Korucu, Güngörmez ve Yenice-i Kebir'dir.

Aydın vilayetine bağlı İzmir sancağında iki bölgede antimon madenleri bulunmakta olup bunlardan biri Gediz kazası, diğeri ise Ödemiş kazasına bağlı Çinili Kaya mevkiindedir. Trabzon vilayetine bağlı Giresun kazasının Vituncuk köyü, Karaman vilayetine bağlı Nevşehir sancağının Niğde kazasının Gümüşlü köyü ve Sivas vilayetinin Tokat sancağının Turhal kazasında da birer antimon maden ocağı bulunmaktaydı.

Tablodan anlaşılacağı üzere Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde bulunmakla birlikte antimon maden ocaklarının %72'si Hüdavendigar vilayetindedir. Hüdavendigar vilayetinde bulunan antimon madenlerinin de %54'ü İvrindi'de yer almaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki antimon madenlerinin büyük bir kısmının İvrindi kazasında bulunduğu görülmektedir.

²¹² Hüdavendigar vilayeti; Kütahya, Bursa, Karesi, Karahisar-ı sahib ve Kocaili sancaklarından oluşmaktadır.

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Antimon Madenleri Bulunan Yerler²¹³

Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki	Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki
Aydın	İzmir	Ödemiş	Çinili Kaya	Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Yağlılar
Aydın	İzmir	Gediz	-	Hüdavendigar	Karesi	Edremit	Kızıl Çam
Hüdavendigar	Karesi	-	Demir Kapı	Hüdavendigar	Biga	Lâpseki	Serçiler
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Susuz Yayla	Trabzon	Trabzon	Giresun	Vituncuk
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Yağlılar	Karaman	Nevşehir	Niğde	Gümüslü
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Kale Obası	Sivas	Tokat	Turhal	-
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Korucu	Hüdavendigar	Kütahya	Simav	-
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Güngörmez	Hüdavendigar	Kütahya	Gediz	Cebrail
Hüdavendigar	Karesi	İvrindi	Yenice-i Kebir	Hüdavendigar	Bilecik	-	-

Çalışmamızın konusuna binaen burada, İvrindi bölgesinde bulunan ve tabloda yer alan antimon madenlerinin bulunduğu köylerle ilgili kısaca bilgi verme gereği duyulmuştur.

Susuz Yayla Köyü: İvrindi'ye 17 kilometre uzaklıktadır. Köy İvrindi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Arşiv belgeleri incelendiğinde köy 1890 tarihinde kurulmuş olup, köyde hane sayısı yediden azdır.²¹⁴ Dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Köyün geçim kaynağı maden, tarım ve hayvancılıktır.

Yağlılar Köyü: İvrindi kasabasının 3 kilometre güneyinde yer almaktadır. Köy 1840 tarihinde göçer manavlar tarafından kurulmuştur. Arşiv belgeleri incelendiğinde köyde 48 hane ve ortalama 240 kişi bulunmaktaydı. Yağlılar köyü göçerler tarafından hayvanları için yaylak olarak kullanılmıştır.²¹⁵ Yağlılar köy halkı genellikle rençber veya hatiptir.

Kale Obası Köyü: İvrindi'nin 8 kilometre güneydoğusunda yer almaktadır. Köy 1890 tarihinde Yörükler tarafından kurulmuştur. Kale Obası köyü ilk kurulduğunda yedi haneden azdı.²¹⁶ Köyün geçim kaynağı madencilik tarım ve hayvancılıktır. Köy Alan Deresi'nin kenarında dağlık ve engebeli bir arazide kurulmuştur.

Korucu Köyü: İvrindi'nin 20 kilometre güneybatısında bulunmaktadır. Bu köy 1840 tarihinde göçer Manavlar tarafından kurulmuştur. Arşiv belgelerine göre 1906 tarihinde köyde 201 hane ve 775 kişi bulunmaktaydı. Korucu köyünde rençber, demirci, hatip ve lüleci başlıca meslek gruplarıdır. Köyde en fazla lülecilik ön planda olmuştur.

²¹³ Bu tablo Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ), İmtiyaz ve Mukavelat (İ.İMT.), 1-9,350/90, 1310-1334; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ), Orman ve Maadin (İ.OM.), 1-15, 1311-1329, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız (Y.), Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK. OMZ.), 2/56 numaralı arşiv belgelerine dayanılarak oluşturulmuştur.

²¹⁴ Dündar, a.g.e., s. 63.

²¹⁵ Dündar, a.g.e., s. 67.

²¹⁶ Dündar, a.g.e., s. 66.

Arıcılık, bağcılık ve maden ocakları Korucu köyünde her dönemde yoğun olarak yapılmıştır. Bölge dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olduğundan, bazı hayvanların İvrindi genelindeki oranları hesap edildiğinde koyunlar %5'i, keçiler %8'i, yük ve binek hayvanları %8'ini oluşturmuştur.²¹⁷

Güngörmez: Burası İvrindi'nin 10 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bölgenin ortasından Koca Çayı geçmektedir. Bu nedenle bölge düz ve verimli arazilerden oluşmaktadır. Güngörmez mevki tarım ve madencilik alanında ön plana çıkmıştır. Bölgede antimon ve kireç ocakları bulunmaktadır.

Yenice-i Kebir/Büyük Yenice Köyü: İvrindi'nin 25 kilometre güneybatısında yer almaktadır. Arşiv belgelerine göre köyün kuruluş tarihi 1840'a dayanmaktadır. 1906 tarihinde köyde 157 hane ve 689 kişi bulunmaktaydı. Köyde demirci, imam, redif, rençber gibi meslek gruplarının yer aldığı görülmüştür.²¹⁸ Köy tarıma elverişli düzgün bir araziye sahiptir. Yenice-i Kebir köyünde bağcılık, zeytincilik, arıcılık, büyük ve küçükbaş hayvancılık yapılmakta olup köy ve çevresinde Antimon madeni ve kireç ocakları bulunmaktadır.

4.2. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeninın Çıkarılması ve İşlenmesi

Osmanlı Devleti'nde, madenlerin çıkarılmasından önce maden bölgesinde birtakım araştırmalar yapılırdı. Bu araştırmalarda Osmanlı Devleti'nin maden mühendisleri ve ustaları yer alırdı. Maden aranmasında öncelik ilk müracaat edene verilirdi.²¹⁹ Yapılan müracaatta bir maden arama ruhsatı verilirdi ve arama ruhsatı verilecek kişi, ortak veya şirketlerin güvenilir olması oldukça önem taşırdı. Maden arayacak şirketlerin ruhsatı alabilmesi için, Osmanlı Devleti tarafından tanınıp onaylanması, kişi ve ortakların isim, lakap, uyruk ve ikametgâhlarını bildirmesi gerekirdi. Çıkarılan her maden resmi olarak ölçülür ve kayıt altına alınırdı.²²⁰

Yapılan araştırmalar sonunda, maden rezervinin ne kadar olduğuna ve madenin kalitesine bakılırdı. Madeni bulan kişiye bulucu denirdi. Maden cevherinde gerekli incelemeler yapıldıktan sonra madenin devlet için faydası olacaksa, açılmasına karar verilirdi. Osmanlı Devleti'nde maden arama ruhsatını Orman, Maden ve Ziraat Nazırlığı verirdi. Daha sonra belirlenen yerlerde mağaralar açılır, gerekli aletler temin edilirdi. Maden işçileri, mağaraları belirli aralıklarla açarak yer altındaki maden cevherini

²¹⁷ Dündar, a.g.e., s. 88.

²¹⁸ Dündar, a.g.e., s. 67.

²¹⁹ Özcan Uçkan, *Türk Hukukunda Madencilğe İlişkin Haklar ve Bunların Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Getirilmesi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 83.

²²⁰ Şafakçı, a.g.e., s. 206.

kazma, çapa, çekiç ve kürek yardımı ile topraktan ayırarak çuval, kova veya el arabalarına doldurup yüzeye çıkartırlardı.²²¹

Maden ocaklarında çalışmalar ağır kış koşulları nedeniyle genellikle nisan ayında başlar, kasım ayında son bulurdu. Maden cevheri yer altından çıkarıldıktan sonra yıkanma işlemine tabi tutulur, toprak ve taştan ayrıştırılarak kurutulmaya başlanırdı.²²² Belli bir süre sonra maden cevheri tekrar yıkanarak saflaştırılır, maden işletmesinde hazırlanan depoya taşınarak nakledilmeye hazır hale getirilirdi. Maden mağaralarının açılmasıyla birlikte maden tesisi için gerekli olan yapılar da inşa edilmekte maden işleme odaları ve fırınları, çalışan görevlilerin ve işçilerin kalması için yatakhaneler ve yemekhane yapılmaktaydı. Maden fırınlarının düzenli bir şekilde kullanılabilmesi için de maden işletmesine büyük miktarda odun ve kömür temin edilmekteydi. Maden cevherleri mağaralardan bazen maden işçileri tarafından sırtlarında, bazen de mağara içlerine kurulan iskele yardımı ile dışarı çıkartılırdı. Çıkartılan veya işlenen maden cevherinin taşınmasında ilk seçilen hayvan deveydi. Deve uzun yolculuklarda fazla yük taşıdığı için tercih edilmiştir. Ocaklarda işlenen madenlerin nakliyesi için çeşitli yolların denendiği en kârlı olan yolun kullanıldığı anlaşılmaktadır.²²³

4.2.1 Kullanılan Araç ve Gereçler

Yer altındaki madenin tespitinden sonra, madenin çıkarılması işlemine başlanırdı. Madenin çıkarıldığı yere işlek denilmekteydi.²²⁴ Söz konusu madenlerin çıkarılıp işlenmesi için çeşitli araç ve gereçlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu amaçla kullanılmış olan araç gereçler şu şekilde sıralanabilir: Balta, çapa, keser, kürek, çekiç, gelberi, urgan, külünk, çelik çubuk, balyoz, tulum, kova, tulumba, çuval, küskü, levye, kantar, tekne, ağaçtan yapılan kap, keski, kalem, kâğıt, elek, mum, meşale, hayvan yağı, körük, büyük, orta ve küçük ağaç, kazıklı ağaç, barut ve kömür.²²⁵

Balta: Ağaç kesme, yarma, yontma işinde kullanılan ağaç saplı demir araçtır. Madenlerin tahkimatında ağaç vb. yapıların şekillendirilmesinde kullanılmıştır.²²⁶

Çapa: Toprağı işlemek için kullanılan ağaç veya demir saplı kazı aracıdır.

Keser: Tahta ve ağaç yontmaya, çivi çakmaya yarayan, kısa saplı, bir yanı keskin ağızlı çelik araçtır.²²⁷

²²¹ Tızlak, a.g.e., s. 102.

²²² Ünlü, a.g.e., s. 116.

²²³ Şafakçı, a.g.e., s. 300.

²²⁴ Ünlü, a.g.e., s. 176.

²²⁵ Tızlak, a.g.e., s. 101.

²²⁶ Şafakçı, a.g.e., s. 293.

²²⁷ Sami, a.g.e., s. 1165.

Kürek: uç kısmı basık ve geniş, uzun saplı olan, toprak ve kömür gibi malzemeleri taşımaya yarayan bir araçtır. Madendeki toprak taş ve benzeri yapıların maden dışına çıkarılmasında ve taşınmasında kullanılmıştır.²²⁸

Külünk: Taşları, kayaları ayırmakta kullanılan sivri kazma alettir. Madende bulunan taşların ve kayalarının parçalanmasında kullanılmıştır.²²⁹

Gelberi: Taş, toprak, gübre gibi yapıları bir araya toplamak için kullanılan uzun saplı demir araçtır.

Çelik çubuk: Çelikten üretilen ince, uzun ve sert alettir.²³⁰

Küskü: Uzun, ağır ve bir ucu sivri demir olan madende bulunan kayalarda delik açmak için kullanılmıştır.²³¹

Keski: Ağaç ve taşı şekillendirmeye yarayan, bir ucu keskin çelik araçtır. Madenlerdeki taş, ağaç vb. yapıların işlenmesinde kullanılmıştır.²³²

Kova: Genellikle su, toprak vb. malzemeleri taşımaya yarayan üstünden kulplu kaptır. Maden ocağındaki suların, toprakların veya maden cevherinin çıkarılmasında kullanılmıştır.²³³

Urgan: Keten, kenevir, pamuk gibi farklı dokuma maddelerinden yapılan ince halattır. Maden ocağındaki toprak, taş, su, maden vb. yapıların taşınmasında kullanılmıştır.²³⁴

Tulumba: Yeraltında bulunan suyun yeryüzüne çıkarılmasını sağlayan araçtır. Maden ocaklarında biriken suların tahliye edilmesinde kullanılmıştır.²³⁵

Çuval: Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten yapılan büyük torbadır. Maden ocağındaki taş, toprak veya madenlerin ocaktan dışarıya çıkarılmasında kullanılmıştır.²³⁶

Kap: İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesnedir. Maden ocağındaki taş, toprak veya maden cevherinin dışarıya taşınmasında kullanılmıştır.²³⁷

Tekne: Türlü işlerde kullanılan genellikle ağaçtan yapılan geniş kaptır. Maden ocağındaki taş, toprak veya cevherin ocaktan dışarıya nakliyesinde kullanılmıştır.²³⁸

Körük: Açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen, ateşi canlandırmakta kullanılan araçtır. Maden ocağının havalandırılması için de gerekliydi.²³⁹

²²⁸ Sami, a.g.e., s. 1194.

²²⁹ Sami, a.g.e., s. 1026.

²³⁰ Neslihan Sönmez, *Osmanlı dönemi yapı ve malzeme terimleri sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayınevi, 2000, s. 65.

²³¹ Sönmez, a.g.e. 1997, s. 65.

²³² Sami, a.g.e., s. 1166.

²³³ Çağatay, a.g.e., s. 58.

²³⁴ Sami, a.g.e., s. 197.

²³⁵ Sami, a.g.e., s. 909.

²³⁶ Sami, a.g.e., s. 895.

²³⁷ Sami, a.g.e., s. 909.

²³⁸ Sami, a.g.e., s. 431.

Meşale: Ucunda alev çıkarabilen yanıcı bir madde bulunan, aydınlatmada kullanılan sopadır. Maden ocaklarının aydınlatılmasında kullanılmıştır.²⁴⁰

Kömür: Maden ocaklarının ısıtılmasında ve madenlerin işlenmesinde kullanılmıştır.²⁴¹

Kullanılan bu araç gereçlerin yanı sıra madenlerin gelir giderlerinin veya kayıt altına alınan maden miktarının yazıldığı bir de ocak defteri vardı. Bu nedenle defter, kâğıt, kalem gibi malzemeler de madenlerde kullanılan araçlar arasındadır denilebilir.

4.3. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeninin Sosyal ve İktisadi Etkileri

Osmanlı Devleti'nde maden yatakları, kuruluştan itibaren devletin refah ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. 19. yüzyıla kadar madenler sadece devlet tarafından işletilirdi. Madenler bu yüzyıla kadar genellikle basılacak paranın hammaddesinde ve silah yapımında kullanılırdı.²⁴² Birçok sektörde olduğu gibi madenciliğin de tanıtımını ve geliştirilmesini sağlamak ve özel teşebbüsün uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmak için çaba sarf edilmişti. 1863 yılından itibaren düzenlenen sergi-i umumilerle, uluslararası sanayi fuarları ve sergileri organize edilmeye başlanmıştı. İlki Sultanahmet'te yapılan bu sergiye katılanlar arasında madencilik sektöründeki yatırımcıların ürettikleri ürünler de sergilenerek, sektöre yerli yatırımcıların da katılımı teşvik edilmişti.²⁴³

1885 yılı itibariyle maden, taş ocağı ve tuzlaların toplam üretim değeri 59 milyon kuruş iken, 1908 yılında bu parasal değer 171 milyon kuruşa yükselmişti. 1885-1913 yılları arasındaki verilere göre madencilik sektöründe üretim ortalamasının %8,7 arttığı görülmüştür.²⁴⁴ I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nde yabancıların yaptıkları 84.660 liralık yatırımın 3.580 lirası yani %3,6'sı madencilik sektöründeydi.²⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin madenlerden elde edilen gelirleri şunlardır: Teçhizat-ı askeriye harcı, Darülaceze harcı, ferman-ı ali ruhsatı harcı, istimlak bedeli, ferman harcı, resm-i nisbiye harcı ve resm-i mukarrer harcıdır.²⁴⁶

²³⁹ Sami, a.g.e., s. 1198.

²⁴⁰ Şafakçı, a.g.e., s. 209.

²⁴¹ Sami, a.g.e., s. 1194.

²⁴² Esin Susam, "Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010, s. 94.

²⁴³ Ekrem Erdem, "Sanayi Devrimi'nin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetler", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.48, 2016, s. 25-28.

²⁴⁴ Ahmet Tabakoğlu, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi İktisadi Yapı", içinde *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid 1*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 183.

²⁴⁵ Ali Yasin Kalabak, "Osmanlı'nın Son Döneminin Sosyo-Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 27, Nisan 2014, s. 312.

²⁴⁶ Fatih Taşçı, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti-Almanya İlişkilerinde Madencilik Alanındaki Faaliyetler (1871-1918)", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2015, s. 173.

Darülaceze, Osmanlı Devleti'nde 1895 yılında bakıma muhtaç insanlar için kurulan devlet kurumudur. Antimon madeninin yıllık satış gelirinin %5'i Darülaceze kurumuna verilirdi.²⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyaçları, silah ve cephane ihtiyaçları için maden gelirlerinden %5 ile %10 arasında teçizat-ı askeriye harcı olarak alınırdı.²⁴⁸

Ferman-ı âli ruhsat harcı, ilk olarak 1869 yılında maden nizamnamesinde kararlaştırılarak oluşturulmuştu. Madenlerin işletilmesinde gerekli olan bu belge için devlet belirli bir vergi alırdı. 1887 yılında maden nizamnamesinin 79. maddesine göre ferman-ı âli ruhsatnamesinin alınabilmesi için dört altın harç verileceği belirtilmişti.²⁴⁹

İstimlak bedeli ise Osmanlı Devleti'nin topraklarında bulunan madenlerin işletilmesi için devlete verilen bir vergi türüdür.²⁵⁰

Ferman harcı, maden sözleşmelerinde bir kereye özgü olarak alınan bir vergi çeşitidir. 1861 tarihli maden nizamnamesi ile birlikte ferman harcı, resmi olarak 1000 ile 1500 kuruş arasında alınmaya başlanmıştı.²⁵¹

Resm-i miri veya resm-i nisbiye vergisi ilk olarak 1858 maden nizamnamesi ile birlikte alınmaya başlanmıştır. Resm-i nisbiye ile maden gelirlerinin yıllık %20'sinin Osmanlı Devleti'ne verileceği belirtilmişti.²⁵²

Resm-i mukarrer vergisi Osmanlı Devleti'ndeki maden arazilerinin ölçüsü üzerinden alınan bir vergi türüdür. Bu vergi ilk olarak 1861 tarihli maden nizamnamesinde belirlenmiş olup maden arazisinin her bir dönümü için bir kuruş vergi alınacağı belirtilmişti.²⁵³ 1869 tarihli maden nizamnamesinde ise her dönüm için beş kuruş resm-i mukarrer vergisi alınmasına karar verilmiştir.²⁵⁴

Adet-i ağnam vergisi, maden bölgesindeki küçükbaş hayvancılık yapan kişilerden aldığı vergiler olup, bu vergilerle madenlerin ihtiyaçları karşılanırdı.²⁵⁵

Antimon madeninden elde edilen harçlardan biri de tahlil harcıdır. Antimon cevheri, yer altından çıkartıldıktan sonra bir miktar cevher, maden idaresine gönderilirdi. Burada maden mühendislerince belli tahliller yapılır ve sonuçlar rapor haline getirilerek görevli kişilere teslim edilirdi. Maden cevherinin tahlili için beş kuruşa kadar çıkabilen bir ücret talep edilirdi.²⁵⁶

²⁴⁷ Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 29, 2011, s. 143.

²⁴⁸ Balcı, a.g.e., s. 124.

²⁴⁹ Düstur, Birinci Tertip, C. 5, 13 Ocak 1884-8 Nisan 1888, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1937, s. 903.

²⁵⁰ Taşçı, a.g.e. s. 173.

²⁵¹ BOA, C. DRB.: Cevdet Tasnifi, 28/1360.

²⁵² BOA, DVNSNZAMd: Kanunname-i Arazi Defteri (Muhtelif ve Mütenevvi Defterler 75), 40.

²⁵³ BOA, C. DRB.: Cevdet Tasnifi, 28/1360.

²⁵⁴ Düstur, Birinci Tertip, C. 2, 22 Ocak 1861-9 Nisan 1873, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1873, s. 325-326.

²⁵⁵ Taşçı, a.g.e. s. 173.

²⁵⁶ BOA. Td. Nr.1753, s. 97.

Antimon madeninin İvrindi bölgesine maddi getirileri olduğu gibi sosyal ve kültürel faydaları da olmuştur. Maden eminleri, sosyal hayatın gelişmesi için cami, kütüphane, han, hamam, çeşme, kervansaray, türbe, kilise gibi yapılarda yapmışlardır. Diğer yandan var olan yapıların yenilenmesi için de çalışmışlardır. Maden eminleri, Darülaceze, Darüleytam, Daruşşafaka gibi vakıf ve hayır kurumlarına da bolca yardım etmişlerdir.²⁵⁷

Arşiv belgelerinde 26 Ağustos 1905 tarihli maden imtiyazı şartlarına göre imtiyaz sahiplerinden İvrindi bölgesinde bulunan Darülaceze, Daruşşafaka ve Darüleytam için yüzer Osmanlı lirası alınması kararı kendilerine tebliğ edilmiştir.²⁵⁸ Yine aynı görüşmede, 20 Ağustos 1905 tarihinde alınan karara göre imtiyaz sahiplerine bölgedeki demir yolları ile Hicaz demir yolunun inşası için yüz Osmanlı lirası ödeme yapacakları şartı da bildirilmiştir.²⁵⁹

4.4. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeninin İmtiyaz ve Feshi

Osmanlı Devleti'nde madenlerin açılması ve işletilebilmesi için maden ruhsatı ve imtiyazının alınması gerekirdi. Maden işletme ruhsatı ve maden imtiyazı taraflar arasındaki hak ve yükümlülüklerin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu ruhsat ile kamu mallarından ve arazilerinden şahısların özel bir şekilde yararlanmasına izin verilmişti. Maden ruhsatında, maden bölgesinin haritaları, çıkarılan maden cevherinin adı ve özellikleri, ruhsat sahibinin adı, soyadı, uyuğu gibi bilgiler yer almaktaydı. Osmanlı Devleti'nde maden ruhsatının yanı sıra kişilere, imtiyaz adı altında madenlerin çıkarılması için özel izinler de verilmekteydi. İşletme hakkı, maden cevherinin çıkarılması, yer altında ve üstünde kurumların tesis edilmesi ve çıkarılan değerli mineralin üzerinde mülkiyet ayrıcalığı gibi oldukça geniş haklar içermekteydi. Örneğin; işletme hakkı, mal sahibine madenin bulunduğu arazi parçası üzerinden faydalanma niteliğinde bir hak sağlardı. Arazi sahibine maden ocağı için tazminat verilir veya ilgili alan kamulaştırılırdı.²⁶⁰ Halil İnalçık, sözlükte üstünlük, ayrıcalık gibi anlamlara gelen imtiyaz kelimesini, bir devletin kendi ülkesinde yaşayan yabancılara, zümrelere, kurumlara ya da başka devletlere vermiş olduğu bazı iktisadi hak ve ayrıcalıklar olarak ifade eder.²⁶¹

Osmanlı Devleti kendi halkına ve yabancı kişilere maden imtiyazları vererek ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştır. Maden işletme ruhsatları kısa süreli verilirken,

²⁵⁷ Keskin, a.g.e., s. 143.

²⁵⁸ (BOA), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1001-51, s. 1-5.

²⁵⁹ (BOA), (BEO), 2646-198431, s. 1-2.

²⁶⁰ Serap Telli, *İdare Hukuku ve Uluslararası Hukuk Açısından Madenler*, Ankara: S Yayınları, 1989, s. 103.

²⁶¹ Diyanet İslam Ansiklopedisi, Halil İnalçık, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, "İmtiyazat", maddesi.

maden imtiyazları uzun süreler için verilirdi. Maden imtiyazları kırk, elli, yetmiş beş ve doksan dokuz yıllık sürelerle verilmiş olup böylelikle maden gelirlerinden uzun yıllar faydalanılması sağlanmaktaydı. Ayferi Göze'ye göre madenin niteliği ve niceliği, teknik koşulları, ülke ekonomisindeki önemi gibi konular, bir işletmeye ruhsat veya imtiyaz verilmesinde belirleyici kriterler olmuştur.²⁶² Gündüz Ökçün'e göre imtiyaz ile ruhsatname arasında bulunan en ciddi fark; imtiyaz sözleşmelerinin daha detaylı olmasıdır. Maden ruhsatı ile imtiyaz sözleşmesi arasındaki bir diğer fark da maden ruhsatının kısa süreli, imtiyaz sözleşmesinin ise uzun süreli olarak verilmesidir. İmtiyaz sözleşmeleriyle, imtiyaz sahipleri çeşitli niteliklere hak ve ayrıcalıklara sahip olurlardı. Ruhsatlarda ise tekel hakkından veya imtiyazdan söz edilmez.²⁶³

Osmanlı Devleti'nde maden imtiyaz sahipleri, belirli aralıklarla denetlenerek, yükümlü oldukları vergi ve harçlarını ödeyip ödenmedikleri kontrol edilirdi. Denetleyiciler vasıtasıyla maden işletmelerinin sürekli bir şekilde çalışması sağlanırdı. Yapılan denetimlerde, düzenli bir şekilde işletilmeyen maden işletmelerine ilk olarak uyarı, daha sonra belirli bir para cezası verilirdi. Verilen cezalar sonunda, maden işletmelerinde olumlu bir gelişme olmaz ise maden işletme ruhsatları ile imtiyazları iptal edilirdi. 1906 maden nizamnamesine göre maden arama ruhsatının alınması veya feshedilmesi, belirli şartlara bağlanmıştı.

Bu ruhsatnameler verildiği tarihten itibaren bir seneyi geçmemek üzere kullanılırdı. Arama ruhsatnamesi talep edip, dilekçesinin kabul edilmesinden itibaren altı ay süre içerisinde herhangi bir şey yapmayanların ruhsatnameleri hükümsüz sayılırdı. Araştırma ruhsatnameleriyle alakalı ihtilafli durumlarda karar mercii Orman, Maden ve Ziraat Nazırlığı ile ikinci derecede devlet şuarası idi.²⁶⁴

Araştırma ruhsatı olan ve gözetimde olan kişinin, maden araması çalışmalarında düzeni bozacak davranışları vilayet zabıtası kayıt tutarak gerekli mercilere haber verirdi. Gerekli görüldüğü takdirde düzeni bozan kişilerin ruhsatları feshedilirdi. Ruhsatnameleri ise başka taleplisine verilirdi. Fesih ve iptal muamelesinden dolayı eski ruhsatname sahibinin masrafları da karşılanmazdı.²⁶⁵ Ruhsatname sahipleri kişiler ya da şirketler fark etmeksizin, sahip oldukları ruhsatı Meclis-i Mahsus'un onayı ve Babıâli'nin emriyle başka bir şahsa devredebilir veya feragat edebilirdi. Eğer Babıâli dört ay süresince devir ve feragat işlemini onaylamazsa, bu iş bakanlık tarafından gerçekleştirirdi. Yeni ruhsatname alacak olan şahıslardan ruhsatname harcının yarısı

²⁶² Ayferi Göze, Maden ve Petrol Hukukumuz. (Ders Notları), İstanbul, 1976, s. 24.

²⁶³ Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları. Bütün Eserleri*: 3, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1997 s. 60.

²⁶⁴ a.g.e., s. 501.

²⁶⁵ a.g.e., s. 501.

kadar harç alınır ve bir defaya özel sekiz ay araştırma süresine eklenirdi.²⁶⁶ Araştırma belgesi ve ruhsatnamelerinin kapsadığı maden sınırları dahilinde ve araştırma müddeti zarfında aynı cinsten maden araması için başkasına ruhsatname verilmezdi.²⁶⁷ Arama ruhsatıyla ilgili kurallara ters hareket edenlerden yirmi beş altından yüz altına kadar nakdi ceza uygulanarak ruhsatnamesi geri alınır. Ruhsatsız bir şekilde maden satışı olmuşsa onun vergileri de malın değerinin iki misli olarak alınır.²⁶⁸

Osmanlı Devleti'nde maden işletme ruhsatı alınmadan önce bazı şartların yerine getirilmesi gerekirdi. Bunun için yapılması gerekenler 1906 maden nizamnamesinde şu şekilde belirlenmiştir: Ruhsat sahibinin ismi, uyuğu, lakabı, ikametgâh bilgileri, yapmış olduğu işler, şirketleri, ortaklarının isimleri ve lakapları, bulunan maden mevki, maden cevherinin özellikleri, tahmini miktarı, hasılatın nasıl harcanacağı, maden işletmesi için gerekli olan malzeme listesi, maden arazisinin sahibi varsa kişiye verilecek tazminat miktarı ile maden nizamnamesindeki şartlara sahip olduğunu beyan etmesi.²⁶⁹

İstenilen şartların yerine getirilememesi durumunda aksaklıkların giderilmesi için dilekçe sahiplerine dosyaları geri iade edilirdi. Bu arada kayıtları kesinlikle tekrarlanmazdı.²⁷⁰ İhaleye, gazetelerde yer alan ilan süresince karşı itirazda bulunan olmuş ise bu itirazlar, maden mühendisinin raporu ve vilayet yetkililerinin oy ve görüşleri alınarak iki ay içerisinde maden idaresine gönderilirdi. İlan süresi bittikten sonra yapılmış olan itirazlar kabul edilmezdi.²⁷¹ Maden idaresi tarafından gereken tetkikler yapıldıktan sonra dilekçenin deftere kaydolduğu tarihten itibaren altı ay sonra fermanın çıkarılması için lüzumlu olan işlemlerin yapılması hızlandırılırdı.²⁷² Maden idaresince ihalenin şartnamesi ve mukavelenamesi düzenlenerek, bağlı bulunduğu nezaret aracılığıyla Babıâli'ye gönderilirdi. Şûrâ-yı Devlet tarafından tetkik olunduktan sonra işlemlerin tamamı bitirilip fermanı verilirdi.²⁷³

1906 maden nizamnamesinde maden ruhsatı alındıktan sonra maden sahibinin yapması gerekenler de şu şekilde belirlenmişti: Mültezimler, madende yapılan çalışmaların günlük işleyişinin, maden damarlarının uzunluğunun ve kalınlığının, çıkartılan maden cevherinin niteliğinin ve miktarının kayıtlarının tutulduğu bir yevmiye defteri tanzim edecektir. Bu defter, talep edilmesi durumunda maden idaresince görevlendirilen mühendisler teslim edilecektir. Aksi halde on altından yirmi beş altına

²⁶⁶ a.g.e., s. 501.

²⁶⁷ a.g.e., s. 502.

²⁶⁸ a.g.e., s. 502-503.

²⁶⁹ Düstur, I. Tertib, Cilt 8, s. 447.

²⁷⁰ Düstur, I. Tertib, Cilt 8, s. 447.

²⁷¹ Düstur, I. Tertib, Cilt 8, s. 448.

²⁷² Düstur, I. Tertib, Cilt 8, s. 448.

²⁷³ Düstur, I. Tertib, Cilt 8, s. 448.

kadar ceza alacaktır.²⁷⁴ Mültezim, maden ocağının açılması sırasında etrafa vereceği zararlardan da sorumlu tutulacaktır. Başka bir madene zarar geldiği takdirde o madenin zararını da kendisi karşılayacaktır.²⁷⁵

Madende istihdam olunacak memurlar, mühendis ve ustabaşı dışında diğer memur ve amelenin Osmanlı tebaasından ve madenin bulunduğu bölgeden olması gerekmektedir. Mültezimler bu şarta uymazlarsa ilk defa için yüz altın nakdi ceza alınacak ve tekrarı halinde ruhsatları feshedileceklerdir.²⁷⁶ Bir madende yaşanacak olası kazalara karşı maden mühendisi tarafından gerekli tedbirlerin alınması ve sorumluluğu kendisine ait olmak üzere, gerek gördüğü şeyleri hükümetten talep etmesi ve hükümetin de bu talebi derhal yerine getirmesi gerekmektedir. Bir maden kazası yaşanması durumunda ruhsat sahipleri veya memurlar acil bir şekilde hükümet görevlisini durumdan haberdar etmek zorundadırlar.²⁷⁷

Kazada şayet maden mühendisi bulunamazsa mültezimi tarafından sebepleri araştırılacak, kazaların neden olacağı olumsuzlukların önlenmesine yönelik gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıca durum telgrafla maden idaresine bildirilecektir.²⁷⁸ Mültezimler, bir maden işletmesinde kaza geçirenlere ve ailelerine mahkemece belirlenecek miktarda tazminat ödemeye mecbur olacaklardır. Kazalar, madenin kötü idare edilmesi veya tekniğe uygun olmayan uygulamalardan kaynaklı olarak meydana gelmişse, elli altından yüz altına kadar nakdi ceza alınacaktır.²⁷⁹

Mültezim, ihalenin süresi sona ermeden önce zorlayıcı nedenler dışında başka durumlardan dolayı madeni terk etmek istediğinde, altı ay öncesinden maden idaresine bunu beyan etmek zorundaydı. Beyannamesinde madenin yatağının altında ve üstünde bulunan fabrika, bina, kuyu, mağara ve başka tesisatın vergilerini ve o güne kadar çıkarılmış olan cevherin durumunu gösterir layiha ve cetvel defterlerini de verirdi.²⁸⁰ Mültezim maden ocağını, fermanın çıkarılmasından sonra ruhsatla belirlenen süre içerisinde işletirdi. Bu ferman için de dört Osmanlı altını harç alınırdı.²⁸¹ Madeni işletenler, her sene elde edilen mahsulün ve işleyişin durumunu bildiren iki nüsha olarak müfredat defteri düzenler ve bir nüshasını valiliğe, diğerini maden idaresine teslim ederlerdi. Bu kurallara uygun hareket edilmezse on altından yüz altına kadar nakdi ceza alınırdı.²⁸²

²⁷⁴ a.g.e., s. 516.

²⁷⁵ a.g.e., s. 517.

²⁷⁶ a.g.e., s. 518.

²⁷⁷ a.g.e., s. 519.

²⁷⁸ a.g.e., s. 519.

²⁷⁹ a.g.e., s. 520.

²⁸⁰ a.g.e., s. 520-521.

²⁸¹ a.g.e., s. 522.

²⁸² a.g.e., s. 524.

Osmanlı Devleti'nde maden işletme ruhsatının belirli bir taslağı vardır. Bu taslakta yer alan şartlar şu şekildedir;

Birinci Madde: Madenin bulunduğu yer, madenin cinsi, kaç sene süreyle kime ihale edileceği.

İkinci Madde: Maden faaliyetinin yürütüleceği arazinin miktarı ve sınırlarını.

Üçüncü Madde: Mültezimin, kendi bölgesi ve verilen imtiyaz dışında başka bir maden çıkaramayacağı.

Dördüncü-Beşinci Madde: Mültezimin, madenden bir yılda ne kadar resm-i mukarrer, teçhizat tertibi vereceğini, üzerine düşen vergi ve harçları ödememesi durumunda ne kadar faiz ödeyeceğini, resm-i nisbînin ve bunun üzerinden ödeyeceği teçhizat tertibini hangi tarihli ve sayılı Vekiller Heyeti kararına istinaden, hangi oranda ödeyeceği, ödememesi durumunda onun menkul veya gayrimenkulünden alınacağı.

Altıncı Madde: Mültezimin, madenin savaş sırasında zarar görmesi durumunda kendisine bu zararın karşılanmayacağını bilmesi ve kabul etmesi.

Yedinci Madde: Mültezimin, belirlenen süre zarfında madeni açmak ve işletimine geçmek zorunda olması.

Özel Madde: Mültezimin, maden nizamnamesine, şartname ve mukavelename esaslarına uygun hareket edeceğini taahhüt etmesi.²⁸³

Osmanlı Devleti'nde maden işletmesi şartname kalıbı ise şu şekilde hazırlanmıştır:

Birinci Madde: Madene ait haritaların nereye verilmesi gerektiği.

İkinci Madde: Madenin işletim sistemini gösteren bir rapor verileceği, gerekirse bu raporu vekâletin düzenleyeceği.

Üçüncü Madde: Mültezimin maden için yeni yol, kuyu ve baca açacağı zaman bir dilekçe veya proje ile vekâlete başvurması gerektiği. Vekâletten onay ve izin çıkmadıkça işlere başlanamayacağı.

Dördüncü Madde: Madenin başka yeniden bir şube açılması halinde ne şekilde hareket edileceği.

Beşinci Madde: Madenin civarında bulunan binalar ve menzillerin altında herhangi bir faaliyetler yapılması gerektiği takdirde yapılacak işlemler.

Altıncı Madde: Maden işlerinin su yolları, bend, çeşme, şose ve demiryollarına en az 150 metre mesafede olması gerektiği.

Yedinci Madde: İşletme esnasında tadilat gerekince yapılacak işlemler.

²⁸³ Mustafa Nuri Anıl ve Nejdet Meray, *Türkiye Maden Mevzuatı I-II*, İstanbul: Tan Matbaası, 1991, s. 38.

Sekizinci Madde: Kuyu ve mağaraların terk edilmesi durumunda bunların vekâletin belirttiği usul dairesinde kapatılacağı.

Dokuzuncu Madde: Cevher ve su mağaralarının ağzına, bunların kolaylıkla çıkarılmasını sağlayan makinalar kurulacağı.

Onuncu Madde: Madenin yanında başka bir maden daha varsa sınır üzerinde bilimsel yöntemlere göre bırakılması gereken yerin genişlik ve miktarının ayarlanması.

On Birinci Madde: Madenin arazisi dahilinde başka maden çıkıp da başkasına ihale olursa ortaya çıkacak durumun değerlendirmesi.

On İkinci Madde: Madenin arazisinden demiryolu, umumi yol geçirilmesi veya kamu yararına ait bir bina yapılması gerekirse mültezimin buna karşı çıkmayacağını ve tazminat istemeyeceğini kabul etmesi.

On Üçüncü Madde: Mültezimin şartname hükümlerine riayet edeceğini bildirmesi.

Özel Madde: Ormanlardan kesim yapılması gerektiğinde meydana gelecek vaziyetin görüşülmesi.²⁸⁴

Burada sözü edilen ruhsatname ve şartname taslağına göre ilgili yıllarda İvrindi nahiyesindeki antimon madeninde imtiyaz hakkına sahip kişiler arasında yer alan davalar bulunmaktadır. Konuya örnek teşkil eden davalardan bazıları şu şekilde cereyan etmiştir:

20 Şubat 1886 yılında görülen bir davaya göre Münir Paşa, Karesi vilayeti İvrindi nahiyesinde bulunan simli kurşun ve antimon madenlerinin imtiyazının kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Ancak arazide mutasarrıflık görevinde bulunan Rahmi ve Rauf Beylerin de bu arazide imtiyaz hakkı iddia ettiklerini bildirerek şikayetçi olmuştur. Konu önce Orman ve Maden Nazırlığında görüşülmüştür. Orman ve Maden Nazırlığında görüşülen davada kesin bir karar çıkmadığından dava Şûrâ-yı Devlet'e intikal etmiştir.²⁸⁵ Burada alınan karar neticesinde Münir Paşa'ya verilen ruhsatın feshinin pek münasip olmayacağı gibi Rahmi ve Rauf Beylerin de arazide haklarının olduğu bildirilmiştir. Dava sonucunda her iki tarafın da menfaati gözetilerek madenler ikiye ayrılıp şimdilik Münir Paşa, Rahmi ve Rauf beyler arasında ayrı ayrı tahrir ruhsatnameleri düzenlenmesine beşe üç oy ile karar verilmiştir. Lakin konunun tetkike ve tekrar müzakereye muhtaç olduğu belirtilerek bu benzersiz davanın heyet-i umumiyyede görüşülmesi gerektiği de belirtilmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Anıl ve Merey, a.g.e., s. 38-40.

²⁸⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 14-58, s. 1-2.

²⁸⁶ (BOA), (MV), 18-2, s. 1-2.

Şûrâ-yı Devlet'in, bazen maden işletim ve imtiyaz hakkı için müracaat edenleri reddettiği de görülmüştür. 31 Ağustos 1890 tarihinde, Yolgeçen Hanı'nda on bir numaralı odada Hüdaverdi oğlu ve biraderleri tarafından Şûrâ-yı Devlet risaletine yazılan dilekçe ile Hüdavendigâr vilâyeti, Karesi sancağı, İvrindi nahiyesinde Yenice-i Sagir karyesinde bulunan antimon madeninin keşfi ve arama çalışmaları için Orman ve Maden Nazırlığından imtiyaz talep edilmiştir. Bu talep Maliye Nazırlığına ve Tazminat Dairesine iletilmiştir. Verilen dilekçe 1892 yılında ilgili dairede görüşülerek antimon madeninin imtiyazının dilekçe sahiplerine verilemeyeceği kararı, 15 Ağustos 1892 tarihinde dilekçe sahiplerine bildirilmiştir.²⁸⁷

Şûrâ-yı Devlet nezdinde verilen kararlar gereği maden işletmelerinde Gayrimüslimlere de imtiyaz hakkı tanındığı görülmüştür. 24 Ocak 1913 tarihinde Galata Kurşun Han'ı, 17 numaralı odada Yanko Kalkopulos tarafından Şûrâ-yı Devlet'e bir dilekçe yazılmıştır. Yazılan dilekçede İvrindi nahiyesi, Susuz Yayla mevkiinde bulunan ve devleti şüara, Nafia ve Maliye dairesince yapılan ihalenin sonucunda hak etmiş olduğu imtiyazın kendisine verilmesini talep etmiştir. Verilen dilekçe 25 Ocak 1913 tarihinde görüşülmüş ve karar 1 Şubat 1913 tarihinde ilgili kişiye bildirilmiştir. Ticaret ve Ziraat Nazırlığı tarafından yapılan tahkikat sonucunda İvrindi nahiyesinde Susuz Yayla mevkiinde bulunan antimon madeninin imtiyazı Yanko Kalkopulos'a verilmiştir.²⁸⁸

4.5. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeni İhalesi

Osmanlı Devleti'nde maden ihalelerinin kendi tebaasının yanı sıra yabancı şahıslara hatta yabancı şirketlere de verildiği görülmektedir.

İvrindi bölgesinde, 24 Mayıs 1885 tarihinde yapılan bir antimon madeni ihalesi örneğine göre, Karesi sancağına bağlı İvrindi ve Balya nahiyeleri, Mancılık ve Alakilise köyleri ile Gümüşova civarında ve Edremit kazasında ortaya çıkan sekiz adet simli kurşun, bakır, antimon ve linyit madenlerinin arama ve işletme ruhsatlarına dair yapılan ihaleye Alman Kayzer ve Yunan Loryum Avzin şirketleri katılmıştı. Belirtilen madenlerin arama ve işletme ihalesi Alman Kayzer şirketine verilmiştir.²⁸⁹

16 Nisan 1891 tarihinde Meclisi Vükela Dairesinde görülen başka bir davaya göre yine Karesi sancağı İvrindi nahiyesinin Büyük Yenice civarında bulunan antimon madeninin ihalesi yapılmıştır. Öncelikle ihalede belirtilen şartlara göre çıkartılan maden cevherinin Avrupa'ya nakledileceği ve ihraç edilecek cevherin %1'inin, Maliye

²⁸⁷ (BOA), Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 2949-29, s. 1-2.

²⁸⁸ (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4137-310206, s. 1-2.

²⁸⁹ (BOA), (MV), 3-85, s. 1.

Nazırlığına gönderileceğine dair bir senet yapılmıştır. Orman ve Maden Nazırlığına yapılan bu ihaleye göre, Büyük Yenice bölgesinde bulunan antimon madeninin işletme imtiyazı Basri Bey, Hacı Muhterem Efendi, Efendizade Halid ve İvrindi’li Yusuf Ağazade Ali Bey’e verilmiştir. Yapılan anlaşmaya göre %5’i maden araması ve %7’si maden imalatı için ayrılmıştır. Belirlenen antimon madeninin imtiyazı doksan dokuz sene boyunca 200 Osmanlı altını karşılığında imtiyaz sahibi kişilere verilmiştir. Belirlenen maden imtiyaz bedeli Aşar Nazırı İsmail Bey ile tahsildar Basri Bey tarafından teslim alınmıştır.²⁹⁰

Yapılan bazı ihalelerde kimlerin katıldığına dair bilgiler mevcutken, bu ihalelerin feshine veya kime verildiğine dair belgeler bulunamamıştır. Aynı zamanda Osmanlı maden ihalelerinden Gayrimüslim reyanın da yararlandığına dair örnek teşkil eden 22 Ekim 1894 tarihli Karesi sancağı İvrindi nahiyesinin Susuz Yayla civarında bulunan bir antimon maden ihalesinde, Yanko Kalfopolos, Timor Simor Bağbay ve Boyacı Sovaoğlu Yosfaki’nin bulunduğu görülmektedir.²⁹¹

Yine 8 Mayıs 1897 tarihinde Karesi sancağı İvrindi nahiyesinde bulunan antimon madeniyle ilgili Ali Rıza Bey ve ortakları arasında maden işletme ihalesinin yapıldığını görmekteyiz.²⁹²

Bazı ihalelerde de kazanan taraf olmadığına rastlanmaktadır. 2 Mayıs 1905 Cumartesi günü Orman ve Maden Nazırlığı tarafından doksan dokuz yıllığına yapılan, İvrindi’de Büyük Yenice ve Korucu bölgelerinde bulunan antimon madeninin ihalesine bölgeden Yusuf Ağazade, Ali Rıza Ağa, Ali Beyzade, Ziya Bey ve İngiliz Şarl Layen katılmıştır. Yapılan ihale sonucunda bölgede bulunan antimon madeninin imtiyazını kazanan çıkmamıştır.²⁹³

İmtiyaz sahibi olanların bir süre sonra bu imtiyazı iptal ettirmek istedikleri de olmuştur. Karesi sancağına bağlı İvrindi nahiyesinin Büyük Yenice ve Korucu bölgelerinde bulunan antimon madenlerinin imtiyaz sahibi olan merhum Hacı Ali Paşa’nın üzerinde bulunan imtiyaz ihalesini iptal ettirmek istediği anlaşılmaktadır. İptal dilekçesini mevcut maden nizamnamesinin altıncı maddesine dayandırarak 21 Ekim 1912 Pazartesi günü Ticaret ve Ziraat Nazırlığına vermiştir. 21 Ekim 1913 Salı günü verilen dilekçe görüşülmüştür ancak Hacı Ali Paşa bu sırada vefat etmiştir. Bu gelişme üzerine madenin imtiyaz ihalesinin tekrar görüşülmesi için Maden Nazırlığına yazı yazılmıştır. Maden Nazırlığında yapılan görüşmeye göre 2 Temmuz 1905 ve 11

²⁹⁰ (BOA), (MV), 64-21, s. 1.

²⁹¹ (BOA), (BEO), 499-37406, s. 1-2.

²⁹² (BOA), (ŞD), 523-49, s. 1-6.

²⁹³ (BOA), (BEO), 2569-192660, s. 1-4.

Temmuz 1905 tarihli fermanlara göre antimon madeninin yüz hissesinden altmış beş hissenin merhum Hacı Ali Paşa'nın mirasçılara, yirmi beş hissenin İngiliz Mösyö Şarl Layen'e, beş hissenin Yusuf Ziya Bey'e, beş hissenin ise Ali Rıza Bey'e verilmesine karar verilmiştir. Maden Nazırlığınca belirlenen maden imtiyaz ruhsatnamesinin şartlarını yerine getirmeyen kişilerin imtiyazlarının bu nizamnamenin elli dokuzuncu ve altmışıncı maddelerine göre feshedileceği belirtilmiştir.²⁹⁴ Yine aynı görüşmede, 20 Ağustos 1905 tarihinde alınan karara göre imtiyaz sahiplerinin Hicaz demir yolu için yüz Osmanlı lirası ödeme yapacakları şartı da bildirilmiştir.²⁹⁵ Ayrıca 26 Ağustos 1905 tarihli maden imtiyazı şartlarına göre imtiyaz sahiplerinden Darülaceze, Daruşşafaka ve Darüleytam için yüzer Osmanlı lirası alınması kararı kendilerine tebliğ edilmiştir.²⁹⁶

Osmanlı maden ihalelerinde normal gelişen bir dava örneğine göre, 20 Kasım 1909 Cumartesi günü Dahiliye Nezareti dairesinde yapılan başka bir ihaleye tanık olmaktadır. İvrindi nahiyesi Kaleoba ve Bağlılar karyelerinde bulunan antimon madeninin doksan dokuz sene müddetle %24 hissesinin Balıkesirli Edhem Efendi'ye ve %66 hissesinin de Meryem Kulu Efendi'nin biraderi Pervanet Efendi ve hemşiresi Makrohi Hanım'a bir kez olmak üzere yüz adet Osmanlı altını mukabilinde verildiği görülmektedir. İmtiyaz şartnamesi ise Orman ve Maden Nazırlığı tarafından hazırlanarak imtiyaz sahiplerine sunulmuştur.²⁹⁷

İmtiyaz hisselerin devrine dair hem vefat hem de feragatla ilgili bir örnek ihale örneği ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. 15 Mayıs 1912 Salı günü gerçekleştirilen bir imtiyaz ihalesinin Harisantos Efendi ve ortaklar ile kazandığı görülmüştür. Kendilerine, Maden Nazırlığınca tanzim edilen mazbata, mukavele, şartname layihaları ve haritalarıyla beraberce teslim edilmiştir. Söz konusu İvrindi antimon madeniyle ilgili Jean Lorando, 5 Aralık 1912 tarihinde Nafia ve maliye dairesine bir dilekçe yazmıştır. Yazılan dilekçeyle Harisantos'un vefatı haberi bildirilmiştir. Bu durum karşısında madenin işletme ruhsatının iki kıtası Jean Lorando ve Tarifun Basmacı'ya kalmıştır. Tarifun Basmacı da madende bulunan hisselerini, Hariciye Nezareti komisyonu huzuruna çıkararak Jean Lorando'ya terk ve ferağ ettiğini bildirmiştir. Meclis-i Vükela'nın 29 Kasım 1885 tarihli bir kararı emsal göstererek, bu antimon madeninin mülkiyet ve tasarruf hakkını Jean Lorando'ya devrettiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmelerden sonra neticede antimon madeninin işletme imtiyazı sahipleri Hüdâverioğulları, Yorgi, Kostı, Yonaki ve Jean Lorando olmuştur.²⁹⁸

²⁹⁴ (BOA), (BEO), 4327-324452, s. 1-4.

²⁹⁵ (BOA), (BEO), 2646-198431, s. 1-2.

²⁹⁶ (BOA), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1001-51, s. 1-5.

²⁹⁷ (BOA), (BEO), 3665-274805, s. 1-2.

²⁹⁸ BOA), (ŞD), 3109-100, s. 1-4.

Arşiv belgelerinde, maden ihalesini kazanıp da akabinde gerekli şartların sağlanamamasından ötürü iptal edilen ihaleler de görülmektedir. 4 Aralık 1914 tarihinde Karesi sancağı, İvrindi nahiyesinde Büyük Yenice ve Korucu bölgeleri içerisinde bulunan antimon madeni imtiyazı için yapılan bir ihale buna örnek teşkil etmektedir.

Yapılan ihaleye Hacı Ali Paşa ve ortakları katılmış ve maden arama ve işletme imtiyazını kazanmışlardır.²⁹⁹ Hacı Ali Paşa ve ortaklarının maden imtiyaz şartnamesindeki gerekli koşulları sağlayamadıkları gerekçesiyle antimon madeni arama ve işletme ruhsatları iptal edilmiştir.³⁰⁰

4.6. İvrindi Nahiyesindeki Antimon Madeni Sahibinin Mirası

Osmanlı Devleti'nde işletilen maden ocağı sahipleri devlet tarafından verilen imtiyazlar nedeniyle yabancı devletlerin tebaasından olabilmekteydi. İmtiyaz sahiplerinin vefat etmeleri sebebiyle ocaktaki hakları miras olarak varislerine kalmaktaydı.

15 Aralık 1892 tarihli Fransızca yazılmış bir arşiv belgesine göre; Jean Lorando adlı bir şahsın varisçilerinden olan Marie Marquise de Bridien tarafından Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Said Paşa'ya 6 Aralık 1892 tarihli, bir dilekçe yazılmıştır. Bu dilekçede Marquise de Bridien daha önce Fransız Büyükelçiliği aracılığıyla kendilerinden bir talepte bulunduğunu ifade etmiştir. Bu taleplerinin, İvrindi antimon madeninde imtiyaz sahibi olan Lorando'un ölümü dolayısıyla, ocağın imtiyazının varislerine miras olarak devredilmesi hususuna dair olduğu belirtilmiştir.³⁰¹

Marquise, öncesinde kendilerine Dışişleri Bakanlığınca kurulan bir komisyonda, talep ettikleri bu hakların tanınmış olduğunu hatırlatmıştır. Akabinde ise Bakanlar Kurulu'nun meseleyi ele alıp değerlendirdiğini ve ellerinde yeterli bilgi olmadığından hemen bir karar veremediklerini de vurgulamıştır. Ardından Bakanlar Kurulu'nun Maden Nazırlığından konuyla ilgili bilgi istemiş olduğunu ve gelen raporun Lorando'nun varislerinin beklentilerini karşılamadığını ifade etmiştir. Böylece Jean Lorando'nun uzun süredir sahip olduğu imtiyaz haklarının göz ardı edildiği iddiasında bulunmuştur.³⁰²

Marquise de Bridien henüz Bakanlar Kurulu'ndan karar çıkmadan önce, Lorando'nun mirasçılara, doğrudan veya Fransız Büyükelçiliği aracılığıyla durumu ifade etmeleri için fırsat tanınmasını ve gerekli sürenin verilmesini istemiştir.³⁰³

²⁹⁹ (BOA), (ŞD), 3122-59, s. 1-22.

³⁰⁰ (BOA), (BEO), 4327-324452, s. 1-4.

³⁰¹ (BOA), Hariciye Nezareti İstişare Odası, (HR. HMŞ.İŞO), 178-19, s. 1.

³⁰² (BOA), (HR. HMŞ.İŞO), 178-19, s. 2.

³⁰³ (BOA), (HR. HMŞ.İŞO), 178-19, s. 2.

4.7. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madeninin Devir Fesih İşlemleri

Osmanlı Devleti'nde maden işletme ruhsatı ve imtiyazı alan kişi veya kurumların, belli bir süre madeni işlettikten sonra çeşitli sebeplerle maden işletmesini başka kişi veya kurumlara bırakmasına maden devir işlemi denilmektedir. Maden devir işlemleri, mirî arazide mutasarrıf olan kişinin, toprak üzerindeki tasarruf hakkını devlet izniyle bedelli veya bedelsiz bir şekilde başkasına devretmesidir.³⁰⁴ Yapılan devir işlemi sonucunda maden işletmesinin bütün hakları, gelirleri, giderleri ve borçları maden işletmesinin yeni sahibine geçerdi. Osmanlı Devleti hukuk sisteminde, maden ruhsatında belirtilen vergi ve harçların ödenmemesi sonucunda maden ruhsatnamesi veya imtiyazı iptal edilir ya da başka bir kişi veya kuruma verilirdi.³⁰⁵

Osmanlı Devleti, maden işletmelerinin düzenli bir şekilde işletilmesi için çeşitli tarihlerde maden nizamnameleri hazırlamıştır. Hazırlanan maden nizamnamelerinde madenlerin devir ve fesih işlemleri kanunlarla belirli bir düzene konulmuştur. 1906 maden nizamnamesine göre; ruhsatname sahipleri işlerini takip etmezse, altı içerisinde fermanlarını almazlarsa, ruhsatnameleri hükümsüz olurdu. Fermanı almayanlar için tebligatta bulunulur, yine almazlarsa imtiyazları feshedilirdi. Mültezimle vilayet ve mutasarrıflık arasındaki herhangi bir ihtilaf yaşanması durumunda, ruhsatname Orman, Maden ve Ziraat Nazırlığı, ikinci derecede Şûrâ-yı Devlet tarafından feshedilirdi.³⁰⁶ Maden arama ruhsatını almış kişinin memleketin güvenliğine tehdit oluşturacak bir tutumu olduğunda durum vilayet memuru tarafından üst mercilere haber verilir ve yapılan araştırma sonucu suçu sabit olursa, arama ruhsatnamesi iptal edilirdi. Ruhsatnamesi iptal edilen şahıs, bundan ötürü masraflarının tazmin edilmesine yönelik iddiada bulunamazdı.³⁰⁷

Maden işletme hakkına sahipken devlette memuru olanların, işletme hakkı feshedilirdi. Maden nizamnamesinde bu hüküm, görevi ve derecesi fark etmeksizin devlet memurlarının ve akrabalarının görevli buldukları yerlerde maden imtiyazına sahip olamayacağı şeklinde belirtilmişti.³⁰⁸

İlgili maddeye göre, maden işletim izni verilen mültezimlerin, ruhsatlarının bedelini vaktinde tahsil etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bunların şahsen ya da ortak olarak üretim izni aldıkları madenleri farklı başka madenler ile birleştirme haklarının

³⁰⁴ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2016, s. 161.

³⁰⁵ Cin. a.g.e. s. 163.

³⁰⁶ a.g.e., s. 501.

³⁰⁷ a.g.e., s. 501.

³⁰⁸ a.g.e., s. 503.

bulunmadığı da ifade edilmiştir. Aksi hareket edenlerin işletme ruhsatlarının ve kazanmış oldukları ihalelerinin iptal edileceği de yer almıştır.³⁰⁹

Madeni teslim alan mültezim iki yıl içinde madeni açmaya ve imal etmeye mecburdu. Belirlenen sürede imalat başlamazsa altı aylık bir süre daha tanınır ve hemen işi başlatması gerektiği kendisine bildirilirdi.³¹⁰

Yukarıda da bahsedildiği gibi, ruhsatname ve işletme ihalesinde olduğu gibi, fesih için de belirli bir prosedür uygulanırdı. Mültezim madenin kendisine teslim edilmesinden sonra iki yıl maden ocağını açmadan bekletirse altı ay daha müddet tanınırdı. Bu sürenin sonunda yine imalat başlamadıysa ihalenin feshedileceği kendisine yazılı olarak bildirilirdi. Mültezim, bu tebliğe rağmen yine maden ocağını işletmeye başlamazsa, üç ay içerisinde Şûrâ-yı Devlet'e gerekçesini bildirmek için süre tanındığı kendisine yazılı olarak bildirilirdi. İhtarnamenin yazılı olarak tebliğ edildiğine dair kendisinden ilmühaber de alınırdı. Tanınan süre zarfında başvuruda bulunmazsa veya müracaat edip de mazereti kabul olunmazsa, Şûrâ-yı Devlet tarafından ihalenin feshedilmesine karar verilirdi. İcraya feshin gerçekleştirildiği bilgisi verilirdi, merkezde ve madenin bulunduğu bölgede de gazeteler aracılığıyla üç defa ilan edilirdi.³¹¹

Mücbir sebepler dışında maden işletmesi bir yıl işletilmemesi durumunda Maden İdaresi tarafından zaruri incelemelerin yapılmasından sonra üretime tekrar başlanması için belirli bir süre tanınırdı. Bunun sonunda maden yine işletilmeyip atıl bırakılırsa feshedilirdi.³¹² İhalenin terk edilmesi, feshedilmesi ve yahut müddetinin geçmesi durumunda mültezimler tazminat, vergi ve yükümlülüklerini yerine getirmeye mecburdurlar. Devlet, eski mültezimlere ait alet ve edevat gibi eşyaların da bedelini tahsil ederdi.³¹³

İvrindi nahiyesinde bulunan Antimon madeninin devir işlemleri ile ilgili Osmanlı arşivinde bulunan ve 8 Ağustos 1915 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nazırlığına yazılan dilekçeye göre, yüz yirmi dönümlük antimon madeni için ihale yapılmıştır. Yapılan ihaleyi Osmaniye'den Vasil Dimaki ile kız kardeşi Anna kazanmıştır. Dilekçede sahibi oldukları antimon madeninin iki hissesini Osmaniye'de tüccar olan terzi Andrey ve Akyazı Efendi'ye devredeceklerini bildirmişlerdir. Yapılan araştırmalar sonucunda söz konusu iki hissenin devrinde bir sakınca olunmadığı kendilerine bildirilmiştir ve belirtilen hisselerin devir işlemi tamamlanmıştır.³¹⁴

³⁰⁹ a.g.e., s. 507.

³¹⁰ a.g.e., s. 514.

³¹¹ a.g.e., s. 514.

³¹² a.g.e., s. 521.

³¹³ a.g.e., s. 522.

³¹⁴ (BOA), (BEO), 4369-327650, s. 1-4.

8 Ağustos 1917 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nazırlığına yazılan dilekçeye göre; İvrindi Dağı'nda bulunan antimon madeninin 30 Aralık 1913 tarihli fermana göre yedi hissesinden bir hissesinin Yorgi Sivastopol'a ait olduğu belirtilmiştir. Galata Mahkemesi'nde görülen davaya göre Yorgi Sivastopol'un 26 Haziran 1912 tarihli vasiyetine göre, İvrindi Dağı'nda bulunan antimon madenine ait olan hissesini kızı Çakır Mariya ile kız kardeşi İstefaniye'ye bıraktığı belirlenmiştir. Yazılan vasiyet neticesinde Maden Nazırlığına antimon madeninin imtiyaz hissesi Yorgi Sivastopol'un kızı Çakır Mariya ile kız kardeşi İstefaniye arasında paylaştırılmıştır. Ardından Mariya ve İstefaniye'ye devri yapılmıştır.³¹⁵ Devir işlemleri tamamlandıktan sonra 30 Ağustos 1917 tarihinde Galata Mahkemesi'nde görülen davaya göre; toplamda yüz yirmi dönüm olan antimon madeni 30 Aralık 1913 tarihli ferman esas alınarak on altı tam, on altı kesir şeklinde parçalanmıştır. Parçalanan antimon madeninin yedi hissesinden bir hissesinin vefat etmiş olan Yorgi Sivastopol'un kızları Çakır Mariya ve İstefaniye'ye ait olduğu teyit edilmiştir. Belirtilen antimon madeninin ruhsatnamesinin Çakır Mariya ve İstefaniye'ye verilebilmesi için öncelikle madenin yıllık işletim ücretinin maden Nazırlığına tahsil edilmesine karar verilmiştir.³¹⁶ 6 Kasım 1917 tarihli arşiv belgesinden edinilen bilgiye göre, Çakır Mariya ile İstefaniye, antimon madenindeki hisselerinin bir kısmını daha sonra Sakrat İlyadi'ye ferağ etmişlerdir.³¹⁷

4.8. İvrindi Nahiyesinde Bulunan Antimon Madeni Konulu Mahkemeler

Osmanlı Devleti'nde maden ocaklarının açılması çalışmalarıyla birlikte; madenlerin tanınması, sınıflandırılması, imtiyaz sahiplerinin belirlenmesi, ihale, miras, mülkiyet, vergi ve güvenlik gibi pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Maden işletmelerinde çıkan sorunların çözümü için çeşitli mahkemeler kurulmuştur. Kurulan mahkemelerde İslam hukuku, Gayrimüslim hukuku ve maden bölgesindeki hukuk kuralları sentezlenerek madenlerin sorunları çözülmeye çalışılmıştır.

İslam'da yabancılara imtiyaz konusu ise tartışmalı bir durumda oluşturmuştur. Bazı görüşlere göre, devlet başkanı zimmilerin Müslüman bir ülkede maden işletmesine izin vermez, bazılarının göre ise devlet başkanının izniyle zimmiler ve harbiler maden işletebilirler.³¹⁸ Hamza Aktan izin verilebilir diyenlerin, İslam'da arazi ve ona bağlı doğal kaynakların kullanımı konusunda, kamu yararına uygun olması durumunda

³¹⁵ (BOA), (BEO), 4482-336125, s. 1-4.

³¹⁶ (BOA), (BEO), 4482-336125, s. 1-4.

³¹⁷ (BOA), (MV), 210-21, s. 1-2.

³¹⁸ Aktan, a.g.e., s. 90.

yabancılar tarafından işletilmesinde bir mahsur bulunmadığı görüşünde olduklarını belirtmektedir.³¹⁹

Maden işlerinin geri kalmaması amacıyla maden davaları, maden eminleri ve şeriat aracılığıyla görülmüştür. Bu bağlamda görülen davalara örnek olarak 1874 tarihinde Karesi vilayeti İvrindi kazasında bulunan antimon madeninin çıkarılması için Lorando'ya ruhsat verilmiştir. Yapılan anlaşmaya göre Mösyö Jean Lorando'ya antimon madeninden yıllık 2000 ton maden cevherinin aranması, çıkarılması ve ihraç edilmesine izin verilmiştir. Bu olayla ilgili verilen dilekçede, Mösyö Jean Lorando kendisinin çok sayıda zorlukla karşı karşıya kaldığını ve zarara uğradığını belirtmiştir. Mösyö Jean Lorando'nun madenden çıkardığı 2200 ton antimon cevherinin Hüdaverdi oğulları tarafından zorla elinden alındığını bildirmiştir.³²⁰

2 Kasım 1885 tarihli arşiv belgesine göre; yine İvrindi'de bulunan Büyük Yenice bölgesindeki antimon madeni arama hakkının kendilerine ait olduğunu iddia ederek Hüdaverdioğlu Avram Maden Nazırlığı aleyhine dava açmıştır. Meclis-i Vükela'da görülen davada asıl arama hakkının Fransız tüccar Lorando'nun Trifun Basmacidis'in şirketine sermayedar olarak girmesinden dolayı çıkarılan madenin Terikon Basmacidis ile Lorando'ya teslim edilmesine karar verilmiştir.³²¹

6 Nisan 1886 tarihinde görülen benzer bir davaya göre, Karesi vilayeti İvrindi nahiyesinde bulunan antimon madeninin ortakları olan Trifun ve Hüdaverdi Beyler, aralarında ortaya çıkan anlaşmazlık için Ticaret Nazırlığına başvuruda bulunmuşlardır. Verilen dilekçe gereği Ticaret Nazırlığında görülen davaya göre, Hüdaverdi oğullarının maden imtiyaz ruhsatnamesi şartlarına göre haklı olduğu belirtilmiştir. Hüdaverdi oğlu Avram'ın iddiasına göre, Trifun Basmacı anlaşmada belirlenen şartların dışında madende hırsızlık yapmıştır. Kosti Dimaki ve Yorgi Sivastopulos'a belli bir hisse ruhsatı verildikten üç ay sonra Trifun'un, ruhsatnamede kendisine verilen payın dışında gelir elde etmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ve fazladan gelir elde ettiği payı, ortağı Mösyö Lorando'ya verdiği anlaşılmıştır. Avram, vermiş olduğu dilekçede maden gelirlerinin maden ruhsatnamesinde belirtilen şekilde pay edilmesini istemiştir. Mahkeme sonuçlanıncaya kadar maden gelirlerinin Ticaret Nazırlığına gönderilmesi beş kişinin oy birliği ile kabul edilmiştir. Mahkeme, imtiyaz ve arama ruhsatname şartlarına göre söz konusu madene, Trifun ve Mösyö Lorando'nun ortak olup olmayacağını belirlemesi için araştırma yapılmasına karar vermiştir.³²²

³¹⁹ Aktan, a.g.e., s. 85.

³²⁰ (BOA), (BEO), 72-5386, s. 1-4.

³²¹ (BOA), Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti (HR.UHM), 243-3, s. 1-18.

³²² (BOA), (MV), 8-4, s. 1-2.

6 Kasım 1892 tarihinde Meclis-i Vükela'da görülen bir davada Karesi sancağı İvrindi nahiyesinde bulunan iki antimon madeninın işletme ruhsatı ve arama ruhsatı verilen Fransız Mösyö Lorando ile Hüdaverdi oğullarının davası, Hariciye Nezareti müsteşarı Peder Bey başkanlığındaki komisyonca görüşülmüş ve bu konu kaleme alınmıştır. Görüşülen dava sonucunda adı geçen maden ruhsatnamesinin ortakları arasında ağız dalaşı yapıldığından dolayı maden arama ve işletme ruhsatlarının iptaline karar verilmiştir. Dava sonucunda verilen iptalin Orman, Maden ve Dahiliye Nazırlıklarına bildirilmesine karar verilmiştir.³²³

Söz konusu şahıslar arasında uzun yıllardır süregelen dava 2 Aralık 1894 tarihinde tekrar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Karesi sancağı İvrindi nahiyesinde bulunan iki antimon madeninın işletme ruhsatı ve arama ruhsatı verilen Trifun Basmacı, Fransalı Mösyö Lorando ile Hüdaverdi oğulları İbrahim Efendi ve biraderleri arasında önceden cereyan eden olaylar araştırılıp farklı görüşler alınmıştır. Yapılan araştırma neticesinde, 23 Eylül 1891 tarihli antimon madeninın ruhsatı esas alındığında maden işletme hakkının Trifun Basmacı, Yorgi ve Kosti adlı kişilere verilmiş olduğu tespit edilmiştir. Trifun Basmacı ve ortaklarının buna dayanarak Hüdaverdi oğullarının madende bulunan haklarını yok saydıkları görülmüştür. Hüdaverdi oğullarının vermiş oldukları dilekçe neticesinde tekrar araştırma yapılmıştır. Maden Nazırlığına yapılan yeni araştırma neticesinde antimon madeninde bulunan yüz yirmi hisseden yetmişinin Hüdaverdi oğlu İbrahim Efendi ve kardeşlerine geri kalan elli hissenin ise Trifun Basmacı, Yorgi Sivastopol ve Kosti Dimaki adlı kişilere verilmesine karar verilmiştir.³²⁴

Osmanlı'da çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen askerî seferler esnasında ordunun geçtiği güzergâhlarda maden bölgeleri bulunabilmekteydi. İşletilmekte olan bu madenlerin askerlerin geçiş yollarında engel teşkil edip etmediğine dair tetkiklerin yapıldığı da görülmektedir. Bu yönde 29 Mart 1889 tarihli bir arşiv belgesine göre, İvrindi nahiyesi Büyük Yenice karyesinde bulunan antimon madeninın işletim ve idaresinde askerî açısından bir mahzur olup olmadığı tetkiki için Erkan-ı Harbiye Kolağası Kadri Efendi'nin memur edildiği görülmektedir.³²⁵

Osmanlı Devleti'nde yapılan maden ihalelerinde bazen memurların ihaleye fesat karıştırdıkları da görülmektedir. 24 Eylül 1894 tarihinde Karesi sancağı vakıf muhasebecisi Halid Bey adına dava açılmıştır. İddiaya göre Halid Bey, 1890 senesinde bir mutasarrıfa vekâlet ettiği ve aşar ihalesi memuriyetinde bulunduğu sırada Bezzaz Hafız Hakkı Efendi'ye beş bin kuruşluk emlak karşılığında, yüz bin kuruşluk aşar ihale

³²³ (BOA), (MV), 72-21, s. 1-2.

³²⁴ (BOA), (DH.MKT.), 1359-90, s. 1.

³²⁵ (BOA), Yıldız Mütevevni Maruzat (Y.MTV.), 38-29, s. 1-4.

ederek hazineyi zarara uğratmıştır. Açılan dava neticesinde Halid Bey'e kanuni yaptırımların uygulanmasına karar verilmiştir.³²⁶

Maden ihale sürecinde bazı belirsiz konuların görülen davalarda netleştiğine rastlanmaktadır. 1 Aralık 1909 tarihinde Maliye Nazırlığına yazılan dilekçeye göre; Karesi sancağına tabi İvrindi nahiyesinin Kaleoba ve Yağlılar köylerinde bulunan antimon madeninin arama, çıkarma ve işletme ruhsatı, doksan dokuz seneliğine Edhem, Pervanet ve eşi Makruhu Hanım'a verilmiştir. Verilen ruhsatta maden arazisinin yedi yüz dört dönüm olduğu belirtilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda maden bölgesinde on yedi dönüm verimsiz arazi de tespit edilmiştir. Bu arazilerin maden ruhsatında olup olmadığının belirlenmesi için Orman ve Maden Nazırlığına başvurulduğu belirlenmiştir. Orman ve Maden Nazırlığına yapılan araştırmalar sonucunda belirtilen maden bölgesinin ruhsatının bin yedi yüz dört dönüm olduğu belirlenmiş olup söz konusu verimsiz olan on yedi dönümlük arazinin de belirlenen maden arazisinin içinde olduğu belirtilmiştir.³²⁷

³²⁶ (BOA), (DH.MKT.), 288-70, s. 1-4.

³²⁷ (BOA), Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.), 37-23, s. 1-4.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İlk Çağ'dan itibaren insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan maden cevheri Osmanlı Devleti için de önemli olmuştur. Çünkü devletlerin gelirlerini artırması bakımından madenler her zaman önemli yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'nde maden yatakları, kuruluştan itibaren devletin refah ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti topraklarındaki maden cevherlerini yer altından çıkarmak için dönemine göre çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde toplam antimon madenlerinin %72'sinin Batı Anadolu bölgesinde Hüdavendigâr vilayetinde bulunduğu görülmüştür. Hüdavendigâr vilayetindeki antimon madeni ocaklarının da %54'ü İvrindi nahiyesinde yer almıştır. Bu da tüm ülke topraklarına oranlandığında yaklaşık %39'a tekabül etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde maden mülkiyeti ve işletme usullerinin oluşumunda şerî ve örfî hukuk etkili olmuştur. Şerî hukukun yanı sıra şeriatın kapsamına girmeyen konularda ise hükümdarın kanun koyma yetkisi olmuştur. Osmanlı Devleti maden ocaklarının işletilmesine yönelik şartlara göre; 1856 yılı Maden Kanunnamesi, 1861 Maden Nizamnamesi, 1869 Maden Nizamnamesi, 1887 Maden Nizamnamesi ve 1906 Maden Nizamnamesi gibi dönem dönem düzenlemeler yapmıştır.

Bu nizamnamelere bakıldığı zaman, ülke topraklarında bulunan maden ocaklarının boş kalmaması için işletmecilere çeşitli kolaylıklar sağlandığı ve bazı ayrıcalıkların tanındığı görülmüştür.

Nizamnamelerde, çalışmamızın konusu olan antimon maden ocaklarının mülkiyet hakkının diğer madenler gibi Osmanlı Devleti'ne ait olduğu vurgulanmıştır. Bu madenlerin işletilmesi için gerekli olan işletim ruhsatının yani imtiyaz hakkının sadece Osmanlı tebaasına değil aynı zamanda yabancı şahıslara ve şirketlere de tanındığı anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde antimon madeni işletmeleri emanet, iltizam, ihale ve malikane usulleri ile işletilmiştir. Madenler; kullanım amaçları, maden çeşitleri, bulunmuş oldukları yerlerin özellikleri, devletin belirlemiş olduğu stratejisine ve zamana göre değişik şekillerde işletilmiştir. Madenlerin işletim şekillerinin belirlenmesinde ise sermaye miktarı önemli bir yere sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde son dönemde meydana gelen savaşların ve saldırıların Anadolu'da yol açtığı güvenlik sorunlarının maden ocaklarına olumsuz etkileri

olmuştur. Söz konusu yaşanan bu olumsuz olaylar neticesinde, maden ocaklarını büyük hasara uğramıştır. Bu da üretim faaliyetlerinin yavaşlamasına yahut sonlanmasına, madencilerin gasp edilmesine, öldürülmesine ya da firar etmesine neden olmuştur.

Madenler işlenen cevherin maddi değeri nedeniyle eşkıyaların her zaman ilgisini çekmiştir. Eşkîya grupları genellikle madenlerin nakledilmesi esnasında baskınlar yaparak maden ocaklarına büyük zarar vermiştir. Bu durum karşısında ise Osmanlı Devleti nakliye yollarında çeşitli tedbirler alınarak yolların güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Eşkîyalar doğrudan maden ocaklarına da baskınlar yaparak işletme sahiplerinden haraç almışlardır. Maden ocakları, saldırılara karşı madende çalışan işçilerden, maden ocağının bulunduğu yöredeki insanlardan veya askerî kesimden oluşturulan güvenlik görevlileri tarafından korunmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde maden işletme ruhsatı ve imtiyazı alan kişi veya kurumların hangi süre ve hangi şartlarda işlettikleri, madenlerde kimlerin çalıştığı ve çalışma koşulları, maden işletmesinde gerekli olan malzemeler, madenlerin ihale, devir, fesih gibi işlemlerinin hangi koşullara bağlı gerçekleştirildiği ve konuyla ilgili dava örnekleri bu çalışmada detaylıca yer almıştır.

Arşiv kayıtlarına göre İvrindi bölgesine ait ilk antimon madeni kaydı 1 Şubat 1885 tarihlidir. Arşiv kayıtları incelendiğinde İvrindi bölgesine ait antimon madeni ile ilgili toplam 57 belge olduğu görülmüştür. Belgeler imtiyaz, ihale, miras, devir ve fesih işlemleri ile maden anlaşmazlıklarından meydana gelen dava konularını içermektedir. Maden ihalelerinin sonuçsuz kaldığı, işletim ve imtiyaz hakkının kimseye verilmediği davalar da bulunmaktadır.

Görülmüştür ki antimon maden ocaklarına da Osmanlı Devleti diğer madenlerde belirlediği esasları uygulamıştır. Ruhsatname isteyen yabancı devletlere de aynı esaslara göre maden işletme ruhsatları verilmiştir. Antimon cevherinin ülke içinde kullanılmasının yanı sıra ülke dışına satışının da yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin, madenleri kendisi işlettiği gibi, kendi vatandaşlarına ve yabancı kişi ve şirketlere de maden işletme hakkı verdiği görülmektedir.

Bazı davalar incelendiğinde İvrindi nahiyesinde bulunan antimon madenlerinden imtiyaz sahiplerinin, Hicaz demiryolu için yüz Osmanlı lirası ödeme yaptığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde antimon madeninin yıllık satış gelirinin %5'i Darülaceze kurumuna verilirdi. İvrindi maden ocaklarında bulunan imtiyaz sahiplerinden

Darülaceze, Daruşşafaka ve Darüleytam için yüzer Osmanlı lirası alınmasına dair davalar da çalışmada yer almıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada ele alınan İvrindi antimon madeni işletmeleri İvrindi nahiyesini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden gelişimine katkı sağlayacaktır. Antimon madenlerinden elde edilen gelir ile sosyal, kültürel, ekonomik ve dini hayatta önemli bir yere sahip olan cami, yol, medrese, han, hamam, çeşme, külliye, kervansaray ve Darülaceze, Darüleytam, Daruşşafaka benzeri çeşitli vakıfların gelişimine katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi (C.), Darphane (DRB.), 28/1360.
(BOA), DVNSNZAMd: Kanunname-i Arazi Defteri (Muhtelif ve Mütenevvi Defterler 75), 40.
(BOA), Dahiliye (DH), Hukuk (H), 29-1, s. 1-4.
(BOA), Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 2949-29, s. 1-2.
(BOA), (ŞD), 523-49, s. 1-6.
(BOA), (ŞD), 3109-100, s. 1-4.
(BOA), (ŞD), 3122-59, s. 1-22.
(BOA), (ŞD), 3208-16, s. 1-13.
(BOA), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1001-51, s. 1-5.
(BOA), (DH.MKT.), 288-70, s. 1-4.
(BOA), (DH.MKT.), 1359-90, s. 1.
(BOA), Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.), 37-23, s. 1-4.
(BOA), (DH. MUI.), 48-63, s. 1-12.
(BOA), Yıldız Mütevenni Maruzat (Y.MTV.), 38-29, s. 1-4.
(BOA), Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti (HR.UHM), 243-3, s. 1-18.
(BOA), Hariyice Nezareti İstişare Odası, (HR. HMSŞ.İŞO.), 178-19, s. 1-3.
(BOA), İrade (İ), İmtiyaz ve Mukavelat (İ.İMT.), 1-9,350/90, s. 1310-1334.
(BOA), (İ), Orman ve Maadin (İ.OM.), 1-15, 1311-1329.
(BOA), Yıldız (Y.), Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK. OMZ.), 2/56, s. 1-20.
(BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 14-58, s. 1-2.
(BOA), (MV), 3-85, s. 1.
(BOA), (MV), 8-4, s. 1-2.
(BOA), (MV), 18-2, s. 1-2.
(BOA), (MV), 64-21, s. 1.
(BOA), (MV), 72-21, s. 1-2.
(BOA), (MV), 210-21, s. 1-2.
(BOA), Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezaretleri (T) Defterleri (D), 1753, s. 97.

(BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4137-310206, s. 1-2.

(BOA), (BEO), 4482-336125, s. 1-4.

(BOA), (BEO), 4369-327650, s. 1-4.

(BOA), (BEO), 4327-324452, s. 1-4.

(BOA), (BEO), 3665-274805, s. 1-2.

(BOA), (BEO), 2646-198431, s. 1-2.

(BOA), (BEO), 2569-192660, s. 1-4.

(BOA), (BEO), 499-37406, s. 1-2.

(BOA), (BEO), 72-5386, s. 1-4.

Araştırma Eserleri

Ahmet Hamdi (1922). Bulgardağı madeni, *Türkiye İktisat Mecmuası*, 5, 129-131.

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihi II*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Akgündüz, A ve Cin, H. (1995). *Türk hukuk tarihi I*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı kanunnameleri ve hukukî tahlilleri*, İstanbul: FEY Vakfı.

Aktan, H. (1986). *İslam'da madenlerin hukukî statüsü*, Erzurum: Erzurum Üniversitesi Yayınları.

Altunbay, M. (2002). Klasik dönemde Osmanlı'da madencilik. İçinde Türkler Ansiklopedisi, (Cilt. 10, ss. 791-801). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Altunbay, M. (2010). *Osmanlı Devleti'nde bir maden işletmesinin tarihi süreci: Sidrekapsi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Anhegger, R. ve İnalçık, H. (1956). *Kanûnâme-i sultânî ber muceb-i örfî Osmanî*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Anıl M. ve Merey, N. (1991). *Türkiye maden mevzuatı I-II*, İstanbul: Tan Matbaası.

Antimuan. 05 Ocak 2022 Tarihinde <https://www.mta.gov.tr/v3.0/metalik-madenler/antimuan> adresinden erişildi.

Arıcan, E. (2004). *Mysia Panormos'tan Bandırma*, Bandırma: İlkhaber Yayınları.

Arıkan, Z. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ihracı yasak mallar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Aslan, A. (1988). Osmanlı İmparatorluğu maden teşkilatında serbestiyet sistemi. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 43, 58-61.

Aydüz, S. (2011). Osmanlı silahları, silah üretim merkezleri ve literatürü tarihi. *Tarih Okulu Dergisi*, 10, 1-37.

Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- Balcı, E. (1994). *Osmanlı maden rejiminde nizamnâmeler dönemi ve imtiyazlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, E. (2001). *19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde maden işletmeleri (Bulgardağı maden işletmesi örneği) 1825-1908*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Balıkesir Heyet-i Merkeziye Karar Defteri, Karar No: 1-3.*
- Balıkesir Valiliği (1999). Balıkesir tarihi. Balıkesir: Balıkesir Valiliği Yayınları.*
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV ve XVI'inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai ekonominin hukukî ve malî esasları, kanunlar I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bayartan, M. (2008). XIX. yüzyılda Osmanlı madenlerinin coğrafi dağılışı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 137.
- Cin, H. (2016). *Osmanlı toprak düzeni ve bu düzenin bozulması*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Çağatay, N. (1942). *Osmanlı İmparatorluğu'nda maden hukuk ve iktisadiyatı hakkında vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Vesikaları.
- Çağatay, N. (1943). Osmanlı İmparatorluğu'nda maden işletme hukuku. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(1), 117-126.
- Çakır, B. (2003). *Osmanlı mukataa sistemi (XVI-XVIII. yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dündar A. (2010). *XIX. yüzyıl ortalarında İvrindi'nin sosyal ve ekonomik durumu: (8276 numaralı temettuat defterlerine göre)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Düstur (Birinci Tertip, Cilt. 2). (1873). İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Düstur (Birinci Tertip, Cilt. 5). (1837). Ankara: Başvekâlet Matbaası.*
- Emanet. 28 Ocak 2022 tarihinde <http://lugatim.com/s/emanet> adresinden erişildi.
- Emek, F. (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş sürecinde İzmir'de madencilik*, Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Erdem, E. (2016). Sanayi Devrimi'nin ardından Osmanlı sanayileşme hamleleri: Sanayi politikalarının dinamikleri ve zafiyetler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 25-28.
- Genç, M. (2000). İltizam. İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 22, ss. 154-158). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Genç, M. (2006). Mukâtaa. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 31, ss. 129-131). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göze, A. (1976). *Maden ve petrol hukukumuz (Ders Notları)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Eğitim Fakültesi Basımevi.
- Güven, A., Kartal, G., Kahvecioğlu, Ö ve Timur, S. (2004). Metallerin çevresel etkileri III. *İstanbul Teknik Üniversitesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Dergisi*, 136, 64-71.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme*. İstanbul: İlgürel Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hezarfen, H. E. (1998). *Telhisü'l-beyan fi kavanin Al-i Osman*. (S. İlgürel, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hut, D. (2012). *Buharlı gemiler çağında Osmanlı deniz ve nehir yolu ulaşımı*. Engin, A. Uçar ve O. Doğan (Ed.), *Osmanlı'da ulaşım içinde* (ss. 71-101). İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları.
- Hüryılmaz, H. (2003). *Antik Dönem'de Balıkesir*. F. Özdem (Ed.), *Bitek kent içinde* (ss. 17-27). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). Çaka Bey. İçinde Diyanet İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 8, ss. 186-188). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnalcık, H. (2000). İmtiyazat. İçinde Diyanet İslâm Ansiklopedisi. (Cilt. 22, ss. 242). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar I Klasik Dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İltizam. 01 Şubat 2022 tarihinde <http://www.lugatim.com/İltizam> adresinden erişildi.
- İhale. 05 Şubat 2022 tarihinde <http://www.lugatim.com/s/ihale> adresinden erişildi.
- Kalabak, A. Y. (2014). Osmanlı'nın son döneminin sosyo-ekonomik buhranları ve malî emperyalizm. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27, 304-326.
- Kansız, A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde bir maden mukataası: XVIII. yüzyılda Karahisar-ı Şarki şaphanesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Karaburçak, H. (2002). *Milli Mücadele'de İvrindi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı tarihi* (6. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Karayaman, M. (2011). Uşak'a demiryolunun gelişi ve sonuçları. CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu, 14-17 Nisan, 2011, İzmir, Uşak-Türkiye: Eds: A. Şişman, T. Baykara and M. Karayaman ss. 763-787.
- Keskin, Ö. (2011). Osmanlı Devleti'nde maden hukukunun tekâmülü (1861-1906). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29, 125-147.
- Köse, A. (1997). *İvrindi ve çevresinin coğrafi etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kurmuş, O. (2008). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Kütükoğlu, M. (1999). *Osmanlı iktisadî yapısı* (2. Cilt). E. İhsanoğlu (Ed.), Osmanlı Devleti tarihi (içinde ss. 512-649). İstanbul: Feza Yayınları.
- Maden (2022). 10 Ekim 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/Maden> adresinden erişildi.
- Mutaf, A. (2003). *Salnamelere göre Karesi (1847-1922)*. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Orhonlu, C. (1984). *Osmanlı İmparatorluğu'nda şehircilik ve ulaşım üzerine araştırmalar*. S. Özbaran (Der.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmanlı Devleti'nde kadı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1995). Başbakanlık Osmanlı arşivi katalogları rehberi. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.*
- Öcal, Y. (2016). *Akdağ Maden-i Hümayun işletmesi örneğinde Osmanlı'da maden işletmeleri (1796-1914)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Ökçün, G. (1997). *İktisat tarihi yazıları*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Özdemir, N. (2006). *Cumhuriyet Dönemi karayolu politikası (1923-1960)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdoğan, M. G. (2021). *Kütahya-Cebrail antimon ocağının kaynak kestirimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özel, O. (2001). *Osmanlı demegrofi tarihi açısından avâriz ve cizye defterleri*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Bülteni.
- Özkaya, Y. (1994). *Millî Mücadele'de Ege ve çevresi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları Yayınları.
- Özön, M. N. (1994). *Büyük Osmanlıca-Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

- Özütopçu, M. A. (1986). *Osmanlı Devleti'nde maden işletmeciliği*. Ankara: Askerî Tarih Bülteni Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı.
- Özvar, E. (2003). *Osmanlı maliyesinde malikâne uygulaması*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pamuk, B. (2006). XVII. asırda Gümüşhane (Canca) maden mukataasına dair bazı bilgiler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30, 167-184.
- Piri Reis bin Hacı Muhammed (t.y.). *Kitab-ı Bahriye*. İstanbul: Kollektif Yayınları.
- Refik, A. (1989). *Osmanlı devrinde Türkiye madenleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sahillioğlu, H. (1962). Bir mültezim zimem defterine göre XV. yüzyıl sonunda darphane mukataaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23, 145-218.
- Sahillioğlu, H. (1989). Altın. İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 2, ss. 534.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sahillioğlu, H. (1995). Emin. İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 11, ss. 112.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Savaş, Ö. (2006). *Çivi yazılı belgeler ışığında Anadolu'da (M.Ö. 2. Bin Yılında) madencilik ve maden kullanımı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı tarih lûgatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sevinç, N. (1978). *Osmanlılarda sosyo-ekonomik yapı I*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sönmez, N. (1997). *Osmanlı dönemi yapı ve malzeme terimleri sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınevi.
- Suraiya, F. (1997). *Türkiye tarihi* (2. Cilt). İstanbul: Cem Yayınları.
- Susam, E. (2010). *Osmanlı sanayileşme hareketleri ve teşvik-i sanayi kanunu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Şafakçı, H. (2013). *Bozkır'da madencilik (1776-1839)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Şafakçı, H. (2011). Sosyo-ekonomik yönleriyle bozkır kazasında Gayrimüslimler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9, 393-419.
- Şemseddin, S. (2017). *Kamus-i Türki Osmanlıca-Türkçe lûgat*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Şimşir, N. (2009). Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Balya kazasının demografik durumu. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8, 155-172.
- Tabakoğlu, A. (2011). *Sultan II. Abdülhamid dönemi iktisadi yapı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Taşçı, F. (2015). *Osmanlı kaynaklarına göre Osmanlı Devleti-Almanya ilişkilerinde madencilik alanındaki faaliyetler (1871-1918)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Taştemir, M. (2012). *Klasik devirde Osmanlı'da kara ulaşımı ve yollar*. V. Engin, A. Uçar ve O. Doğan (Ed.), Osmanlı'da ulaşım içinde (ss. 13-31). İstanbul: Çamlıca Basım Yayınları.
- Telli, S. (1989). *İdare hukuku ve uluslararası hukuk açısından madenler*. Ankara: S Yayınları.
- Tızlak, F. (1993). *XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu madenleri*. Mehmet Ali Ünal (Ed.), Doğumunun 50. yılı ve hizmetinin 10. yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a armağan içinde (ss. 291-305). Isparta: Eser Matbaacılık.
- Tızlak, F. (1997). *Osmanlı döneminde Keban-Ergani yöresinde madencilik (1775-1850)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, M. (1983). Madencilüğümüzün tarihsel gelişimi. İçinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. (Cilt. 14, ss. 47-63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Uçkan, Ö. (1983). *Türk hukukunda madencilğe ilişkin haklar ve bunların ticaret şirketlerine sermaye olarak getirilmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1927). *Kitabeler*. İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2000). *Karesi vilayeti tarihçesi*. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Ünlü, M. (2015). *Türkiye madencilik tarihi*. Lisans bitirme tezi. Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Ünlü, M. (2017). *III. Selim devri Osmanlı Devleti'nde Karaman eyaleti madenleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Varlık, M. B. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda madenlerde çalışma koşulları üzerine bir derleme/deneme. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 2(1), 191-210.

- Yıldırım, İ. (2002). Osmanlı demiryolu politikasına bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 311-324.
- Yılmaz, M. (1990). *Bozkır ve çevresinin tarihi coğrafyası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yorulmaz, Ş. (1994). *Aydın vilayetinde madenler (1850-1908)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yurttaş, H. (2002). Hasankeyf'te Artuklu, Eyyûbî, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemi mimarî eserleri. İçinde *Türkler Ansiklopedisi*. (Cilt. 8, ss. 113). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yüksel, H. (1997). *1776-1794 tarihli maden emini defteri*. Sivas: Dilek Matbaası.

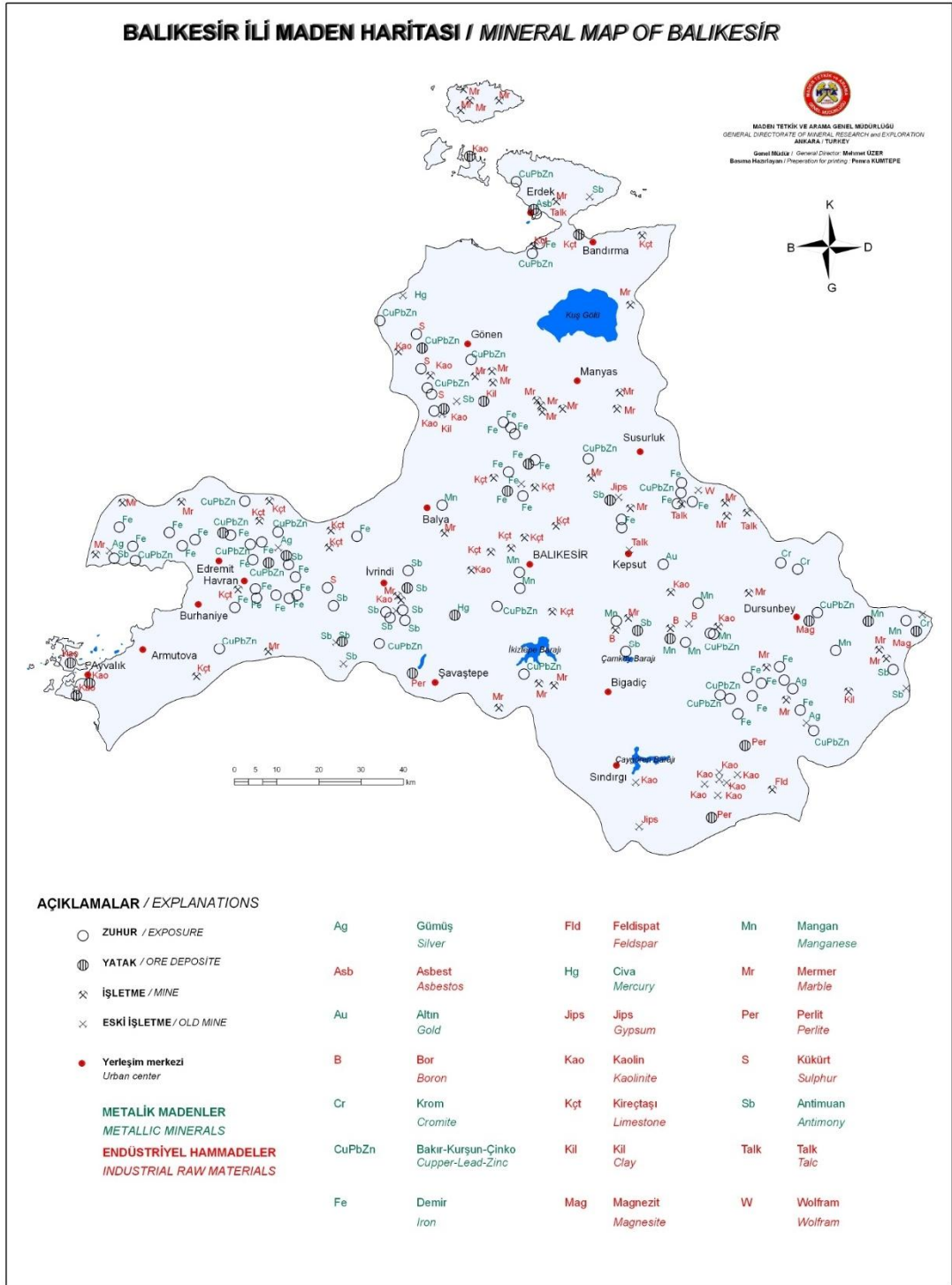

EKLER

Ek 1. Antimon Madeni

Ek 3. Balıkesir İli Maden Haritası

Ek 4. 30 Ocak 1887 Karesi Vilayetinin Haritası

113
17 XII
30284 72

Excellence,

En ma qualité de Représentant de Madame la Marquise de Bridieu, héritière de feu M. Jean Lorando, j'ai l'honneur de faire part à votre Excellence qu'une requête vient d'être adressée par les ayants-droits de la succession Lorando à l'Ambassade de France relativement à la mine d'Autinoine, sise dans le district d'Ivindi, vilayet de Carassi.

Mais comme le Conseil des Ministres est déjà saisi de cette affaire et qu'il peut, d'un jour à l'autre, prendre une décision sans être suffisamment édifié sur les droits des divers intéressés à la dite mine, je prends la liberté, vu l'urgence, de signaler à votre Excellence que le rapport de la

Vos Excellence Saïd Pacha,
Ministre des Affaires Etrangères
etc., etc., etc.

HR.HMS.İŞO. 178/19

2462
(151508)

HR.HMS.İŞO.00178.00019.001

Ek 11. Jean Lorando'nun Mirası 2

Direction des mines qui a été soumis
au Conseil des Ministres méconnaît
absolument les droits acquis depuis
longtemps par feu Mr Jean Lorando.

Je me permets, à ce sujet, de
rappeler à Votre Excellence que la
Commission précédemment instituée au
Ministère des Affaires Etrangères pour
examiner cette question de la mine
d'Arunde, avait, au contraire, reconnu
les droits de Mr Lorando et proposé que
la mine lui fût attribuée.

Je supplie, par conséquent, Votre
Excellence de vouloir bien, dans ses
sentiments d'équité, obtenir du Conseil
des Ministres qu'il accorde aux héritiers
Lorando le temps nécessaire pour
fournir leurs explications, soit directe-
ment, soit par l'entremise de
l'Ambassade de France.

J'ai l'honneur d'être,
de Votre Excellence,
le très-humble et respectueux
serviteur.

P. P. de
Mr Magnan de Brest
Magnan

Constantinople, 6 Décembre 1892

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Uğur ONUR

Doğum Tarihi ve Yeri:

Telefon:

E-mail:

Sorgun/Yozgat

Eğitim Durumu

Derece	Okul	Mezuniyet
İlkokul	Bahçeli ilkokulu	2003
Ortaokul	Kabakum Ortaokulu	2008
Lise	Şehit Abdullah Tayyip Olçok Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi	2011
Ön lisans	Balıkesir Üniversitesi Elektronik Haberleşme Teknolojisi Bölümü	2013
Lisans	Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü	2018
Formasyon	Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi	2018
Yüksek Lisans	Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı	